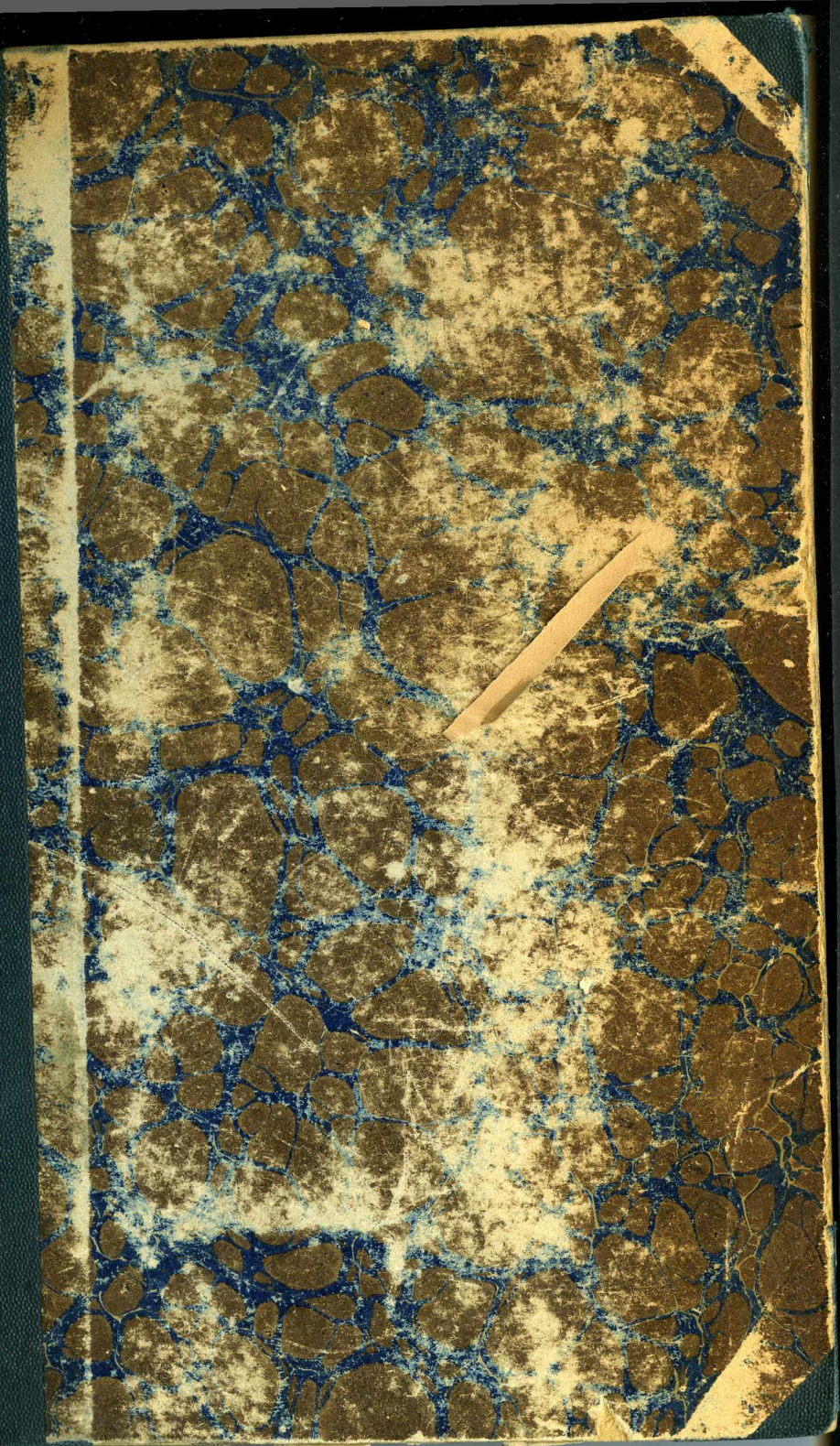

Politikai
röpiratok.

156.

156
1392

SZABADELVÜ SZÓLAMOK.

JRTA
LAICUS FÜLÖP.

NÉMETBŐL

A MÁSODIK KIADÁS UTÁN

FORDITOTTA

AZ EGRI NÖVENDÉKPAPSÁG

MAGYAR EGYHÁZIRODALMI ISKOLÁJA.

8.

EGERBEN.

NYOMATOTT AZ ÉRSEK-LYCEUMI NYOMDÁBAN.

1879.

KSZABADELVŰ SZÓLAMOK

DR. BALLAGI GÉZA.

A MAGYAR KÉZIRATI ÉS NYOMTATOTT IRÁSOK

ELŐSZÓ

AZ ÉRTELMEZÉSRE

MAGYAR ÉRTELMEZŐKÉNYELMI ÉS SZÓHASZNÁLATI

KÖNYVÉNEK

ELŐSZÓ

1893

A decorative floral wreath with intricate scrollwork and small flower motifs, framing the central text.

EDZZÜK ERŐNKET!

EDZŅŪK BRŪŅĶĒ!

Magyar egyházirodalmi iskolánknak, mely kegyelmes Érsek Atyánk és Főpásztorunk fővédnöksége s az intézeti főt. elüljáróság vezetése alatt működik, Ő Kegyelmességén és a mélt. Főkáptalan tagjain kívül, kik iskolánkat számtalan jótéteményben részesítik,

Pártoló tagjai *) :

- Agácy János, lelkész Tisza-Lökön.
Angyal Imre, lelkész Felső-Nánán.
Bartányi Károly, segédlelkész Nagy-Körütben.
Bányász Sándor, lelkész Nagy-Rhédén.
5 Bárdossy Mihály, lelkész Zséreén.
Begovesevich Róbert, lelkész Kápolmán.
Béla József prépost, főesperes, lelkész Gyöngyösön.
Csaudáry Pál, segédlelkész Sátán.
Csernátony Gyula, karkáplán, finöveldei tanulmányfelügyelő Egerben.
10 Deme József, lelkész Gyöngyös-Halászon.
Dobrányi Károly, segédlelkész Patán.
Dolánszky Alajos, lelkész Szent-Mihályon.

---

*) Pártoló tagok azok, kik évenként 2 frt lefizetésére kötelezik magokat, vagy iskolánkat más módon támogatják.

A fordítók.

- Farkas Vilmos, segédlelkész Sarudon.
 Farszky Ferenc, papnöveldei lelkiatya s tanár Egerben.
- 15 Fehér János, segédlelkész Tardon.
 Fekete Mátvás címz. kanonok, esperes, lelkész Ra-
 komazon.
 Ferency Bertalan, lelkész Tisza-Eszláron.
 Gyenes Pál, segédlelkész Diós-Györben.
 Györgyényi Ignác, prépost, főesperes, lelkész Kis-
 Várdán.
- 20 Gyürky Antal, lelkész Balatonon.
 Hevessy József, lelkész Apeon.
 Hevessy Kabos, lelkész Csányon.
 Holló Mihály, lelkész Bessenyön.
 Hován József, lelkész Pásztón.
- 25 Ihász Gábor, szentszéki ülnök és tanár Egerben.
 Kálmánchelyi István, segédlelkész Bessenyön.
 Király Antal, lelkész Hajdu-Dorogon.
 Kizselák Sándor, segédlelkész Püspök-Ladányon.
 Kohárszky Lajos, lelkész Visontán.
- 30 Kollár Béla, lelkész Markazon.
 Korének József, bölcsészettudor, lelkész Szomolyán.
 Kozma János, segédlelkész Rakomazon.
 Kozma Károly, hittudor papnöveldei aligazgató s ta-
 nár Egerben.
 Krassy Bódog, gimnáziumi tanár Jászberényben.
- 35 Kulcsár János, karkáplán Egerben.
 Leporis Károly, lelkész Bogácson.
 Lojkó Mihály, jogtanár Egerben.
 Lovrich Ferdinand, lelkész Patán.
 Ludányi Antal, esperes, lelkész Alsó-Ábrányban.
- 40 Ludeser Sándor segédlelkész Várkonyban.
 Luga László, lapszerkesztő s nyomda-igazgató Egerben.

- Mendlik Ágoston, lelkész Pécesett.
 Mindszenty Gedeon, lelkész Szent-Erzsébeten.
 Mracskó Antal, lelkész Saáron.
- 45 Okváth Ferenc, segédlelkész Szent-Erzsébeten.
 Palcer Kálmán, segédlelkész Gyöngyösön.
 Póka Zsigmond, lelkész Heves-Bátorban.
 Rapaics Rajmond, hittudor, tanár, lapszerkesztő
 Egerben.
- Sávoly József, lelkész Tardon.
- 50 Sebők László, tanár Egerben.
 Sebestény Ferenc, lelkész Harsányban.
 Skody József, lelkész Vámos-Györkön.
 Stephanovszky Sándor, lyceumi könyvtárnok és tanár
 Egerben.
- Stöesszel Ferenc, lelkész Gyöngyös-Tarjánban.
- 55 Szmida Győző, alszerpap, érsek-irodaí tollnok.
 Tabódy Péter, apát, esperes, lelkész Mező-Kövesden.
 Töröcsik József, esperes, lelkész Árok-Szálláson.
 Vavrik János, esperes, lelkész Solymoson.
 Vályi Miklós, segédlelkész Török-Szent-Miklóson
- 60 Vince Alajos, hitszónok, képezdei igazgató s tanár
 Egerben.
- Zupkó Ágoston segédlelkész Jászberényben.
 Zsaskovszky József esperes, lelkész Apátfalván.
- 63 Zsiga Mór, lelkész Gyöngyös-Orosziban.

Rendes tagok:

- Asztalos György, erdélym. növendék.
 Bartók István.
 Boda Vendel.
 Cserha József.
 5 Csont Béla.
 Demkö László.
 Fekete Miklós.
 Fröhner Lajos.
 Gallovics József.
 10 Horváth János.
 Huszár János.
 Jékkel János.
 Kállay Ákos.
 Kontra Vazul.
 15 Kovács Mátyás.
 Kubica Lajos.
 Less Lajos.
 Mátyus István.
 Miklóssy Gyula.
 20 Mildner Béla.
 Nagy Kálmán.
 Ozváth Lajos.
 Petheő József.
 Petrovics Gyula.
 25 Sipos Géza
 Stészel László.
 Szakali János.
 Szentpéteri Béla. †

---

† Meghalt.

- ✓ Szmrecsányi Lajos.
 30 Takács István.
 Vass József.
 Végh Vince.
 33 Zimányi Zsigmond.

Részvényes tagok:

- Bakó István, vácm. növendék.
 Balázs Mihály.
 Bittó Sebestyén.
 Bóta Ernő.
 5 Bucsek István, vácm. növendék.
 Csery Alajos.
 Dobó Ferenc.
 Doby Vince.
 Fehér Gyula.
 10 Fölföldy Jenő, vácm. növendék.
 Kádár Béla.
 Korchma Pál.
 Kilcin Gábor.
 Lovisek Mihály.
 15 Mezey Sándor, vácm. növendék.
 Nagy János " "
 Ordy Miklós " "
 Sárkány József.
 Sárosy Lajos.
 20 Sneck József vácm. növendék.
 Szabó Imre.
 Szecsányi Rezső.

- Szemes Kálmán.
 Szepeßy Lajos.
 25 Szolecky László vácm. növendék.
 Török István.
 Valla Károly.
 Veiszpek Géza.
 Verner István, vácm. növendék.
 30 Véber István " "
 31 Zsittnyán Alajos.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Bevezetés	1
A szabadelvűség a divatos műveltség hordozója . . .	3
Türelem	27
Felvilágosultság	46
Szabad egyház a szabad államban	60
A cél szentesíti az eszközöket	84
A szabadelvű jezsuitizmus	94
A nemzetiség és benemavatkozás elve	120
Ó és új katholicizmus	132
Zárszó	152

SAJTÓHIBÁK.

6 lap 5 sor fölülről :	fejlesztették	helyett olv.	fejlesztessék.
11 " 9 " alulról :	fönmaradátát	"	fönmaradását.
11 " 3 " " :	ésszerrü	"	ésszerü.
11 " 2 " " :	ésszerü	"	ésszerü.
22 " 14 " fölülről :	névrokonaíról	"	névrokonaíkról.
48 " 6 " " :	a valódi	"	nem a valódi.
75 " 3 " alulról :	kel	"	kel.
78 " 10 " " :	felelősége	"	felelősége.
97 " 1 " " :	missókat	"	missiókat.

BEVEZETÉS.

A szabadelvűség napjainkban nagy jelentőségre vergődött; mit azonban nem ügye jóságának, hanem eszközei tekintet nélküli megválasztásának köszön. Rendkívüli ügyességgel keríti hatalmába mind az emeltyüket, hogy azokkal a trónokra úgy mint a népre hathasson. Mint minden eredmény imádója, minden eredményt ki tud maga részére zsákmányolni. Mint ura egy kitünően fölszerelt sajtónak, úgy tudja azt fölhasználni, hogy ő maga tiszteletben gazdagodjék, az ellenfél legyaláztas-sék; hogy itt engeszteljen, amott izgasson: — amint épen hasznára szolgál.

Csak egyetlen egy elvet, egyetlen egy célt ismer; amaz a kath. egyház gyűléte, ez, ugyanannak megsemmisítése, s ez nem annyira a katholicitás, mint az egyházi szervezet miatt. Ekként a hare, külszín szerint az egyház, — valóban pedig Isten ellen foly. Ha ebben valaki kételkednék, csak a szabadelvű tudományt kell megtekintenie: elszaggat az minden kötetléket, mely az embert Istenhez fűzi, megtámadja Isten létét, vak természeti erőknek tulajdonítja a világ keletkezését, az embert az állatból származtatja, villanyból ad neki lelket, s csak azt fogadja el, amit görebjeiben vegytanilag megvizsgálhat.

Ez Isten ellen intézett harc, tehát oly harc, mely csak Isten ellenfelétől indulhat ki, csak ő adhatja ki a harci jelszót, mely a kath. egyház ellen hangzik. És e nagy harcban, mely az egész művelt világon dühöng, épen az ellenfél bizonyítja be, hogy a katholika egyház, Isten igaz egyháza.

Isten az igazság, ellenfele a hazugság. Hazug fegyverekkel kell részéről a harenak folynia, ha ez, általa szítva, Isten ellen irányoztatik.

Ezt néhány példában feltüntetni célja e művecskének.

Miértis olvasóinkat azon nagyhangzású szólamok körébe vezetjük, melyeket a szabadelvűség a kath. egyház ellen röpit; emellett a szabadelvűséget a maga valóságában, s úgy akarjuk előállítani, a mint magát az emberiség előtt feltünteteti, megmutatva azt is, hová vezet.

Tartózkodunk azonban minden személyjellemzéstől, dacára annak, hogy a szabadelvűség gyakran ront a személyes ügyek körébe, s hogy az anyag nagy mennyisége igen csábító. Tartózkodunk ettől, mert nekünk nem botrányszerzés, hanem kizárólag az ügy fekszik érdektünkben.

S midőn ez ügynek szolgálunk, az igazság-, szabadság- és jognak szolgálunk.

Kisérjen bennünket az olvasó jóakaró figyelmével ezen cél felé a következő fejezeteken keresztül.

A SZABADELVŰSÉG A DIVATOS MŰVELTSÉG HORDOZÓJA.

Oly állítás ez, melylyel nem kevésbé kérkedik a szabadelvűség, hanem igaza is van, mert ez számtalan egyéb tételt és szót rejt magában. Benne foglalatik a kornak szabad berendezések utáni törekvése, az elévült előítéletek elejtése, a társadalmi kérdés megoldása, türelem, humanitás, a jólét, felvilágosodottság, és még sok más. Néhányat ezek közül külön fogunk tárgyalni, néhányat pedig e fejezetben fogunk egybefoglalni. Annyi azonban már ezen elsorolás után is világos lehet olvasónk előtt, hogy a ki állítja, miszerint a szabadelvűség a divatos műveltség hordozója — könnyelműen nagy szót ejt ki.

Eddig azon nézetben voltunk, hogy műveltségünket a kereszténységnek köszönhetjük, s én azt hiszem, hogy e nézetnek van is alapja. Feltűnő, például, azon körülmény, hogy csak azok a valóban művelt államok, melyekben a keresztény vallás az uralkodó. Honnan van azon különös jelenség, hogy a tulajdonképeni emberi jogokat, — e jogok pedig alapjai minden műveltségnek, — csak ott ismerik el, ahol a kereszt van fölállítva? Nincs semmi ok nélkül a világon, de ezen sajátságos összhang, mely minden, még a legvadabb és

bármely égöv alatt lakó népeknél is észlelhető, az okoknak mégis csak bizonyos kapcsolatát tételezi föl, mely a kereszténység tanainak még fölületes vizsgálatánál is mindjárt szemlélhető lesz.

Ha ma sikerülne a szabadelvűségnek műveltségünket megfosztani a keresztény alaptól, s magát állítani oda a műveltség kizárólagos hordozójául: ez a legóriásibb visszalépés lenne, melyet az emberiség valaha tett. Ekkor nemcsak a középkorba, hanem a megváltás előtti időbe helyeztetnénk vissza, s észszerű ok nem is gondolható arra, hogy a mai műveltségi viszonyok, kereszténység nélkül, ne vennék föl ismét azon alakot, melylyel azelőtt a pogány államok műveltségi állapotai birtak. Emez állapotoknak fogunk most néhány szót szentelni.

Itt van például mint a legrégibb, az egyiptomi műveltség, melyről Schikaneder „Varázsfuvolója“ szövegében csodaszép dolgokat regél; hogy azonban ezek kigondoltassanak, keresztény korra volt szükség. Mert arról meg lehetünk győződve, hogy a régi Pháraók nem énekelték:

Boszut senki nem ismer
E szent csarnokokban,
S kinek vétett az ember
Meg is bocsát nyomban.

Sőt ellenkezőleg, az, amit bölseink a hierogliphékből kibetűznek, oly embergyűlöletről tanúskodik, mely a daemonival határos. Műveltségük tanúságául iszonyu épületeket hagytak hátra, s neveiknél alig örökítettek meg egyebet. Százezren jutottak tönkre egy gula építésénél, de az utód mauzoleuma új hekatombá-

kat követelt. Valóban derék emberszeretet az, mely ezrek életét, egészségét és jóllétét áldozza fel egy királyi sirkő hiúságának! De másnemű szeretet-cselekedetekről is tesz a szentírás említést, mely nevezetesen a művelt egyiptomiaknak a zsidók iránti maguktartását jellemzi. „Jertek okosan nyomjuk el őket“ — mondja a király tanácsnokainak. És a nagy műveltségű egyiptomiaknak kedvök telik abban: hogy a zsidókat rendszeresen bántalmazzák és munkával túlterheljék. De midőn ennek dacára mindinkább szaporodának a zsidók, az egyiptomi kormány a zsidó szülésszőknek kötelességükké tevé, hogy a zsidófiúkat születésök alkalmával megfojtsák, és midőn a zsidó-szülésszők a törvényre mitsem adtak és azt mondák, hogy a zsidónők, segítők nélkül szülnek, akkor a király egy kiáltványt bocsájtott ki, melyben parancsolja, hogy a zsidó gyermekek vízbe fojtassanak. Ilyenműtek voltak Egyiptom magasztalt műveltségi viszonyai. Azok korlátain belül lehetséges volt, hogy egy ily tömeges gyermekgyilkolás eszméje megfogamzzék és valósittassék. S ezen eszmével nemesak egyszer találkozunk a keresztény világ határain kívül, hanem látjuk azt a betlehemi gyermekgyilkolásban s a chinai népszokásban is, hol az újszülötteket minden szó nélkül az utcára vetik, hogy felneveltetésük gondjától megszabaduljanak. Midőn az angol Malthus, egy sokkal finomabb eszmével állt elő, hogy a tengőcök (proletár) szaporodását beszüntesse, az egész keresztény világ borzadálylyal fordult el: abban pedig még csak gyilkolásról sem volt szó! Ennyit az egyiptomiakról. Szemléljük most a görög vagyis az eszményiség (idealismus) műveltségét.

Itt Spartától egészen eltekintünk. Egy olyan ál-

lam, mely törvényesen veretett vas pénzt azért, hogy ne jöjön a kereskedés kísértetébe, oly állam, mely a tétlenséget polgári kötelezettségnek nyilvánítá, oly állam, mely egyrészt megengedte a lopást, hogy az élet-elműség fejlesztették, és másrészt rendelte, hogy semmi olyan ne legyen a házakban, mit elvinni érdemes volna, egyáltalán nem számítható a művelt államok közé. Katonai állam volt ez, köztársasági formában s legtagabb értelemben; minden intézményének kizárólag katonaképzés volt célja, de Sparta a katonai erények elérésére többet is tett, mint bármely más állam előtte vagy utána. Művelt állam azért mégsem volt; szemlélni fogjuk azonban a nagy műveltségű Athent fénykorában, közvetlen a peloponnézusi hadjárat előtt, Periklesnek, a tudomány és művészetnek korában. Itt találjuk az ösztracismust, legundokabb alakjában. A nép, szónokai által indítatva, első polgártársait, a nélkül, hogy sajátképp gonosztettet vetett volna szemökre, ma száműzé és holnap visszahívá, de csak azért, hogy a következő napon ismét számki-venesse. Miként lehetett volna itt még személybiztonságról szó! Így esett Simon Pericles eselszövényeinek áldozatául, s Perikles más alkalommal nagy pénzbírságra ítéltetett, mert egy hadi vállalata szerencsétlenül ütött ki. S minők voltak az erkölesi állapotok! Eltekintve attól, hogy a szépség művelésének igen érzékies utóize volt, s hogy e tekintetben a periklesi Athent egy kényuralom sem múlta fölül; eltekintve attól, hogy Perikles ebben polgártársainak rosz példát adott, mint ezt Aspáziahozi viszonya bizonyítja, Perikles, Delos kincsét, melyet egész Görögország azon célból gyűjtött össze, hogy a perzsa háborúk után a barbár-betörések alatt hadipénztárul szolgáljon, Athen beleegyezésével, el-

orozta. Hogy miként bántak akkor az emberi jogokkal, mutatja egy törvény, melynek megújítását ő keresztül vitte, ami bármely keresztény államban lehetetlen lett volna. Csak egy atheni polgár és polgárnő fia lehetett atheni. Idővel ezen kegyetlen rendszabály érvényen kívül helyeztetett, és igen sok ember élt Athenben, teljes békében, kik ama törvény szigora alá esének. Midőn az fölújttatott, 5000 ily embert adott el mint rabszolgát azért, mert ők nem voltak athéniek, következöleg nem állottak a jog oltalma alatt. S ez volt Athen műveltségének fénykora!

Az ó korból még a rómaiak műveltsége van hátra. Mit tartsunk a római való-elviségről (realismus), hogyha maga a görög eszme-elviség (idealismus) is olyan gyümölcsöket termett? A római műveltséget az élvezet műveltségének nevezhetnök, még pedig oly finomított élvezet műveltségének, minőt manap már nem is ismerünk. E tekintetben, korunknak, a római császárság korához viszonyítva, hanyatlása nagy; hiszen még most is a rendkívül pazar étkezést „luculli“-nak szoktuk mondani. A politikai, az erkölcsi szabadság egészen elenyészett, minden elárusítható volt, a tanács a császár rabja vala, s a császár trónja a zabolátlan prätorianusok fegyverein ingott. „Panem et circenses“: kenyeret és szinkört kértek a rómaiak; ezek voltak a sarkpontok, melyek körül az egész élet forgott. Nem oly színjátékokat pedig, minöket mi is ismerünk, és melyek szemléleténél némelykor borzadunk; korántsem, az ilyenek nem voltak képesek a rómaiak elgyengült érzékeit ingerelni, erre a kék sem volt már elégséges, a legfinomítottabb érzéki élv is mindennapivá lett már, és hogy az eltompított érzékek kellemes izgalomba hozassanak, a kegyetlenség

viszketegére volt szükség. Szemökre vetették a spanyoloknak bikaviadalaikat, mint oly színjátékot, mely a nézőt elvadtítja; s méltán! De ártatlan gyermekjátékok voltak ezek, a rómaiak színjátékaihoz képest. Az oroszlanok, tigrisek, párdúcok, hiénák, elefántok százait uszították egymás ellen, s ezen irtóztató színjátékban, melyet a megfojtott, vonagló, vérző testek nyujtottak, gyönyörködött a nép. Mezeitelen embereket állítottak a vadakkal szemben, s a nép fogadott, vajjon az ember fogja-e a vadat, vagy ez amazt meggyőzni; embereket küldtek egymás ellen, kiket mint buldogokat tanítottak be, oly embereket, kik ismerték, kik nem bántották meg egymást, kik semmitsem vétettek; ezeknek kellett egymást a római nép örömeire kölesönösen meggyilkolni, s a nehezen megsebesült és a halállal küzdő gladiátort kifütyölé a nép, ha nem tudott színészi illemmel meghalni. De mindezekén túltettek a keresztények nagy üldözésekor. Százanként hureolták a keresztényeket, férfiakat úgy, mint asszonyokat és gyermekeket a vadállatok elé, s a művelt Róma ujongott örömeiben a jajkiáltásokra, tapsolt a feltornyosult holttetemek láttára, melyekhez már magok a tigrisek sem nyúltak, mert vérszomjok el volt oltva. Ime, itt egy kép a pogány Róma műveltségének fénykorából. S azt hiszem, ez egygyel megelégszik az olvasó, nem azért, mintha az élet más lett volna, hasonló esetek egész sorozatát említhetnők még fel. Egy római közmondás szerint, a római házának küszöbe vörös, a kínzott rabszolgák véréből; általános szokásban volt a római hölgyeknél rabnők hibáit azzal büntetni, hogy hosszú tükkel emlőikbe szúrtak, a halakat élő emberekkel táplálták, mert az olyanok husát jobb ízűnek tartották stb. stb.

De mit boszankodtok — mondják a szabadelvűiek, — ezek elősorolásánál, ezekre mi csak épen úgy elborzadunk mint mindenki, azonban ezen állapotok visszatérése jelenleg teljesen lehetetlen. Korunk humanitása nem engedi azt meg!

Úgy? Itt azonban oly okot hoztok föl, mely ismét előbb megállapítandó. Mert hogyan van az, hogy az egész kereszténység előtti időben, minden a netovábbig fejlődött, s csak a humanitás maradt vesztég! S honnan van az, hogy azon ezer esztendőn át, mely alatt a kereszténység uralkodóvá lett, a humanitás oly rohanva haladt, hogy most minden intézményeinket áthatja, úgy, hogy nem állhatjátok meg, miszerint a humanitást, miként minden szépet e földön, magatoknak le ne foglaljátok?

Mi hiányzott hát az ó-kornak a humanismus elérésére? Talán bölcsészek? Volt neki Sokratese, Platója, Aristotelese, Senecája.

Talán történetirók? Ott volt Herodot, Xenophon, Caesar, Tacitus, Livius.

Vagy törvénytudók? Görögországban Solon Lycurg működött. Rómának oly jeles jogrendszere volt, hogy az, mai törvénykönyveinknek sok tekintetben alapját képezi.

Talán a szép művészetek? Akkor irá Homer és Virgil eposzait, a drámát Sophokles, Aeschilos, Aristephanes, Plautus, Terenz művelték. A festészetnek megvolt a maga Appelese, a szobrászatnak Phidiása, s hogy mily fokban volt az építészet kiművelve, arról ma is tanuskodnak a romok és Pompéji ásatagai.

De én megmondom nektek, mi hiányzott nálok: a humanitás törvénykönyve, s ez olvasható Máté 5., 6

és 7 részében, és címe: a hegyibeszed. Ezt nélkülöztek, és azért maradt veszteg a humanitás, s a hol maig nincs meg e könyv, ott maig vesztegel az, mint China példája bizonyítja.

A chinaiak munkás, elégedett és értelmes nép; példás törvénynek örvendenek, találmányokban bennünket sokkal megelőztek; sokkal hamarabb ismerték a könyvnyomtatás mesterségét mint mi, sőt már ők a lőport is, mely szintén oly hatalmas tényezője a műveltségnek, feltalálták, midőn mi még sokkal kezdetlegesebb gyilkoló eszközökkel elégedtünk meg.

Az egész birodalom helyesen van művelve s pompás csatorna hálózattal bír. S mégis e nagy műveltség és bölcsesség nélkülöz minden erkölcsi alapot, azért a nép pénzzel mindenre rábirható, kapzsi és zsugori, kitapult csaló, a felebbvalók iránt a gyalázatosságig esüszómászó; míg az alattvalók iránt durva és kegyetlen; gyáva és nyomorult s hozzá felfuvalkodottsága és az idegen nemzetek iránti gyűlölete oly elfogulttá tevő, hogy az utolsó háboru alatt azt vélte, miszerint csak papírsárkányokat kell különféle seregő tűzjátékkal felbocsátania, aztán az angolok és franciák majd megfutamodnak.

Távol legyen tőlünk, — mondják a szabadelvűek, — hogy félreismerjük vagy talán kiirtani akarjuk ama fölséges elveket, melyek a hegyi beszédben és egyáltalán a keresztény felebaráti szeretet törvényében foglaltnak. Sőt ellenkezőleg, mi azt tisztán és nem elhomályosítva akarjuk alkalmaztatni.

Bocsánat, de ez esztelenség. Nem tagadják a szabadelvűek, hogy ők a keresztény vallás igazságaira nem sokat adnak, hogy ők Istennek legfeljebb homályos, elmosódott tudatát őrizték meg, mely épen oly mélyen

van az emberi szívbe vésvé, hogy kiirtani teljesen senki sem képes. A tényleges (positív) keresztény vallás, nézetők szerint, csak arra szolgál, hogy a nép elbutíttassék, a papi kaszt-uralomra jusson, hogy vallási viszonyok támasztassanak és a rajongás lángra lobbanjon. Ezen vallás ellen kel ki s harcol a szabadelvűség, és hogy eddig még nem irtotta ki, ennek bizonyynyal nem ő az oka.

De minthogy a keresztény erköles a keresztény hitre van alapítva, ha a hit megdől, akkor az erköles elveszíti a benső összetartó erőt; egy darabig fog még szokásból tengődni, míg lassanként összeomlik.

Miként mondhatnám a szegénynek: dolgozzál és viseld békével szegénységedet, ha hozzá nem tehetném: meg léssz jutalmazva? Miként mondjam a gazdagnak: segítsd szegény embertársadat, adj neki javaidból, ha nem mondhatom neki: Isten nem azért adta neked a gazdagságot, hogy azt eltékozzold, hanem hogy hűségesen kezeld saját és embertársaid javára? Miként kívánhatnám a hatalmas és eszélyestől, hogy mást ki ne zsákmányoljon, ha őt az isteni igazságosságra nem emlékeztethetném?

Ne ámitsuk magunkat! ha nem hiszünk többé egy igazságos, ítélő Istenben, ha nem a léleknek halál utáni fönmaradátát, ha nem hisszük az örök jutalmat vagy büntetést, ha nem hisszük földöntuli rendeltetésünket, akkor elenyészik a jó és rossz fogalma is; jó akkor az, mi nekem előnyös, rossz pedig, mi rám nézve káros, az örök igazság helyébe az erőszak lép, s akkor jogos téren mozogok mindenütt, a meddig csak karom és eszem kiterjed. Ezek észszerrü következmények, és legyünk meggyőződve arról, hogy a világtörténelem igen észszertően működik.

Az eddigiekben rövid pillantást vetettünk a nem-keresztény népek műveltségi állapotaira s különösen azon pontokat érintettük, melyek az illető népsajátságai voltak. Van azonban az egész kereszténységen kívüli világnak néhány oly jeles vonása is, melyek egyetemesek, s ezen jellemvonások előttünk sokkal nagyobb fontossággal bírnak, mert épen ezek körül kellett a kereszténység küzdelmének forognia, ha műveltségünk valóban keresztényi. Mert ezen közös vonások voltak szükségkép a nem-keresztény népek műveltségének alapjai, melyeken azután, minden nép, sajátsága szerint fejlődött ki; s a kereszténységnek, saját elveit, következetesen épen ezen alap helyébe kellett felállítania, melyen azután a mai művelt népek, sajátságaik szerint tovább fejlődtek.

S ilyen közös jellemvonást, melyek minden nem-keresztény népnél mindjárt szembe ötlenek, kivált hármat találunk, ezek: a munka megvetése, a rabszolgaság, a nő elnyomása. S valóben azt látjuk, hogy a kereszténység épen ezen három pontban az eszmék valóságos forradalmát idézte elő, s ha jelen műveltségi állapotainkat tekintjük, azt találjuk, hogy épen a munka, — a személyes szabadság és a nő becsülése az alap, melyen társadalmi, politikai s erkölcsi műveltségünk nyugszik. Ezt a következőkben akarjuk bebizonyítani.

A mi először is a munkát illeti, nemcsak hogy senki sem tagadja többé, miszerint mind amink van emberi szorgalom, emberi munka eredménye, hanem mindnyájan megegyezünk abban, hogy a szorgalmas munkás megfelelő jutalom, — érdemlett elismerésben részesüljön. Mi megvetjük azt, ki életcél nélkül fecséri el idejét, sőt bizalmatlanok vagyunk iránta, mert meggyökerezett a nép között azon nézet, hogy: „a henyé-

lés minden gonoszság kezdete“ s valódi tiszteletre csak az számíthat, ki életének hasznos célt tűzött ki. Ha valahol megakad a munka, mindjárt tudjuk, hogy társadalmi műveltségünk beteg, hogy egész tájak jóléte süllyed, s végre is a társadalomnak, az államnak kell beavatkozni, hogy a megzavart társadalmi egyensúlyt ismét visszaállítsa.

A munkában van a jólét. A munka az, mely a föld gyümölcseit megszerzi, a munka az, mely hajókat épít és a világtengert beutazza, a munka az, mely vasutakat készít, bennünket lakás — és ruházattal ellát, a munka az, melynek minden szükségletünk kielégítését köszönhetjük. Így lett jelenleg a művelt emberiség 99 százaléka munkássá, s egyik emez, a másik ama szakban töri magát, mindegyik büszke munkájára, s egyik sem nézi le a másikat azért, hogy dolgozik.

De ez mind oly természetes — gondolják ma, — hogy megemlítést sem érdemel, s azt hiszik, hogy ennek mindenkor így kellett lennie. Azonban nagyon tévednek; mert ez csak addig van így, a meddig a kereszténység terjed; azonkívül, a meddig az idő és a tér tart — másképen van. Az egész ó-kor megveti a munkát. Mindenütt ahol a kasztrendszer uralkodott, tehát névszerint Egyiptom- és Indiában, a kézműves és munkás osztály képezte a legalacsonyabb, legmegvetettebb kasztot, s már a kereskedők nagy sértésnek vették volna, ha valaki róluk azt állította volna, hogy dolgoznak. A spartainak, a tétlenségét törvény parancsolta, s a munka terhét és fáradságot mindenütt a nők és rabszolgákra tólták, mi több: rablókalandok — sőt hozadalmas háborúskodásokba ereszkedtek, csak hogy rabszolgákat sze-

rezzenek, kiket majdan munkával lehessen terhelnie, mi a szabad emberre nézve szégyenletes volt.

Mindez megváltozott a kereszténység behozatalával, mely a pogány nézeteket saját nézeteivel váltá föl. De melyek a kereszténység nézetei a munka felől? A munka, fáradalmaival, — mondja a kereszténység, — következménye és büntetése a bűnnek. Arcod verejtékével fogod kenyeredet keresni, mondja az Úr a bukott emberpárnak. S mikép Isten azt akarta, hogy a munka büntetés legyen, úgy az emberek valóban büntetésnek és szégyenletesnek tartották azt, s igyekeztek is alóla, amennyire lehetett, kivonni magukat, az el nem mulasztható dolgokat pedig olyanokra ruházták, kiket maguk számára leigáztak. De miként már a paradicsomba megigére Isten, hogy fog küldeni valakit, ki az embereket a bűntől megszabadítsa, úgy ebben egy olyant is küldött nekik, ki őket a bűn büntetésétől is megszabadítá. Így született a világ Üdvözítője a legalsóbb fajú műhelyek egyikében, egy istállóban. Nevelőatyja szerény munkás volt, és Jézus ifjúságának története, melyből oly keveset tudunk, mégis azon tényt mondja el nekünk, hogy ő, nevelő atyjának segített munkájában. És ha az örökké élő Isten, az ég és föld mindenható Teremtője megalázta magát és mint munkás élt köztünk, úgy a munka nem szégyen, nem büntetés többé, hanem tisztelet és életcél. Ezen pillanattól fogva az emberiség nem volt többé a munka gyalázatára és terhére ítélve, hanem annak tisztességére hivatva. Azért hirdeték az evangélium hírnökei, kik szintén nagyobb részét a munkás osztályból voltak választva, az egész világon: „imátkozzál és dolgozzál!“ Így tevék a jó szellem kísérté munkát, az imával egyenértékűvé.

Mindenekelőtt pedig maga az egyház adott ebben

jó példát. Ha hitküldérei vad országra jöttek, először az evangéliumot hirdették a népnek, azután pedig fejszét fogtak, kiirták az erdőket, kápolnát vagy kis templomot és lakást építettek magoknak, művelték a földet, azután pedig ismét Isten igéjét hirdették s így szelidíték meg szavok és példájokkal a vad törzseket. Ezt tartja a katolika egyház mai napiglan, midőn szolgálai és szerzetes rendjeinek egyike a lekipásztorságra, másika a tudományra szenteli magát, ismét mások az ifjuságot tanítják, vagy betegeket és nyavalygókat ápolnak, mások a földet művelik, a művészeteket ápolják és mesterségeket üznek, de mindnyájan, még a szemlélődő életet élő szerzetesek is imádkoznak és dolgoznak saját és embertársaik üdvéért, és a rest áldozár az egyházban valódi szörny!

De igen tévedne, ki azt hinné, hogy az egyháznak olyan könnyen ment, azon nézetet, mely a munkát gyalázatosnak tartotta, megjavítani. Századokba került, míg az egyház a frankok és kelták vad harci gögjét meggyőzte; az egész középkoron keresztül folyt a küzdelem, a városokban, kézművesek és iparosok nagy testületekben egyesülének, hogy állásuk jogait és becsületét oltalmazzák. De még sokkal nehezebb volt a küzdelem azon vidéken, hol a földművesek a szó szoros értelmében rabszolgái voltak a birtokosoknak. Az egyháznak ide vonatkozó tevékenységét alább a rabszolgaságnál fogjuk vázolni. Végvonaglósaiban még ma is tart a küzdelem, mely a munkás és a munka becsülete s méltósága érdekében foly; sőt ha a jelek nem csalnak, épen napjainkban új fokra gyúl; ezen küzdelemben, mint határozott ellen lép szembe az egyházzal a szabadelvűség, mely magát a divatos műveltség hordnokának nevezi. A fejezet végén erre ismét visszatérendünk. Annyi

azonban már eddig is bizonyos: ha látjuk, miként emelkedett és szerzett elismerést a keresztény államokban a munkás és munka; ha látjuk, miként vetik meg azokat a nem-keresztény államokban; mindent egybevetve, nézzük, mily elveket vall ezen ügyben a kereszténység, következtethetjük: miszerint épen ő volt az, mely a szellemek változását előidézte, következőleg társadalmi műveltségünk alapját, a kereszténységben és csakis abban kell keresnünk.

Sokkal világosabb az egyház befolyása a rabszolgaságot illetőleg, a mennyiben ez inkább szembeötlő, külső tény volt: az eszme, mely a szolgaság alapját képezte, tudvalevőleg abban állott, hogy a rabszolga emberi méltóságát elvesztette, hogy e szerint semmi egyéb nem volt, mint élő tárgy, mint egy állat, melyet venni és eladni lehetett, mely minden emberi jogot nélkülözött.

Ezen barbár intézmény minden nem-keresztény népnél főnállott, és eddigelé egyetlen oly nép sem találtatott, mely ne ápolta volna ezen gyönyörűséges intézményt. Ekkor jött a kereszténység, és az emberiséget a keresztén véghezvitt megváltási tény által legelőször is a bűn rabságából szabadítá fel; visszaadta az emberiségnek az erkölcsi szabadságot, mit természet szerint, előbb-utóbb a külső, a polgári és politikai szabadságnak is szüktségkép követnie kellett. Hiszen megismerteté az az emberrel ismét rendeltetését, Isten és emertársához való viszonyát. Az evangelium, e szerint, a szabadokhoz ép úgy volt intézve, mint a rabszolgákhoz; tanítá: hogy a milliók fölött korlátlanul rendelkező hatalmas úr épen úgy részesül Krisztus szent vérében, mint a szegény jogfosztott rabszolga; hogy mind a kettőnek ugyanazon hivatása van, hogy t. i. gyermekei legyenek a

végtelen jó Istennek; hogy Isten előtt olyanok mint testvérek.

Nyiltabban nem lehet a rabszolgaságnak hadat üzeni. Caesar, Augustus, ki isteni tiszteletben részesítette magát, Isten előtt nem nagyobb utolsó rabszolgájánál! Ez ellentmondott minden emberi képzelemnek, s az okok között, melyeket a keresztények üldözésének igazolására fölhoztak nem a legutolsó volt az, hogy e tan uraik ellen lázadásra izgatta a rabszolgákat. Mutatis mutandis mellesleg mondva azon vád ez, melyet a lovagias szabadelvűség mai nap is nagy előszeretettel alkalmaz. A mily kevésbé indokolt ma e szemrehányás, oly kevésbé volt akkor is. Kétség kívül sok rabszolga szívében készséges fogadtatásra talált az örvendetes hír és az első keresztény községekben bizonyára számos rabszolga volt, mert hiszen ezeknek csak keresztények között lehetett magokat embereknek tekinteniök. A kereszténység azonban nem erőszakosan szünteté be a rabszolgaságot. Először is nem rendelkezett az ehhez szükséges külső hatalommal, s másodsor egyáltalán nem természete, erőszakos eszközökhöz nyulni. Ő az emberiség sebeinek gyökerére tapint. S a gyógykezelést beltről kifelé intézi. Így olvassuk már a szentírásban, hogy sz. Pál, Rómában egy bizonyos Onesimus nevű rabszolgával találkozott, és őt az ottani keresztény községbe iölvette. Ezen szolgát vissza küldötte urához kit ő személyesen ismert egy ajánló levéllel, melyben az urat kérte, bocsátana meg a szolgának és fogadná fel őt ismét, de nem mint rabszolgát, hanem mint szeretett testvért. ¹⁾

---

¹⁾ Philemonhoz írt levél.

Ezen csak néhány sorból álló iratnak az egyház oly fontosságot tulajdonított, hogy azt állította, miszerint Isten különös oltalma alatt iratott, miért is az új-szövetségi könyvek közé sorolá. Így iparkodtak már az apostolok a rabszolgaság iszonyú helyzetét enyhíteni az által hogy az urakat szelidségre, a szolgálkat kész engedelmességre buzdíták. Ezen felül ezer meg ezer rabszolga, ura megtérésének köszönhető felszabadíttatását.

Midőn idők multával messzebbé terjedt a kereszténység, nevezetesen midőn a germán népekkel érintkezésbe jött, igen sok helyen talált leigázott őslakosokat, kik rabszolgái valának a győzedelmes előre nyomuló germán törzseknek. A régi germánok ugyanis nem igen voltak szerények győzelmes hadjárataik után. Ezt már a cimberék és teutonok első föllépése is bizonyítja. Ezek, midőn a római határokon megjelentek kétszáz-ezer férfiből számtalan asszony és gyermekből álló csapatuk s nyájaik részére, lakó és legelő helyeket követeltek, vagyis azt kívánták, hogy körülbelül egy millió ember tüzessék el lakhelyéről, hogy ők foglalhassák azt el. — Hasonló elvet követtek később is. Az egész meggyőzött országot, annak szántóföldeit, házait és lakóit eloszták egymás között és a benlakoknak, azelőtt saját földeiket, mint a rabszolgáknak kellett uraik részére művelniök.

Ezen rabszolga földművelők mellett kétségkívül egy szabad földműves osztály is föntartotta magát, hanem ez úgy szám- mint birtokra nézve annyira igénytelen volt, hogy majdnem teljesen elenyészett, s föltehetjük, hogy földműveseink legnagyobb része a rabszolga földművesektől származik.

Ezen szerenesétlenek sorsát most már az egyház,

szavának szelidítő ereje által enyhíté, s lassanként jobbágygá változott a rabszolga. A jobbágy legalább ember, s mint ilyen jogalany volt és a törvény oltalma alatt állott, habár a szolgálát, mely terhelé, elég súlyosan nehezült reá. Ezen terheket megkönnyíteni volt az egyháznak századokon át folytatott törekvése. Nemesak az által pedig, hogy saját jobbágyai iránt tanusított szelid bánásmódjával jó példát adott, hogy azok nála mindig oltalmat és szükség idején bő segítséget találtak: hanem tekintélyével s oly korán, azt is keresztül vitte, hogy minden jobbágy, aki az egyház szolgálataiba lépett, ezáltal ipso jure szabaddá lett. Az erkölcsökkel szelidült az egyház befolyása alatt a jobbágyság is, és a szolgálati kötelem az emberről lassankint azon földre vitetett át, melyet az birt, s ezentul mint tized, robot, örökbér, földjáradék vagy bér jelentkezik. Végre ezek is megválthatóknak mondattak ki, s a keresztény államok vetélkedve nyújtának segédkezet a földműveseknek, hogy magukat megválthassák. Így fejlődött ki a nyomorult viszonyokból a mai szabad földbirtokára annyira büszke földműves, s ha kérdezzük, mikép történt ez, a helyesen ítélő befogja vallani, hogy az egyház által hirdetett és táplált keresztény felebaráti szeretet volt az, melynek e szép eredményt köszönhetjük.

De nemesak közvetve, hanem közvetlenül is föllépett a katholika egyház a szabadság érdekében. Az egész középkoron keresztül egész az utolsó század végeig, a barbár-államok, rémei voltak a földközi tengernek, és tömérdek keresztény sinylett rabigában éjszak-Afrikában. A pápák valának, kik Europa-szerte gyűjtést rendeztek a keresztény rabszolgák megváltására. Az ily adakozásokat, mint Isten előtt különösen kedves

dolgokat tüntették fel, s a legkisebb ajánlathoz is, az egyház bőséges áldását kapcsolák. Katholikus rendek vállalkoztak az életveszélylyel járó megváltás eszközzésére, és százezrekre megy azok száma, kik ezen módon nyerék vissza szabadságukat, és hazájuk-, családjuknak újlag visszaadattak.

Kétségkívül, ellen fogják vetni, hogy hiszen a rabszolgaság, a keresztény Amerikában, fenállott egész az utolsó időkig, a hol is csak a polgárháborúban vették először figyelembe a művelt világ utálatát — eltörölvén a rabszolgaságot.

Ezen ellenvetés azonban inkább elámit, mint bizonyít, és ha bizonyít, semmit sem bizonyít az egyház törekvései ellen, hanem inkább az ellenállás szívóssága mellett, melynek itt a helyi viszonyok kétségkívül igen kedveztek. De ha a rabszolgaság ott végre is a művelt világ utálatára következtében enyészett el, úgy azt kérdenők honnan jött tulajdonképen amaz utálat, s miért nem találjuk azon utálatot a nemkeresztény államokban, legyenek azok még oly műveltek is? És a felelet ismét csak a keresztény egyházhoz fog visszavezetni.

Hogy azonban egész politikai műveltségünk a személyes szabadság elismerésén nyugszik, abban az egész világ megegyez. Minden jog, melyet birunk, a szabadság egyik részének elismerése, s minden új jogban, melyet kivivunk, a szabadság egy új része jelentkezik. Igen, minden jogunk a szabadságnak csak czikkebe foglalása. Vegyük el a szabadságot és minden jog el fog tűnni.

Ha szemléljük, mikép szabadította meg a kereszténység először is erkölcsileg az emberiséget, miként harcolt azután századozon át az emberiség legnagyobb részének lealacsonyítása ellen a szabadság tekintetéből,

miként tört magának utat, az emberi méltóság és szabadság elismerésére is, mindazon államokban, melyeket a kereszténység áthatott, míg a nemkeresztény államokban e tekintetben legesekélyebb kísérlet sem tétetett: akkor itt sem mondhatunk le a meggyőződésről, miszerint személyes szabadságunkat, politikai műveltségünk alapját, a kereszténységnek köszönhetjük.

S most a harmadik ponthoz, erkölcsi művelődésünk alapja: a nő becsüléséhez értünk, t. i. hogy erkölcsi művelődésünk alapja a nő becsülése. Vajjon kell-e bizonyítékokat felhoznom, hogy ez így van? Barát és ellenség egyaránt érzi, hogy a házasság és család szentségén nyugszik egész erkölcsi épületünk, s hogy amaz ismét a nő becsülésén alapul. A nő a család közponja; a férjnek ki kell mennie az ellenséges életbe, de folyton visszatér, hogy új erőt keressen családjá kebelében, a harc és küzdelemre. A nő felséges földatát és működését megéneklék legnagyobb költőink, és Schiller mondja:

„És a házinő
Sűrög forog szemérmesen,
Gyermekek anyja, ő,
És a házi körben
Intézkedik bölesen“

És midőn az anya meghalt, így szól:

Ah! széthulltak a ház gyöngéd
Köteléki örökre,
Mert a holtakhoz költözék
Ki volt a ház szülője;
Megszűnt hű igazgatója,
Gondja nem viraszt többé;

Idegen a ház és árva,
Nincs ki helyét betölné.

Azt hiszem föl leszek mentve egy lényegében kétségbe nem vont tény bebizonyításától, s így mindjárt átmehetek a nő állására a nemkeresztény államokban. Mindenek előtt Tacitus tudósít bennünket a németek felől, hogy ők nagyra becsülik a nőt. Ha meggondoljuk, hogy Tacitus, Germaniájában legelőször is azon célt tűzte ki magának, hogy mélyen sülyedt római polgártársainak egy erős és szabadságszerető vadnép képét adja, hogy okuljanak azon: akkor bátran föltehetjük, hogy az előállított kép sok tekintetben hizelgő volt. De ha ezt elfogadjuk is, még akkor is azt tapasztaljuk, hogy az ős németeknél nyomorú szerep jutott a nőnek, s hogy az újkori thusneldák nagyon is eszményi fogalmat szoktak alkotni magoknak ősgermán névrokonairól. Ők a munka egész terhét megoszták a rabszolgákkal, művelték a földet, dolgoztak az istállóban, vitték a házat, gondoltak még a ruházatról is, egy szóval nekik kellett mindent végezni, míg urok, a következő négy nemes foglalkozás között osztá meg idejét:

Küzdés, és futás!

Kocka és ivás!

Ezt Tacitus mondja, tisztelt thusneldáim, ki az ősgermánoknak igen hizelgő képét adja. — Még fegyvereit sem tartotta rendben a germán, még lováról sem gondoskodott, hanem ezt is az asszonynak kellett végeznie. Ha erre valaki azt akarná felelni, hogy hiszen dolgozni nem szégyen, akkor az a mai körülményekhez illenek; ha azonban oly korban, midőn a munka szé-

gyenletesnek tartatott, minden dologgal a nő terheltetik ez, csakis lenézett helyéről tanúskodhatik. S mégis igaza volt Tacitusnak, midőn a német asszonyok nagybeesültetését földicséri a rómaiak előtt, mert a germánok mégsem ismerték az ágyasságot, mint egészen a részletekig törvény által szabályozott intézményt. Az ő házasságaik mégis csak házasságok voltak, de a római birodalomban, a házasságon kívül és mellette, törvényileg rendezett együttélés is létezett, s a nőt oly kevésre becsülték, hogy azon lealacsonyító szerep ellen, mely neki akkor jutott, erkölcsi szempontból semmit sem tudtak felhozni.

A nemkeresztény vallások között az Izlám kétségkívül legközelebb áll a kereszténységhez. ¹⁾

Minő ott a nő helyzete, oly általán ismeretes, hogy teljesen mellőzhetjük. Kevésbé ismert, miért is megemlíthető, hogy az Izlam hivei között, még mai napig még nem oldott vitás kérdés, vajjon a nőnek általában van-e halhatatlan lelke. Mindenesetre föltűnő, hogy Mohamed paradicsoma, csakis férfiak számára van berendezve.

Lássuk most már, mily helyzetet ad a kereszténység a nőnek. A teremtés történetében olvassuk, hogy, Éva Ádamból lett. S midőn Ádám őt meglátá, mondá: ez csont az én csontomból, és hús az én húsomból és férfiúnak nevezé. Szebben nem lehet kifejezni, hogy az asszonynak, a férfiú szabad és egyenjogú társnőjének

---

¹⁾ A zsidó-vallás nem hozható itt viszonyla. Mer hiszen az ó-szövetség éppen előkészítője volt az új szövetségnek, a kereszténységnek. Az tehát sem hitében, sem erkölceiben semmi olyast sem tartalmaz, mi ellenmondana a kereszténységnek. Azonban itt épen arra lehet utalni, hogy már a zsidóknál oly magas fokon állott a családi élet.

kell lenni. S ez volt ő, míg a férfit bűnre nem csábította. Miután ez megtörtént, így szólt az Úr az asszonyhoz: „És a férjnek hatalma alatt leszesz és ő uralkodni fog raitad.“ És Isten ítélete borzasztó mérvben teljesedett. Súlyos terheket rakott az erős férfi a gyenge nőre, s még a hűséget sem tartotta meg, melyet pedig ő sértetlenül követelt. Mert még abban is megegyeznek a nemkeresztény államok szokásai és erkölcei, hogy az asszony hűtlenségét súlyos büntetésekkel, gyakran halállal sújtották, míg a férfi hűtlensége sehol sem toroltatott meg, sőt még mocskot sem vetett becsületére.

E tekintetben is visszaállította a kereszténység a régi alapot, s a nőt ismét felemelte elvesztett méltóságára. Azon tisztelet, melyelyel maga az isteni Üdvözítő anyja iránt viseltetett, — hiszen a föléle való gond a keresztben, egyikét utolsó szavainak idézte haldokló ajkára, — átment róla az első keresztényekre, kik azt az egész nemre kiterjesztették. Mi tudjuk, hogy van egy nő, ki mindjárt Isten trónjánál áll, az angyalok és boldogok minden karai fölött; egy nő, ki szünet nélkül közbenjár érettünk életben és halálban, s valahányszor az Úr imádságát mondjuk, ezen asszonyhoz is intézzük könyörgéseinket, hogy oltalmazzon minden szükségünkben. Valóban ezen asszony sokkal magasabban áll a hívő katolikusok előtt, hogysem képesek volnának e nemet megvetni.

S így lett a nő ismét társa a férfinak, és megoszták egymás közt az élet fáradságait és terheit, — amint, az természetüknek legmegfelelőbb és elviselhetőbb volt. A férfi, mint az erősebb, a nagyobb terhet vállalta el, fárad és dolgozik a mindennapi kenyérért és gondoskodik, hogy övéi szükségét ne szenvedjenek. És

a nő bizalmas otthont készít számára, hol kipihenheti az élet fáradalmait; felbátorúl, megedződik új küzdelmekre, s egyesülve fölveszik a legnehezebb és legszebb gondot: hogy gyermekeiket oly férfiak- és nőkké neveljék, kikben Isten és az emberek kedvöket lelik.

Ez a kereszténység tana a nemek viszonylagos helyzetéről, s hogy azt ennek szelleme szerint betöltsék, Isten a házasságot szentségi méltóságra emelte, s azoknak, kik elválaszthatlan egyességben akarnak az életen keresztül vándorolni, míg a halál őket el nem választja, áldását és kegyelmeit igéri, és Isten ígéreteiben nem csalatkozunk. Azért egész más képet állít eléink a keresztény házasság, mint minden más régibb és újabb, korú népek házasságai.

Ha tehát a nő a művelt világban ma, azon tiszteletet élvezi, mely méltóságának megfelel: úgy találjuk, hogy ennek is a keresztény nézet képezi alapját.

S ha a szabadelvűség azzal dicsekszik, hogy művelődésünknek ő a hordnoka, felvagyunk jogosítva neki azt mondani, hogy ez nagy hazugság, mert a mi műveltségünk keresztényi.

Sőt ellenkezőleg: ha igaz, hogy művelődésünk keresztényi, akkor ő annak szükségképen ellensége.

És valóban az is!

Ahol hatalomra vergődött, ott a mesterségek áldott tanyáját romba döntötte s a tőke segítségével gyárakat állított fel, melyek a munkást ismét megakarják emberi méltóságától fosztani.

Megtámadja a személyes szabadságot, midőn alattvalóit mint barmokat hajtja a választó-urnához; megtámadja nevezetesen az egyház szabadságát, melyben legelhatározottabb ellenét ismeri föl, küzd ellene a meny-

nyiben még a rendőr-állam eltörült törvényeit is fölhasználja ellene, s nem szégyellé még a politikai vádaskodást (denunciatio) sem. Csak azoknak ad szabadságot, kiket annyira féken tart, hogy általában csak kegyelméből lélekeznek.

Végül nemcsak azáltal támadja meg a keresztény házasságot, hogy egyelőre melléje állítja a polgári házasságot, és hogy az általa uralt állam törvényeivel oly viszonyt szentesít, mely az isteni törvényekkel ellenkezik, hanem az által is, hogy a nő működését más irányba tereli, midőn azon terhet, melytől a kereszténység megszabadította, ismét vállaira rakja: a családi tűzhelytől gyáraiba utasítván őt.

Isten mentsen meg bennünket ezen legdivatosabb művelődéstől, hordnokaival együtt.

TÜRELEM.

Ez is azon szavak egyike, melyet a szabadelvűség mindig szájában forgat. S az ő türelme mindig karöltve jár felvilágosultságával. Itt egy katolikus pap, ki a vallás-perpatvarával akarja már a gyermekek szellemét megmérgezni, midőn a közös iskolák helyett, felekezetieket iparkodik felállítani, sőt prédikál is erről s mint hirlik, — mert e dologban tapasztalatokat szerezni, szabadelvűinknek nincs alkalmuk, — a gyónószekben is arra törekszik. Mily türelmetlenség! Egy másik vonakodik egy temetésnél működni, mert az elhalt, vallásbeli kötelességeinek nem tett eleget; épen egyike volt a felvilágosultaknak. Mily türelmetlenség! Ismét egy másik azt prédikálja, hogy a katholika az egyedül igaz egyház, s ezáltal megsérti a máskép- s nevezetesen a világosan gondolkozók érzelmeit; mily türelmetlenség! stb. stb. Ha valaki még több példát kívánna, vegyen kezeibe egy szabadelvű lapot s minden hóban vagy fél százat fog abban találni; s a mi legsajátságosabb, száz eset közül kilenevenkilenc bizonyára a kath. egyházzól szól, s így nem csoda, ha lassan meggyökerezik a szabadelvű kedélyben a nézet, hogy mi a világ legtürelmetlenebb emberei vagyunk, s miután a szabadelvűség

épen ellentéte a katholicismusnak, ugy nekik, a szabadelvűeknek a legtürelmesebb embereknek kellene lenniök.

De mi tulajdonképen a türelem? A türelem csak oly dolgokra és nézetekre vonatkozhatik, melyeknek a türe, nem tulajdonit belső létezhetségi jogot. Mert ha valaki egy ténynek vagy nézetnek belső jogosultságát elismeri, azonnal megszűnik a türelem s annak akár akarja, akár nem, alá kell vetnie magát. A türelemnél tehát még mindig oly nézetek forognak szóban, melyeknek igazságát nem lehet elismerni.

Hol keresendő tehát a türelem észszerű oka? Ott, hogy az emberek nincsenek ugyanazon egy nézetben, hanem minden embernek jogában áll életét nézetei szerint intézni, amennyiben azokkal, a fenálló alapos jogokat meg nem sérti. Ezen jognak másfelől megfelel a kötelezettség, mely szerint minden megháborítástól tartózkodnia kell, és ezen kötelem megtartása türelemnek nevezetik. Ebből következik, hogy a türelem szempontjából, sohasem működhetem cselekvőleg; álláspontom mindig csak tartózkodó. Nekem nem szabad mást, valása nyugodt és békés gyakorlatában megzavarni, de nincs semmi teendőm, annak előmozdítására vonatkozólag, mert a ki azt várná tőlem, hogy én oly tettet kövessék el, mely meggyőződéseim ellen van, az, épen ellenkezője volna a türelmesnek, mert hiszen nem hagyná meg zavartalanul meggyőződésemet. Remélem világosan fejeztem ki magamat. Világosabb lesz bizonyára a dolog, ha tárgyítva szemléljük. Vegyük azon esetet, melyet a szabadelvűség, mint türelmetlenséget leggyakrabban vet szemünkre: az olyanoknak keresztény szertartások szerinti eltörlését, kik a szentségeket felvenni

vonakodtak. Türelmetlenség ez valóban? Oh nem, sőt inkább türelmetlenség azt várni a kath. lelkésztől, hogy ily temetéseknel működjék. Mert a kath. vallás rendeletei tiltják ezt, és azon követelés, hogy egy katolikus pap, hivatalos ténykedését, az örökösök kívánsága vagy a szabadelvűség nézetei szerint, s ne vallása elvei szerint végezze vagy ne végezze, ép oly türelmetlenség volna, mintha én, egy zsidó községtől azt követelném, hogy keresztet állítson imolája födelére. Ez ellen az szintén nem tud más okot felhozni, mint, hogy ezen jelenvény nem felel meg vallási nézeteinek, s bármily nagyra becsüljék a más vallásbeliek, mégsem fogadhatja el. S a szabadelvűség illetén türelmetlen kívánságai mindennapiak; mind a mellett szüntelen dicsekszik saját türelmével és jajveszékel ellenfelének türelmetlensége fölött.

De a keresztény temetés, ily esetben, szintén türelmetlenség volna az elhunyt iránt. Ő elfordult a katholika egyháztól, más nézetekre tért bizonyára, mert ezeket a katholika egyház hiténél alaposabbaknak tartotta; vajjon okosan cselekedett-e? azt Isten fogja megítélni, annyi bizonyos, hogy megcselekedte — miként tehetné tehát a kath. egyház, hogy holt teteménél azon szertartásokat végezze, melyekre ő egész életén át semmit sem adott? Miként avatkozhatnék az egyház azon hitfelekezeti jogaiba, melyhez ő meggyőződésileg tartozott, vagy közel állott? A katholika egyház kitarva tartja mindazok számára kapuit, akik jönnek; ő egy fáradtat és terheltet sem utasít vissza, de aki egyáltalán nem akar vele érintkezni, annak más tekinteteken kívül, a türelem szempontjából sem alkalmatlankodik többé. Itt mindjárt példánk van rá, miként hordja nyelven a szabadelvűség a türelmetlen-

séget. Bár ez volna az egyedüli, mi miatt a szabadelvűség türelmetlensége fölött panaszkodhatnánk. Ám a szabadelvűség minden cselekedeteinek, melyet az egyházhozói viszonyában véghez visz, türelmetlenség az indító oka. Nem mintha abban látnánk türelmetlenséget, hogy a katholika egyház tanait megtámadja, ezt nem veszszük neki rossz néven; mi, ugyanazt teszszük az ő tanaival; mert a türelem nem abban áll, hogy saját nézeteink bizonyítása — és az ellen nézetének megtámadásáról lemondunk, hanem abban, hogy ne akadályoztassuk semmivel az ellent, miszerint nézeteinek megfelelőleg éljen. Mikor és hol tették ezt a katolikusok? Hol akadályozták ők a protestansokat abban, hogy ugy ne szervezkedjenek, amint rájuk nézve célszerű? Vajjon részesek-e a világiak az egyházkormányzatban, vagy nem; vajjon a teljhatalom az egyháztanácsban van-e lévén, vagy a zsinatban; vajjon a zsidók, szertartáskönyvüket így vagy amúgy kezelik-e; vajjon a rationalistikus vagy bibliai irány uralkodik-e a szószékeken? ez ugyan reánk gyakran nem mindegy, de soha sem bátorkodtunk ebbe akadályozólag befolyjni. De nézzük a szabadelvűség eljárását: enged ez minket szintén nézeteink szerint élni? Ments Isten! Ha egy kolostort akarunk alapítani, odafut a rendőrséghez és mondja: ne tőrjétek. Ha egy felekezeti iskolát rendeztünk be magunknak, elszedi a javadalmat, és közös iskolákká alakítja azokat; akarjon egy püspök megyéjéhez szólni, elavult fenyítő törvényt lapozgat, s a tetszvény rendletével ront a minisztériumba.

Igaz, nem tagadható, hogy e mellett mindig törvényekre történik hivatkozás, ez azonban nem javít a dologon, hanem azt csak rosszabbá teszi. Hiszen ha a sza-

badelvűség a szabadság- és türelemről nemesen gondolkoznék, akkor nem hivatkoznék ilyen törvényekre, sőt azokat megszüntetni igyekeznék. De épen ellenkezőleg, a hol nem léteznek ily törvények, alkot és hivatkozik rájuk. Ezen türelmetlenség legújabb példáját a darmstadti protestans gyülekezet szolgáltatója, midőn elhatározá, hogy a jezsuiták elűzetésén fog működni. Más alkalommal ezt bővebben taglalandjuk; itt csak azt kérjük, mi köze a protestantizmusnak a jezsuitákhoz? Ez egy katolikus rend, s ha az nekünk tetszik, Bluntschli úrnak és elvtársainak semmi köze hozzá. Valóban, Bluntschli úr, oly türelmet, mint az öné nem találunk Svédhonban sem, csak Oroszországban, vagy Chinában talán!

De a szabadelvűség türelme nemesak abban nyilatkozik, hogy minden lehető módon megnehezíti életünket vallásunk szerint intézni, hanem átesap vallásunk terére is; előakarja irni, mit kell hinnünk és mit nem; a szabadelvűség nem csupán a tévmentességi tant támadja meg, hanem odafut az államhoz s azt sugja neki: Ne törd, hogy ezen tant hirdessék, tagadd meg a tetsvényt: s ez Bajorországban valóban meg is történt! Azt mondja az államnak: vedd el azoktól, akik ebben hisznek az egyházvagyont, s add azoknak, kik nem hisznek benne. A mint a zsidók Pilátusnak mondák: ha ezt elbocsátod, nem vagy a császár barátja, úgy jajveszékkel a szabadelvűség, a miniszterek palotái előtt: „Ha ezen tant szabadon engeditek hirdetni, nem vagytok fejedelmetek barátai.“ Nem bocsátkozom itt ezen hitcikely igaz vagy nem igaz voltának vitatásába, — ez máshol fog megtörténni; hanem csak azt állítom, hogy azok, miket a liberalismus felhoz, nem érvek, és hogy

az oly irány, mely a másnézetűek ellen, fenyegetések és erőszakoskodásokra fajul, nem igényelheti azt, hogy türelmesnek tartassék.

Óh! — mondja a szabadelvűség — mi a kath. egyház irányában a legnagyobb fokban türelmesek vagyunk; mi csak azon szélsőségről akarunk tudni, mely abban mint ultramontanizmus jelentkezik. O saneta tolerantia! Tehát a mi nektek a katholicizmusban tetszik, türetek; nem türehtitek azonban a nektek nem kedves irányzatot! — Üres szavak tartalom nélkül! Ha türelmesek akartok lenni, akkor épen azt kell eltűrnötök, a mi nektek nem tetszik, mert az olyan türelem, mely csak annak kedvez, ami neki tetszik, a hottentotáknál is feltalálható, és ezek, tudvalevőleg nem oly felvilágosodott emberek, mint a milyeknek ti magatokat híresztelitek!

A mi türelmünk, mondják ismét a szabadelvűek, épen abban áll, hogy a türelmetlenséget nem engedjük érvényre jutni, s így nagy sajnálkozásunkra órszemmel kell kísértünk a kath. egyház fejlődését, különösen ott, hol az utramontán áramlat készül uralkodóvá lenni, vagy már az is, és nem hagyhatjuk úgy magára, mint szeretnők. Ehhez járul még, hogy a katholicizmus nagyon hajlandó a türelmetlenségre, miként ezt az egész történelem bizonyítja. Így, Spanyolország meghódítása után, üldözte a zsidókat és mórokat, megégezte az eretnekeket és boszorkányokat, okot szolgáltatott a hussita- és a harmincéves háborúra, s midőn a hugenották meggyilkoltatásának híre Rómába eljutott, még a pápa sem átalott hálaadást tartani. Egy ilyen vallásfelekezetet nem lehet magára hagyni. — Megengedjük, hogy hasonló színezetű tények sorozatát a végtelenig lehetne nyujtani; de a láncolatot

csak a Mortara névvel akarjuk még kiegészíteni, hogy az egész a legujabb időkig terjedjen.

Nem azért hoztam fel e példákat, hogy egymásután megeáfoljam, mert ha meg is tenném: ujakkal lehetne előlállani és akkor is csak ott volnánk, hol azelőtt. Csak a történet-hamisítási szabályelvére akarok itt hivatkozni. Történetirodalmunk a legujabb időkig katolikus-ellenes volt. S hogy mit jelentsen ez, Göthe Faust-jában igen szépen megmondja:

Barátom mint egy hétpecsétű könyv

Olyan ránk nézve a mult idő,

Mit ti korszellemnek hívtok,

Az csak magán szellembirtok,

Az időket visszatükröző.

S valóban a katolikus-ellenes történetírók türelmetlen szelleme az, melyben a kath. egyház visszatükrözött. És eme türelmetlen tükör két dolgot cseréltet fel az egymással, államot és az egyházat. Ha valamely katolikus államban valami igen undok történt, az a catholicizmusnak rovatott fel, de ha ugyanaz egy protestans államban történt, azt az állam számlájára látjuk pontosan feljegyezve, ha mégis méltónak találják, hogy hühöt esináljanak belőle.

Vagy nem tették-e ugyanazt a protestansok is, amit a protestans történetírók a katolikusok szemére vetnek? Nem égette-e meg Calvin Genfben a máshitűeket? Vajjon a hollandi calvinisták a gorkumi vértanukat nem vallásuk miatt végezték-e ki? Vajjon kevesebb boszorkányt ítélt-e el a protestans mint a katolikus Németország máglyára? S nem volt-e épen egy jezsuita, Spee Frigyes, ki először támadta meg a boszorkány-pöröket?

Vajjon szebben járt-e el a svéd mint a wallensteini? Vajjon katolikus vagy protestans eredetű-e a megtestesült türelmetlenség ez elve: „cujus regio, illius religio“ vagyis: a kié az ország, az határozza meg a nép vallását is? És a katolikusoknak vagy a protestansoknak köszönjük-e, hogy a palota-grófság, ennek következtében, ötször volt kénytelen vallását megváltoztatni? Nem állott-e fön Norvégiában egy törvény, mely szerint mindaz, ki a katolika vallásra tért, polgárjogát elveszté és jószágából kiüzeték, s nem éltük-e meg ezen törvény végrehajtását napjainkban is? Mióta van beszűntetve az eskü, mely az angol katolikusokat kizára az országgyűlésből? Mikép bántak az oroszok a katolikus Lengyelországgal? S hogy a láncot itt is egész napjainkig egészítsük ki: nem a protestansok akarják-e a jezsuiták kiüzetését eszközölni? S nem lépett-e fel Schulte az ó-katolikus tanár azon indítvánnyal, hogy a katolikusok egy új Testeid ¹⁾-dal terheltessenek? Óh ezen kimutatás is végtelenig volna nyújtható.

Igen de ez mind mitsem bizonyít! Azonban mégis bizonyít valamit. Ha ugyanis azon időben a protestansok valóban oly türelmetlenek valának, s e türelmetlenség utóhangjai egész napjainkig elhallatszanak, mint azt a katolikusok állítják, lehetetlen, ama türelmetlenségi

---

¹⁾ Törvény melyet 1673-ban II. Károly angol király megerősített s melynek erejénél fogva senki polgári vagy katonai tisztséget nem viselhetett, ha csak a király egyházi fönségére is meg nem esküdött és az urvacsorábani átlényegülést meg nem tagadta miáltal a katolikusok IV. György koráig minden tisztségből kizárattak. A fordítók.

jelenetek miatt a katholicismust okoznunk. Ezt bizonyítja.

S ha elfogulatlanul vizsgálódunk, megfogjuk találni egyszersmind azon jelenségek okát is. A kor műveletlenebb volt, az erkölcsök nem voltak annyira szelidítve, mint napjainkban. Így, mint gonosztetteket büntette az állam azon dolgokat, melyeket ma nem vélnek többé büntetendőeknek, és oly büntetéseket alkalmazott, minőtől borzad a mai világ. Hiszen V. Károly kinos vérbírósi rendszere nem kevesebb, mint kilenc különböző halálnemet ismert, melyek még több fokozatot foglaltak magokban! Mig mainap, magában a háborúban is tekintettel vannak az emberiségre (humanitas), addig akkor gyakran pusztá gyanúból kiozták az embereket, és világba bocsáták, ha a kinzást kiállották. Midőn az erkölcsök szelidültek, látjuk, miként enyésznek el épen a szabad államokban egymásután a türelmetlen törvények maradványai. Azt hisszük, hogy a szabadelvűségnek szégyenleni kellene magát azért, hogy az 1848-ban szerencsésen eltemetett rendőrállam hulláját teljes türelmetlen felszerelésével a katholika egyház ellen galvánozni akarja.

Szégyenleni? A szabadelvűség nem szégyenli magát, neki nem kell magát szégyenlenie; ő a hárshegyre¹⁾

---

¹⁾ A hárshegy, (Lindenburg) birtok Badenben, hol több szüz közösen élt. A badeni kormány ezen társulatot zárdának jelenté ki, s miután ilyenek csak az állam engedelmével lehetett főállania, elűzé onnét a benlakókat, a tulajdonosnók kivételével, s azt egy ideig rendőrökkel őriztette, hogy az elűzöttek vissza ne térjenek. Az utóbbiak lassankint Elzászba menekültek.

rendöröket állit fel, és mégis eltölti a világot türelme hirnevével.

Ezzel tárgyamát korántsem merittem ki, de a szük tér, mely egy fejezetnek ily kis munkában ki van szabva, végeznem késztet. Megállapítottam a türelem fogalmát, még pedig akként, hogy a liberalisok sem mondhatnak ellent, s ezen mértékkal kimutattam, hogy épen a szabadelvűség türelmetlen irányunkban minden tekintetben. Most még az volna hátra, hogy legalább néhány esettel bizonyítsuk be, miként bántak a történelemmel, hogy abból az előre megállapított eredmény: a kath. egyház türelmetlensége tűnjék ki. Mi erre a két legsúlyosabb szemrehányást: a Bertalanéj utáni hálaadást s a Mortara-féle esetet választjuk; azt mondjuk, hogy a legsúlyosabb szemrehányásokat, mégpedig azért, mert mindkét esetben az egyház fejét támadják meg. Midőn a hálaadás megtartott, akkor Rómában még egy betűt sem tudtak a hugenották meggyilkoltatásáról, hanem a francia kormány, mint a többi udvarnál, úgy Rómában is jelentést tett, hogy a király nagy életveszélyből menekült meg, és ezért rendelt a pápa hálaadást; hogy ez a hugenották meggyilkoltatása alkalmából rendeztetett volna, nem egyéb, célzatos történeti hazugságnál. Ami a Mortara-esetet illeti, ebben, elég különösen, mindig az idősb Mortara szerepel, mintha valóban ő róla, s nem az ifjabbról volna szó. Az ifjabb Mortara azonban nem zsidó, hanem keresztény, s nem a zsidóvallás megtámadása, hanem a kereszténység védelme volt szóban; ez pedig nagyot lendít a dolgon. Természetesen azt mondják, hogy az ifjú Mortara, atyja akarata ellenére, vagy legalább a nélkül kereszteltetett meg. Ez nemesak, hogy nem helyes, sőt az egyház jelentékeny egyházi fenyték mellett tiltja az

ilyen keresztséget. De ha mégis megtörtént, a tényt lehetetlen megtagadnia s a következményeket viselnie kell. Én részemről, emberi belátás szerint, óhajtanám, hogy a dolog ne történt legyen meg, de meghajlom az Isteni Gondviselés előtt, melyről tudom, hogy egy emberi lélek megmentésére az eget és földet mozgásba hozza. Kötelessége volt az egyháznak ifjú hívét az erőszaktól megóvni; és ezt meg is tette. Ha Mortara most, midőn felnőtt, elakarja hagyni vallását s ismét zsidó akar lenni, senki sem fogja őt abban akadályozni. Nem fog vele megtörténni az, ami körülbelől tíz esztendő előtt Luxenburgban egy zsidónővel, ki midőn felnőtt, keresztény lett. Midőn az áldozás után haza ment volna, rokonai egy szobába vonszolták, ott zárt ajtók mellett hajánál fogva ide s tóva hurcolták, majd lábbal tapodták, végre erőszakosan hánytatót vétettek be vele, hogy a szent ostyát kiadja, s e borzalmas vad-ságra az annyira türelmes szabadelvűség nem is szuszszant.

A szabadelvűségnek ilyen eseményeknél hallgatni kell. És miért? Mert ő senkit sem idegeníthet el magától, mert neki a kath. egyház minden ellenére szükségé van, hogy őket a küzdésben mint szövetségeseket használhassa. Mert ezen küzdelem óriási kiterjedést vesz; ő tulajdonképen nem a katholicizmust, nem a protestantizmust, nem a zsidóvallást támadá meg, hanem általában a hitéletet. És ha ma, egész erővel a kath. egyházat támadja meg, ennek az az oka, hogy itt lüktet a hitélet legnagyobb életerővel; azért is okoskodta ki a felvilágosodott és ultramontán-, vagy, az újabb változat szerint, az ó- és új-katholikusok finom megkülömböztetését. Ultramontánok azok, kik Róma, — a

katholicizmus központjához tartják magukat, kik minden ügyben ezen kérdést vetik fel: mit parancsol a kath. egyház? Azt kellene hinnünk, hogy épen ezek a tulajdonképeni katolikusok; akkor azonban tévednénk. Katolikusoknak azokat nevezi a szabadelvűség, kik mitsem törődnek a kath. vallás törvényeivel. Ezek az ő emberei. De ezek iránt türelmes is, az ilyen katolikusok egészen vallásuk elveihez szabhatják életüket, azonban föltéve mindig, hogy a katolikus étellel nem örödnek. Ekkor természetes, hogy más szint ölt a dog. Mert ekkor megszűnik a katholicizmus, s kezdődik ultramontanizmus. S miért üldözi a szabadelvűség a hitéletet? Mert nem elveknél, hanem a kor áramlatának hódol, melyet hívei számára ki akar zsákmányolni. Így látjuk, hogy ugyanazon szabadelvűség ma köztársaságért, holnap katonai államért küzd, ma alapjogokat törlekszik megállapítani, míg holnap ugyanazokat elveti, amint neki épen tetszik, vagy nem tetszik. Ily iránynak, természetes, hogy a vallási elvek utálatosak, mert azok, miután tárgyak a végnélküli, a múlthatatlan, legkevésbé sem idomíthatók a naponkint változó koráramlathoz. Minden vallás között pedig a katolika legutáltabb előtte, és pedig megingathatlan sziklaszilárdsága miatt, melylyel elvéhez, következményekre való minden tekintet nélkül ragaszkodik; kö vetőinek aránylag legnagyobb száma, s a hitélet ama virágzása miatt, mely erőben gazdagon díszlik mindenütt, a hol egy katolikus templom tornya magaslik. Ezt nem akarja a szabadelvűség, ő közönyös népeket akar, kik a kötelesség helyébe az érdeket helyezik. Mert ha egyszer, az érdek lesz az emberek cselekedeteinek egyedüli rugója, akkor az emberek könnyebben fognak szolgálni az ér-

deknek, s a legokosabb, tetszés szerint zsákmányolja ki őket. És ezen közönyösséget nevezi a szabadelvűség türelemnek. Nem is mulasztotta el egekig magasztalni ezen közönyelviséget. S ide vonatkozólag mint az enemű festések mesterdarabját: Lessing „Bölcs Náthán“-ját hozom fel, melyhez, katolikus szempontból, commentár fölötte szükséges volna. Mert e művet igen sokan olvassák, s hosszú pihenés után, ismét látható színházaink játéksorozatán. Jellemeinek finom festése, s a minden mondatban észlelhető szónoki ügyesség rendkívül megveszteget. Mi itt természetesen nem irhatunk hozzá commentárt, de néhány szót mégis szentelünk ezen bölesészeti dráma-, vagy ha úgy tetszik, drámává avatott bölesészet netovábbjának. Ez a három gyűrűről szóló mese.

Saladin szultán, ki, mellesleg megemlítve, oly találóan személyesíti a szabadelvű filisztert, mint azt még soha sem láttam, — habár természete küzd is ellene, oly módot igyekszik kitalálni, melynek segélyével a gazdag Náthántól pénzt csikarhatna ki. Kicsikarni! e kifejezés ugyan nem egészen remek, de legrövidebben, s legvilágosabban jelöli meg a helyzetet. Ezen célból, a szultán a zsidóhoz azon kérdést intézi, hogy melyik a legjobb vallás: a zsidó, a keresztény, vagy az izlam-e? Hogy a muzulmánna, a kereszténységet fogja a legjobb vallásnak mondani, azt semmi esetben sem lehet várni. Ha a zsidót mondja annak, akkor káromolja a prófétát, s ezért pénzbírsággal fenytendő. Ha pedig az izlamot mondja annak, ez ismét gonosztett, melyért testileg és vagyoniilag kell bűnhődnie; mert hiszen ez esetben Náthánnak már rég izlam hívének kellett volna lennie.

Látni való, hogy a helyzet kellemetlen. Ekkor

azonban Náthánnak, ki nemcsak gazdag, hanem eszélyes is, a régi igazság fut eszébe:

„A gyermeket sem tartjuk el,
Csupán mesékkal.“ (3. felv. 6. jel.)

Hanem a szabadelvű filisztereket, minő Saladin is, igen; s a következő történetet beszéli el neki:

Volt egy embernek olyan gyűrűje, mely azon titkos erővel bírt, hogy Isten és ember előtt kellemessé tudott tenni. Ezen gyűrűt fiai legkedvesebbjének hagyta, kinek azon alapon, hogy a gyűrű birtokosa, a ház hercegének kellett lennie. És ezen rendelkezésnek, ivadékról ivadéokra kellett átszállania. Így jutott a gyűrű egy atyára, kinek három fia volt, kiket egyenlően szeretett, s ki a gyűrűt, túlradó érzelme egyik pillanatában, mind a háromnak odaigérte. Midőn az atya, halálán volt, egyetsem akart fiai közül megkeseríteni, még két gyűrűt csináltatott tehát, melyek annyira hasonlítanak az elsőhöz, hogy ő maga sem tudta többé, melyik az igazi. Ezután külön hívatta tehát mindegyik fiát, átadá áldását, gyűrűjét és meghalt. Az atya halála után, gyűrűjénél fogva, mindenki hercege akart lenni a háznak; az ügy bíróság elé került, de egyik gyűrű valódisága sem volt bebizonyítható:

„Ki nem mutatható körülbelől csakúgy,
Miként a hitről, melyik a valódi?“

Ezt már a szabadelvű szultán is kissé erősnek tartá, s azt vélé, hogy a vallást mégis meglehet különböztetni egymástól, még a ruházat-, étel és italban is, mire aztán Náthán válaszolja:

„De nem, — tekintve a leszármazást,
Mely mindenikkel egyaránt közös,

S ez: a történet írva vagy beszélve!

S hogy azt valónak elfogadjam-e?

Egy ok vagyon, mi ösztönöz csupán:

Becsületes, ki közli azt velem? —

S becsületét, kinek vonod kétségbe, szólj,

Legkevésbé? Nem-e szülőidet,

A kiknek vére vagy? a kik veled

Gyermekkorodtól csak szeretve bántak,

Nem csalva meg soha, kivéve azt,

Midőn csalódnod üdvösebb vala? —

Hogyan lehetne az, hogy én kevésbé

Higyjem, miként te, őseim szavát?

És várhatom-e tőled azt, hogy ősid

Jól meghazudtold s így aztán nekem

Ellentmondó ne légy? Avagy viszont.

És a keresztény épen úgy beszél.“

Mire Saladin teljesen meggyőzötve, e szavakban tör ki: „Allahra! Ez ember jól beszél. Elnémulok.“ De a szabadelvű közönség földszint s a karzaton nem hallgat el; tapsviharban tör ki, s ezáltal megmutatja: mikép lehet őt, Saladinhoz hasonlóan, a legkomolyabb dolgokban oly mesével kielégíteni, melyek következményeiül Lessing a legszembeötlőbb álokoskodások egész sorozatát tünteti föl. Bizonyítja, hogy valóságos struccgyomorral bir, mely a legértelmetlenebb szólamokat is megemészti, csak szabadelvű, akár rimes akár rimetlen versekben legyenek föltálalva. Csak tovább kell szönnünk a következtetéseket, s a humbug azonnal szerteoszlik. Náthán itt csak ana három vallásról szól, de a Parzi, ki a tüzet, s a Papua, ki a saját készítményű földgyurmát mint Istent imádja, szintén hivatkozhatik az írott vagy áthagyományozott történelem tanuságára

mert ezek, vallásukat szintén őseiktől vették át. Szintén bebizonyíthatatlannak tartja tehát a böles Náthán, vajjon az ő vallása-e az igaz vallás, vagy ama földgyurmáé? De hogyan! vajjon nem vettük-e mi katholikusok szintén atyáinktól vallásunkat, kiknek becsületessége Náthán szerint kétségbe nem vonható, s nem kívánhatja tőlünk senki, ugyanazon Náthán szerint, hogy őket meghazudtoljuk. Mi okból rágalmazza tehát ezer nyelvvel atyáink becsületességét a szabadelvűség? hogyan kívánhatja tőlünk, hogy elődeinket meghazudtoljuk, azért, hogy az övéinek ellent ne mondjunk? És ezen kérdés teljesen jogosult, annál is inkább, mert hiszen, hogy melyik az igaz vallás? azon Náthán szerint, kit a szabadelvűség megtapsolt, be sem bizonyítható; majdnem annyira bizonytalan, mint az: melyik volt az igazi gyűrű? lehetséges tehát, hogy épen mi vagyunk az igaz vallás birtokában. Látjuk, hogy már ezen első legközelebbi következtetések is jelentékeny mennyiségű ellenmondást tartalmaznak, észszerűen nem maradhat tehát egyéb hátra, mint mosolyogni a mese fölött, vagy azokhoz sorakozni, kiket mint Saladint, mesékkel lehet kielégíteni. Mi részünkről nem tartozunk ez utóbbiakhoz, mi a dolgok mélyébe hatolunk, s nem elégszünk meg azzal, hogy a volt következtetések győzzenek meg az előítételek helytelensége felől. Mi ezeket egyenesen is megragadjuk, hogy lássák, hol van a tévedés? És úgy találjuk hogy:

1. Nem igaz, miszerint a vallások, kizárólag a történelmen alapulnak.
2. Nem igaz, hogy a történelmet mások becsületességére való tekintetből kell elfogadnunk.
3. Végre nem igaz, hogy a hozzánk tartozók becsületességét legkevésbé vonjuk kétségbe.

Vagy röviden egybefoglalva

A hány szó annyi tévely.

Valamely vallás történelme kétségkívül jó alapúl szolgálhat arra nézve, hogy azt igaz-, vagy hamisnak tartsuk. De azon körülmény, hogy eme vallás, apáim vallása volt, sohasem szolgálhat rám nézve elhatározó indokúl, hogy azt igaznak tartsam. Ez lényegileg a vallás tartalmától függ. A ruházat, étel-ital természetesen nem fognak a vallás igazsága fölött határozni. Hogy nekem a sertéshus s a bor meg van engedve, vagy nincs, hogy a pénteket, a szombatot vagy a vasárnapot ünneplem-e meg, mint az Úr napját, ez az igazság mellett mitsem bizonyít. De vajjon az Isten, melyet hitem tanít, szellem-e vagy kö; vajjon végtelen szeretetű szellem-e vagy a vak rajongás szelleme, ez az igaz vallás megítélésére nem mindegy, ez nagyobb fontosságú előttem annál, mi őseimről írva vagy áthagyományozva reám szállott. Még kevésbé fogadom el a történelmet csupán valakinek becsületességére való tekintetből.

Én bizonyítékokat követelek, és pedig annál hatályosabbakat, minél fontosabb valamely tény reám nézve. A szabadelvűség oly szívesen veti szemünkre, hogy mi mindent hiszünk, a mit a pap mond. Ezt ő teszi, de nem mi. Minket először meg kell győznie a papnak arról, hogy az, a mit mond, hihető is. Vegyük csak a katholicizmust; a gyermek nem ntasítást talál ott a vak hitre, hanem érveket arra, hogy mindaz, a miket hogy higgyen, elébe adnak, — Istentől van kinyilatkoztatva, s csak akkor kezdődik a mi hitünk, mikor bebizonyított, hogy az, isteni kinyilatkoztatás. Mi csak Istennek hiszünk, ellenben a szabadelvű filiszter minden szólamgyártónak. Ki már itt a könnyen hívő? Mi a hit dol-

gában elődeinket sem részeltethetjük más embereknél nagyobb előnyben. Mert ők csak úgy alája vannak vetve a tévedésnek mint mások. Miért is itt sem mondunk le semmikép a történelmi idézet mérvesszejéről. Ez volna tehát a három gyűrűről szóló mese, melyből a szabadelvűség magának tökéletét csinál. De a történet végét nem hallgathatjuk el. A bíró, kihez a három fiú ítélethozatal végett folyamodott, ezeket mondja:

„Kövesse hát bensője szózatát
Mindenik — mely nincs megvesztegetve!
Versenyre keljen a nemes törekvés
Napfényre hozni azt a bűverőt
Mi rejtve létez a gyűrű kövében! —
Békés, szeliden dobbanó kebel,
Jótét, az Isten mély elismerése
Segítsenek e célra bennetek’!
És, majd ha így a késő unokák
Érezni fogják azt a bűverőt:
Mehívlak ismét ezredév után
E szék elé. Egy bölsebb férfú,
Mint én vagyok, fog ülni akkor itt
És szólani.“

Ezen bevégzés is megtapsoltatik, mert hiszen az a társalgási csinhez (bonton) tartozik. Ennek daczára úgy látszik nekünk, mintha a szabadelvűségnek erre legkisebb oka sem volna, mert életnyilvánulásai után ítélve, azt sem lehet róla föltenni, hogy a kérdéses rossz sejtelmű gyűrűk valamelyikének birtokában volna. Mert sem előítéletektől ment szeretetet, sem szelidséget, sem békeszeretést nem találunk nála, jótékonysága is igen bizonytalan, és Istenben való benső megadásának nyomára

eddig még nem voltunk szerencsések akadhatni. — De ha Lessing úr feltámadna, s megakarná nekünk a bölcsőbb bírót nevezni, akkor a katholi cizmus ügyét, a legcsekélyebb nyugtalanság nélkül annak ítélete alá bocsátanók.

Hogyha tehát ezen mesének azt kellene bebizonyítania, miszerint az igaz vallás föl nem található, s e szerint a vallásokra közönnyel tekinthetünk, úgy e bizonyítás teljesen hibázott. Az egész leírás csak egyet bizonyít, azt t. i., hogy nemesak gyermeket, hanem olyan embereket is ki lehet mesékkal elégiteni, kik azt állítják magokról, hogy e világ minden böleseséget örökre bérbe vették.

FELVILÁGOSULTSÁG.

Türelem és felvilágosultság a szabadelvűség sziámi csoda-ikrei ; miután összevannak növe, s mindig együtt szerepelnek ; azért itt is közvetlen a türelem mellett foglaljon helyet a felvilágosultság ; ezen renddel pedig, egyszerűs mind azon vallomást is akarjuk a szabadelvűségnek tenni, hogy türelme, felvilágosultsága valóban méltók arra, hogy együvé tartozzanak.

Mindenekelőtt igen sajtáságos, hogy a szabadelvűség a felvilágosultság kiváltságát, mint valami magától érthető dolgot, a maga részére igényli. Fölteszi magáról, hogy ő bizony okos gyerek. Ez ugyan kezdettől fogva, sohasem volt az érett észnek bizonyítványa, sőt ellenkezőleg a legbölcsebb emberek, öntudatával bírván a felvilágosodás utáni nemes törekvésnek, a mit mindinkább beismertek, az ama végzetszerű mondat volt, hogy minden emberi bölcsesség csak tökéletlen fércelmény, míg az esztelen szája mindig bölcseségtől áradoz.

Azért mi nagyon is óvakodunk, magunknak azt tulajdonítani, hogy a felvilágosultság birtokában vagyunk, annyit azonban tulajdonítunk, hogy gyenge erőnkhez képest arra törekszünk, és ha a felvilágosultság az emberiség részére némi gyümölcsöket terem, kétségkívül nagyobb

részt juttathat ebből magának a katholika egyház, mint a szabadelvűség, mely eddig csakugyan semmi egyebet nem mutat fel azon bizonyítványnál, melyet önmaga állított ki önmagáról.

Azon tényt csak nem fogja senki eltagadni, hogy az egyház, valahol csak megtelepedett, mindenütt iskolákat alapított; hiszen köztudomású, hogy nagy Károly idejében, alig volt más, mint zárdai iskola.

A fensőbb tanításról is gondoskodott az egyház, s a legtöbb egyetem, kizárólag, vagy nagy részben, neki köszöni létét. — Vessünk egy pillantást a hitküldér-telepekre, s a hitküldérek első műveül mindenütt iskola-alapítást fogunk találni; mi több, az egyház oly szerzetes rendeket és testvérületeket alapított, melyek kizárólag vagy főképen tanításra szentelék magokat.

Igaz, hogy a szabadelvűség azt szokta erre mondani, hogy mindezen intézetek azért alapítottak, hogy a felvilágosultságot, melynek ő a képviselője, akadályozzák.

Ez azonban csak olyan sörödébe való érv; mert az iskolák és szerzetesrendek már akkor főnállottak mikor még a szabadelvűségről, és az olyfajta felvilágosultságról, minövel kérkedik, senkinek sejtelme sem volt.

De ha ezen szemrehányás oly alapos volna, is mint a mi alaptalan: — hogy Saladin szultánnal szóljak, — nem hiába viselik öök „a világ s törvény megjavítóinak ezimét!“

Ha a felvilágosultság előmozdítóí akarunk lenni, akkor tenni is kell érdekében valamit.

Hol vannak tehát az iskolák, melyeket a szabadelvűség alapított; az egyetemek melyeket javadalmazott? Igaz, neki erre nincs szüksége, mégis vannak ily intézetek, csak ne kérdezzétek tölem mikép jutott ezeknek birtokába.

A katolika egyház, tömérdek fáradság és áldozattal alapította, s a szabadelvű állam egyszerűen eltulajdonította azokat; a katolikus iskolákba szabadelvű tanítókat a katolikus egyetemekbe szabadelvű tanárokat helyezett.

Az efféle erőszak azonban, a valódi felvilágosultság jellege. A ki az igazság után törekszik, az okokkal küzd, és nem rendőrséggel.

A ki szereti az igazságot áldozatot hoz érette, de nem forgatja ki e célra az adományokat valódi rendeltetésükből.

Egy másik igen jellemző ismérve a szabadelvű felvilágosultságnak, a tudákosok roppant száma, mindannyi szőlőttei a szabadelvűségnek. Ha egy ember egész életét komoly gondolkodásnak s mély tudományoknak szentelte, úgy fogja találni, hogy nincs csalékonyabb az emberi tudásnál.

A ki valamely tudomány történetét kutatja, úgy találja, hogy az folytonos változásnak van alá vetve; a legszilárdabb alapokon nyugvó, a legelterjettebb, és mindenki által elismert nézetek, eltűnnek egy újabb fölfedezés előtt és alig nyert egy újabb nézet ez újabb fölfödözésen szilárd alapot, midőn egy legújabb fölfedezés ezt is hatalomra dönti. Azonban hallgassunk csak egy tősgyökeres szabadelvűt, ez a legnehezebb kérdésekről oly önbihtséggel ítél, mintha a világ teremtetésekor az Atya Istennel tanácsba tilt volna.

Üzlet- és kereskedésben ép oly ügyes, mint az érzékfölötti bölésészetben; a fensőbb politika kérdései épúgy alá vannak vetve csalhatatlan itéletének, mint a széépészettan egész köre.

Ezzel kimutatván, mily joga van a szabadelvűség-

nek a felvilágosult jelzöt kizárólagosan magának tulajdonítani, nem kevésbé föladatunk, magát a fölvilágosultságot is, melyet terjeszt — helyesebben itceszámra mér, jellemezni, s miután e felvilágosultság mindenek előtt a katholika vallás és erköles ellen irányúl, e téren akarjuk öt követni. Nem fejthetjük itt ki a szabadelvűséggel szemben, a katholika egyház minden tanát, de legalább azt, mi bennünket, embereket leginkább érdekel, akarjuk közelebről feltüntetni. Értjük az ember eredete- s rendeltetésének tanát. M. Jouffroy, a híres bölesész „Mélanges philosophiques“ című művében a katekizmusról mondja: „Van egy kis könyv, melyet a gyermekek kezébe adnak, s melynek alapján őket a templomban kérdezik. Olvassátok e kis könyvet, ez a katekizmus, megoldva fogjátok ott találni mindazon kérdéseket, melyeket én fölállítottam, kivétel nélkül. Kérdezzetek egy keresztényt, honnan származik az emberi nem, ő tudja; kérdezzétek mivé lesz, tudja; mi az ő rendeltetése és tudja ezt is. Kérdezzétek a szegény gyermeket, ki még életében nem gondolkozott arról, hogy miért van e földön s mi történik majd vele halála után, és magasztos feleletet fog adni nektek. A világ keletkezése, az ember származása, rendeltetése ezen és a tulvilágon, az ember viszonya Istenhez, embertársai iránti kötelességei, a teremtményekhezi jogai: mind ismeretesekek előtte. S ha megnő, legkisebb kételye sem támad a természeti, állampolgári, a népjog stb. felől, mert mindez oly tisztán foly a kereszténységből, mintha magától érthető volna. Ezt nevezem én nagy vallásnak, mert egy kérdést sem hagy felelet nélkül, mely az emberiséget érdekli.“

S mit olvasunk mi eme könyvben? Az embert,

Isten teremtette avégre, hogy teremtőjét megismerje, szeresse, hozzá hasonló, s ez által örökre boldog legyen. Az ember, eme rendeltetéséhez hűtlen lett s fellázadt, Isten ellen. Ezen lázadás következtében mindig mélyebb és mélyebbre süllyedt, — mignem Isten őt ismét megváltotta, s a megváltásban eszközt adott az ember kezébe, mely által mibelyt akar, rendeltetéséhez visszatérhet. Adott az embernek lelkiismeretet, mely őt intse, midőn az igaz útról eltérni akar, adott neki parancsokat, hogy biztosan tudja: mit kelljen tennie, mit elhagynia; és végre kegyelme kimeríthetlen gazdagságát adá neki, hogy őt a kezdett pályán megerősítse s neki, botlás esetén, a megtérést lehetővé tegye.

Ezzel azonban semmi esetre sem állítja a katolika egyház, hogy mindazon dolgok, melyek a legmagasztosabb igazságokat magában foglalják, — az ő saját eszméje; sőt ellenkezőleg azt állítja: hogy az emberi szellem önmaga többé-kevésbé képtelen ezen igazságok teljes megismerésére, és legyen, hogy azok egyrészére, mint például az Isten létére, önerejüleg is rájöhet; ám sokkal inkább alávan vetve a tévedésnek, hogysen gondolkozása eredményét azon bizonyossággal mondhatná ki igazságnak, minőt ezen, — az egész emberi nemre nézve kétségtelenül legfontosabb — kérdések föltétlenül követelnek. A katolika egyház azért azt állítja: hogy mindezen dolgok birtokába csupán Isten s az isteni kinyilatkoztatás által jutottunk.

Ha ezen állítás igaz, — úgy világos az is: hogy az emberiségnek eme legfontosabb kérdések iránti felvilágosítására, és pedig oly módoni felvilágosítására, mely minden további kutatást fölöslegessé, minden kételyt érvénytelenné tesz, a katolika egyház szolgáltatja a szük-

séges eszközöket. Bármily magas fogalma legyen is az embernek saját szelleme s bölcsességéről — el fog hallgatni Isten szava előtt. S épen azért kellene okszerűleg minden ellenvetés és kétely forduló pontját azon kérdésnek képeznie: vajjon a katolika egyház felhozta-e ezen bizonytságot vagy nem. Midőn ellenben a szabadelvűség a helyett, hogy az egyház eme legmélyebb alapelvét támadná meg — csak egyes életjelenségeiben gáncoskodik, ezzel csak azt bizonyítja, hogy míg lehetséges, a kenyértörést kerüli. Jóllehet ő is akart bizonyos rendszert felállítani s az egyház bizonyítékait elerőtleníteni, de abbeli küzdelme csak egyesek részéről foly és folyton szerencsétlen; ellenben ha egy pap a temetésre nem akar menni, óh akkor a szabadelvűség elemébe jó mindent előzőntő szólamainak, s több tintát elfogyaszt, mint ha arról van szó: vajjon a kereszténység isteni vagy emberi alapon nyugszik-e? Szerintök Isten oly végtelen jó, hogy az embernek gyengeségeit elnézi, s megsérteni épen nem lehet, és oly végtelen magasan áll, hogy a mi nyomortúságunkra nem is gondol. Röviden ez vallásuk, ezek tisztázott nézeteik az Istenről, és ezek megengedik nekik még azt is, hogy gyengeségeik- s nyomorúságaiknak teljes mérvben hódoljanak.

Ha theologiai munkát irnánk, helye volna itt bizonyítékokkal tüzetesebben kifejtteni a kereszténység isteni eredetét. De minthogy célunk csupán a szabadelvű szólamok ürességének kimutatása, — elég eme bizonyítékokat csak röviden vázolni.

Itt vannak legelőször is az ó-szövetségi könyvek, melyekről valóban még sehol sem vonták kétségbe, hogy már, s részben sok századdal Krisztus előtt szóról-szóra

megvoltak. Ezekben találjuk a megváltó megigértetését, s a zsidó nemzet egész történetén keresztül, jövőndöléseket ezen megváltóról, melyek folyton határozottabbak, folyton világosabbak.

Egyszer csak megjelenik egy ember, azt állítván magáról, hogy ő a megváltó, s valóban teljesedésbe mennek a jövőndölések, azon jövőndölések is, melyek mikor magát megváltónak nyilvánította, — még be nem teljesedtek. Ő maga is sok dolgot jövőndölt meg, melyek közül mindegyik beteljesedett; így jövőndölte meg saját szenvedését, halálát, feltámadását, Jeruzsálem feldulatását, anyaszentegyháza kiterjedését, s üldöztetését, — tehát oly dolgokat, melyek még ma is teljesedésök felé haladnak. Szentanuktól tudjuk, hogy neki az egész természet engedelmeskedett, és pedig tudjuk nem csak olyanoktól, kik őt tisztelik, hanem olyanoktól is, kik üldözik. „Próféta“ mondják némelyek, — „Belzebub van vele“ mondják mások; de a tényeket senki sem vonta kétségbe. Úgy de ez lehetetlen is volt, hisz fényes nappal, ezek előtt történtek. És több ezren éltek még eme tanuk közül, midőn a hatvanas években az evangéliumok irattak. Ezek pedig bizonyára tiltakoztak volna a torzítás ellen, s a rendkívül megtámadott farizeusok kétségkívül nem mulasztották volna el a tiltakozásnak a szükséges nyomatékot megadni.

De többek ennél a csodák, melyeket a leghitlenebb szabadelvű sem tagadhat meg: ez az egyszerű ácsfia, ki semmi oktatásban nem részesült, de még csak tehetségében sem állott, hogy abban részt vehessen, egyszerre csak az emberiség legmélyebb és legfontosabb kérdéseiről oly magasztos tant terjeszt elő, hogy mellette az ókor összes bölcsesége füstként eltűnik, s mely-

hez hasonlót egy későbbi tudós sem volt képes egész mostanáig kigondolni, sőt folyton a bölcsesség újabb s újabb kincseit aknázzák ki abból, s hozzá eme tan oly világos, oly érthető, hogy igazságait bármely gyermek is felfoghatja.

Igéinek első hirdetői: gyermektisztaságú, ártatlan, de gyenge, igénytelen, minden ismeretet és tudományt nélkülöző emberek; midőn urok s mesterök halálra hurcoltatott, csak egy merte őt egész a kereszt alá kísérni; hova rejtőztek a többiek, — nem tudjuk, csak egy másíkról olvassuk: hogy megtagadta őt. S még halála után is elrejtve maradtak. Egyszer csak kiválik a nép közül ezen szegény, félénk tudatlan néhány ember. Nem ismernek és tisztelnek egyebet a reájok bizott hitterjesztői küldetésnél.

Oly ékesszólással hirdetik Isten igéjét, minőt bennök előbb senki nem ismert; dialekticájok előtt meghajolnak a legkittünőbb bölcsészek; ezeket nyernek meg, jobban szervezik az egyházat, mint van manap a legjobban rendezett állam; elválnak egymástól, az egyik Rómába megy, a másik Indiába, a harmadik Afrikába stb.; mindenütt tanítanak, s habár egyik, a másik tanításából mitsem hallott, csak egy pontban sem mondanak ellen egymásnak. S oly bátorságot tanusítanak, hogy mindnyájan, egyet kivéve, készek voltak az általuk hirdetett tant vérükkel is megpeesétni. És hogy ez egy, természetes halállal mult ki, ennek sem a bátorság hiánya volt az oka, mert hisz épen ez az egy volt az, ki urát és mesterét egész a kereszt tövéig kíséré. Ha a szabadelvűség e csodát megfejtí, — ráadásul hozzáadjuk Lázár feltámadásának megfejtését!

A katholika egyház tehát a jövődölésekre, cso-

dákra, tanának magasztosságára, csodálatos elterjedésére, és változhatlan fönmaradására stb. alapítja isteni eredetét, mit a szabadelvűség mindeddig mereven tagadott bár; de nem tudott ellene semmi pozitivet sem felhozni.

A szabadelvű tudomány, mely a felvilágosodásra kiválóan törekszik, bizonyára rendszert is alkotott. Ezt pedig tulajdon gondolkozása folytán hozta létre, és oly felfedezésekre alapítja, melyeket jelesen a természet körében tett. A felvilágosodottság, melylyel szolgál a következő:

Ha vajjon van-e Isten, azt bebizonyítani nem lehet. Érző lelkek birnak ugyan annak homályos érzetével, de a tudomány döntő érvek hiánya miatt, nem állithatja annak létezését. Minden szervi élet, bizonyos törvények szerint, valami ősnnyákból fejlődik ki. Ami különösen az embert illeti, erre nézve bizonyos, hogy a majommal egyetemben egy közös ősembertől vagy ősmajomtól származott; mire vonatkozólag a tudománynak hihetőleg sikerülni fog még ásatag maradványokat fölfödözni. Még eddig ez nem sikerült. A szabadelvű tudomány azonban, jóllehet itt is hiányzanak a döntő érvek, mégis megengedhet magának ilyen állításokat! Lényeges különség ember és állat közt, névszerint: halhatatlan lélek, e szerint azonban nem létezik; s ha az ember meghal, teste ismét más összeköttetésekbe megy át, s egy új életnek szolgál anyagúl.

Ez rövid szavakban a legelőhaladtabb szabadelvűség pozitív felvilágosodottsága. Nem akarjuk feszegetni azon sajátságos fesztelenséget, melylyel a szabadelvű tudomány, megfélekedzván a törvényalkotóról, a természeti törvényekről értekezik, s a melylyel az ősnnyákról szól, nem is indokolván, honnan származik. Csupán arra akarunk

szorítkozni, hogy tudományukból következményeket vonván lássuk: mi lesz akkor, ha a szabadelvű felvilágosodottság, elbutulásunk felett, an nyira diadalmaskodni fog, hogy az ő tudománya lesz egyedül mérvadó az egész életre nézve.

Minthogy az ember és Isten között, kinek léte különben is kétséges, semmi viszony nem létezik, úgy minden vallás, birjon az bármiféle névvel, nem egyéb valóságos képtelenségnél. Viszony az emberek közt van, és ezt az állam rendezi, és pedig úgy, amint legcélszerűbbnek találja. Legfőbb államtvény a közjólét és más-sal, mint a célszerűség elvével, épen nem kell törődnie, mely fölött ismét az állam mint legfőbb törvényszék ítél. Az állam-mindenhatóság tehát a szabadelvűség ész-szerü következménye. Annak is kell lennie; mert az állam nem egyéb, mint a polgárok összege; s minthogy az egyes polgár, elvesztvén az Isten és lelke halhatatlanságának eszméjét, a jó és rossz minden felelősége terhétől ment; ő is kizárólag a célszerűség elve után indul, s mindenhatóságának egyéb korlátai sincsenek, mint épen azok, melyeket az állam a pillanat körülményei szerint felállítani épen célszerűnek vélt.

Ha az ember megfosztatik az örökkévalóságtól, akkor csak a föld marad meg neki, s a földi javak élvezete lehet már csak egyedüli célja létének. Mert hiszen ezen fölül nincs más. És ezen iszonyatos tan következménye az önzés, a maga meztelenségében.

Tollunk nem érzékeny, de ezen következményektől egy kissé mégis irtózik. Miért dolgozzam én arecom veritékével, ha egy más csak annyi fáradtságot vesz, hogy élvezzen? Miért elégedjem én meg rosszabb étellel, miért sanyarogjak rosszabb lakásban, mint más? Miért adóz-

zam és engedelmeskedjem, mikor a király ez alól felmenti magát? Feleljetek ti! adjatok erre ti felvilágosítást felvilágosultak! Hja! — fogják felelni a kedvezőbb helyzetben levő osztályok, ez a viszonyokban fekszik. Mire aztán a kevésbé kedvező helyzetben levők nagy száma, egy szép napon azt fogja válaszolni: de ezt mi igen célszerűtlennek találjuk, mi átakarjuk alakítani a viszonyokat, ide pénzetekkel! ki házaítokból! le a trónról! mi kényelmet akarunk, taligázzatok, szántsatok már ti is egyszer! S erre egy végső intő szózat fog harsogni:

„Kiáltásod hadd rengje át az állam- és egyházat,
Melyek most e szédelgési uj tanoknak szolgálnak.“

S ez ismét csak addig fog tartani míg egy hetyke siheder elő nem áll s így nem szól a sereghez: Mit nyomorogjunk hitvány zsoldért hőség és esőben; értünk a gyutús puska- s golyószóróhoz. Előre! küzdjük fel magunkat! Akkor ismét felharsog:

„Katona lenni mily öröm!“

Szép változat lesz akkor a dologban! egyeduralom, köztársaság, dictátorság, alkotmány, egyik a másik után, s egy sem tovább hat hónapnál!

De az eskü alatt fogadott hűség! Hűség? Minek? Ha meghalok, úgy is vége a hűségnek, és míg élek, mi hasznom van belőle? Aztán az eskü! Istennek tett fogadalom! Isten nem létezik. De a férfiszó szentsége! Szentség?! Rég túlhaladott álláspont, ha nincs Isten, úgy semmi sem szent!

Igy levén a dolog, a csöcseléket féken fogják tartani, s a lázadásra tett minden kísérletet vérbe fojtani.

— Igen ezt kell tenni; mert az istentelen nép csak vasjárom alatt lehet békében. Vasjárom s a szabadelvűség felvilágosodottsága!

Egy rendezett szabad állam alapját s fönmaradását csak a hitben és hit által az Istenben találhatja fel. Mert a mindent kiegyenlítő isteni igazságróli meggyőződés a legnagyobb önkény előtt is áthághatlan korlátokat emel, és a legnagyobb szégénységnek is vigaszt és reményt nyújt.

Halljuk csak, mit mond e tárgyra vonatkozólag egy hirneves socialista, Lerout, oly férfit, ki megizlelte mind a kereszténység, mind a szabadelvűség felvilágosodottságát: „A föld mindig siralom völgye“ — mondja „Revue Independante“-jében, de a szerencsétlenek számára nincs mennyország többé! Minél nagyobb az emberi szív és tágabb az érzelem, annál visszataszítóbb és utálatosabb azon látvány, melyet az emberiség nyújt. Egyenlőtlenség a földön, egyenlőség az égben más szavakkal: igazságtalanság a földön, igazság az égben, — így beszéltek azelőtt. Ma a földön hirdetik az egyenlőséget, és sem poklot sem mennyországot nem hisznek. Ugyan mit tegyek a földdel, melyen még mindig egyenlőtlenség és igaztalanság uralkodik? A h a j d a n i társadalomnak legalább színezete s alakja volt családdias. Megvolt részem e társadalomban; mert, noha alattvaló voltam, de legalább az alattvaló jogait bírom, engedelmeskedhettem a nélkül, hogy ezáltal lealáztam volna magamat. Uram önérdékből parancsolt nekem, de nem jogtalanul; fölöttem gyakorolt hatalma az Istentől credt, ki maga akarta, hogy egyenlőtlenség legyen a földön. Ugyanazon erkölestanunk és vallásunk

volt. Ezen erkölcsen, ezen vallás tanított meg arra, hogy szolgálni az én sorsom, s parancsolni az övé.

De szolgálni annyit tön, mint Istennek engedelmeskedni; s habár a polgári társadalomban sokkal alacsonyabban állék, mint uram, az egyházi társadalomban, a templomban, hasonló voltam hozzá. Ott nem uralkodott egyenlőtlenség, ott az emberek mindnyájan testvérek voltak: nekem ezen egyházban megvolt a magam része; teljesen egyenlő részem volt itt mint Isten gyermekének és Jézus Krisztus örökösének; s ezen egyház, melyben teljes szabadság- s egyenlőségnek örvendek, csak előcsarnoka, képmása a mennyei egyháznak, melyre vágyamat és reményemet irányzám. Birám az örök boldogság ígétét, s e boldogság előtt a föld minden nyomora eltűnt. Szenvedéseimben e megígért boldogság szemléletéből bátorságot meríték; elviseltem, eltűrtem mindent, csak hogy ezen örök boldogság részese lehessenek. Nem valék szegény, mert enyém volt a jövő paradicsoma. A földi egyház, egész hatalmával segített, hogy a mennyeit elnyerhessem. Birám az imát, a szentségeket, a szent-miseáldozatot, birtam a bánatot és Istenem bocsánatát. Mindezt elvesztettem. Nem remélhetek mennyei boldogságot; — nincs egyház többé! ti tanítottatok meg arra: hogy Krisztus csak álom, és hogy, vajjon van-e Isten, nem tudom. Ti mindent az aranyra s hamvadéokra vezettetek vissza, jól van! én is akarom részemet ez arany- és hamvadékból. Ti mennyei boldogságomat raboltátok el, tehát e földön akarom azt!⁴

Itt, a szabadelvűség észszerűen helyes képe, s eme követelményektől az észszerű következetességet elvitatni senki sem fogja.

E felvilágosodottság következményeit illetőleg, a történelem a legrettenetesebb példákat mutathatja fel. Eddigelé ugyan még nem találtatott állam, mely oly szerencsétlen lett volna, hogy Isten létének tudatát teljesen elvesztette volna. De már ezen meggyőződés megzavarása- és gyengítésének is mindenkor a legszerencsétlenebb következményei voltak. Látjuk ezt a pogány Róma bukásánál; s a mult század végén az ész istenítése mellett a nyaktiló szerepelt. Olaszország gyors léptekkel halad bukása felé, s az Isten nélküli commune sirja felett, a tuilleriák s a Louvre mint véres hallotti fáklyák lobogtak.

Röviden összefoglalva: az ember majomtól származik, s halála után kaposzta torzsává lesz. Ezek azon nevezetes tételek, melyeket a szabadelvűség, mint felvilágosodást ajándékoz a világnak. E fejezetet olvasóink mosolya közt azon megjegyzéssel zárnök be: hogy a liberalismus e tételeket mint alkalmas siriratot véssesse sirkövére, ha épen most nem mutattuk volna ki eme felvilágosodottság borzasztó következményeit, ha nem láttuk volna: mint teszük semmivé ezen tételekkel a mennyet, s hívják meg a poklot, hogy tivornyáit tartsa e szerencsétlen földön!

SZABAD EGYHÁZ A SZABAD ÁLLAMBAN.

Szabadság, te Istennek fönséges adománya! Mi mindent nem kísérlt meg az ember nevéddel összekötni! Te jó és rosznak alapoka, neked hídnak kellene lenned, mely Istenhez vezet, és az ember arra használt föl, hogy rajtad pokolra szálljon.

Te korlát az ember és állatvilág között, melynek áthághatatlannak kellene lenni, s az ember évezredek óta küzd, hogy általad az állatok közé sülyedjen!

És mégis Isten odaadta az embernek a szabadságot, mely annyira drága, czéljához annyira szükséges, hogy bár előre látta, miszerint legelőször is teremtője ellen fogja azt fölhasználni, mégis, saját veszedelmére is, átadta neki.

És nekünk szemünkre hányják, hogy Istennek ez ajándékát megvetettük!

Mi nem vettünk meg semmit, mi Istentől származik, s ha a szabadságról semmi egyebet sem tudnánk, mint hogy azt Isten ojtotta az ember keblébe, ez elegendő ok volna arra, hogy minket a harcra, sőt magára a halálra is lelkesítsen a szabadságért.

Csak attól függ minden, miként értelmezik a szabadságot. Ha egyedül csak abban áll, hogy akaratomat másra erőszakoljam, akkor nem rajongunk érte, és ha arra szolgál, hogy az ember akadálytalanul fetreng-

hessen mindennemű szenvedélyek- és bűnökben, ugy szintén nem akarunk róla tudni.

De a mennyiben alkalmas arra, hogy általa cselekedeteinket a természeti szükségesség fölé emeljük, s azoknak erkölcsi jelleget kölcsönözzünk: senki által sem engedjük magunkat megfosztani a jogtól, hogy a legelső sorban harcoljunk, körének kiterjesztése végett; hogy mellé álljunk és pedig minden erővel, mely fölött jogszertileg csak rendelkezhetünk.

A szabadságnál két pontot kell jól megkülönböztetni. A benső szabadság azon képességben áll, melylyel saját belátásom szerint, határozom el magam valamire, a külső szabadság pedig abban áll, hogy nekem tehetségemben van, ezen elhatározást végrehajtani. Kiterjedésüket illetőleg, fordított arányban állanak egymáshoz. A benső szabadságnak, természete szerint nincs más korláta, mint melyet én magam szabok eléje, a külső szabadság, korlátaikat, mások hasonló szabadságában találja. Fontosabb még egy más ellentét: minél inkább korlátozom benső szabadságomat, annál nagyobb lesz külső szabadságomnak köre. Vagyis minél szorosabban alkalmazom elhatározásaim szabadságát az erkölcs törvényéhez, annál kevesebb a külső akadály ezen elhatározásom kivitelénél. Például ha az idegen tulajdont mindenki becsülné, annak megoltalmazásában nem volna törvényre szükség, én tehát e tekintetben külsőleg tökéletesen szabad volnék. Hanem, miután az emberek tökéletlen lények, miután benső szabadságukat nem tudják annyira korlátozni, hogy elhatározásaikat egyedül az erkölcsi törvények határoznák meg, miután szenvedélyek is, s gyakran igen gonosz szenvedélyek is gyakorolnak befolyást, és fájdalom igen gyakran irányadó

befolyást elhatározásainkra: szükség van oly külső korlátokra, melyek lehetlenné teszik embertársaink szabadságának és jogainak körébe átesapni. Szükség van oly hatalomra, mely mindig kész a jogot és szabadságot védni, s mely eléggé erős, hatályos védelmet biztosítani.

Ezért rendelte Isten a felsőséget, az államot. Ezzel egyszersmind az állam célja, hatalma, a szabad állam is körvonalozva van. Senkinek nincs joga az emberek közül másnak törvényt szabni, mert egyik sem több a másiknál. És ki fölöttem hatalmat akar gyakorolni, arra vagy én rubáztam, vagy oly lénytől származtatja azt, mely magasabban áll, mint az ember. Így tehát az államnak isteni rendeleten szükség alapulnia, és úgy is volt az mindenütt, hol a szabadelvűség nem lett uralkodóvá. Ha azonban az állam elismeri az isteni rendelkezést, azzal elismeri egyszersmind hatalmának korlátait is; elismeri, hogy Istentől avégből rendeltetett, miszerint mindenekelőtt a jogot védje, s hogy e szerint hatalma, alattvalóinak jogát soha sem sértheti. Mert Isten nem szoritkozott csak arra, hogy az államot rendelje a jog védelmére, ő minden egyes embernek is megállapította saját jogait. Az ember keblébe lelkiismeretet helyezett, hogy megmondja neki: mi jó, mi rossz. Születni engedi az embert mint szegényt, mezítelent, tehetetlent, s a szülők szívébe a legfeláldozóbb szeretetet alkotta, hogy a hálás szeretet érzete legyen az első érzés, mely a gyermek ébredő öntudatában támad; végre világos szavakkal közlé parancsait, s az azokban foglalt jogokat: a szabad vallásgyakorlat-, az atyai többség jogát, a tulajdon-, önvédelmi jogot, a házasság szentségét, a becsület és igazság jogát, ezek azon jo-

gok, melyeket én Istentől kaptam, s melyeket magamtól semmi államhatalom által elvitázni nem engedek, s ezen jogok gyakorlata képezi személyes szabadságom körét, és ezt ép oly kevéssé engedem magamtól elvitázni, vagy kétségbe vonni. Miként védje az állam ezen jogaimat és e szabadságomat, erről ő gondoskodik; jogom érdekében megszabhatja azon feltételt is, mely alatt azt gyakorolhassam, épen így azon korlátokat is, melyeken belül, eszközei neki a jogvédelmet megengedik, és melyeken túl ez lehetetlen; hanem az elveket magamtól elvitázni nem engedem. Az állam, jogot nem alkothat, csak védheti és védnie kell. És ezen államot, mely a jogot védi, és többet nem tesz, nevezem én szabad államnak.

De nem ilyen a szabadelvűség állama. A szabadelvűség megszabadította magát Istentől, azért ő jogát emberektől származtatja. Nála az állam nem csupán védője, hanem forrása a jognak. Mig a jognak, a törvény alapját kellene képeznie, addig nála a törvény képezi a jog alapját. A szabadság e szerint, nem szent, sérthetetlen, az emberi természettel összeforrott dolog; hanem „et de facto, et de jure“ egészen azok tetszésétől függő, kik a törvényeket alkotják. Ezen szabadelvű országgyűlési többségek még nem is félnek, mint a legkorlátlanabb uralkodó, ha népe szabadságához nyul, — Isten ítélő székétől. Mert tagadják ezen ítélő széket, tagadják az isteni jogot, tagadják, hogy léteznék más szabadság, mint az, melyet ők tetszésük szerint alakítanak.

És ez a szabad állam, az isteni Mindenhatóságnak ezen majma az, mely tért akar engedni egy szabad egyház részére! Ezen állam, mely csak egy szabadságot,

ismer, de ezt korlátlanak ösmeri s ez: törvényhozóinak szabadsága. Ezen állam, mely a legkisebb polgár tulajdonát sem biztosíthatja, mert nem tudni, ha valjon a törvényhozók nem fogják-e azt megsemmisíteni; ezen állam kérkedik azzal, hogy az egyház szabadságát biztosítani akarja! És egy Istenben hívő embert, oly együgyűnek tart-e, hogy egyházának szabadságát ily állam által akarná látni — avagy láthatná biztosítva? Kereszen az ily állam magának kezességet; mert ha valakinek szüksége van arra, bizonyára az ily állam az.

Azt állítja, hogy emberi mű, s ezzel a forradalomnak erkölesi alapot ad; miért nem alkothatnék ugyanis én ép oly jó államot, saját eszmém után, mint egy más a magáé után? Célszerűség birta az embereket az állam létesítésére, célszerűség birhatja tehát azokat annak lerombolására is. Valjon egyenruhában vagy kabátban járnak-e az emberek, az egyre megy. Végre is az állam létkérdése eröködéssé fejlődik, s nem a jogot illeti a győzelem többé, hanem a győzelmet a jog.

És ide jutott valóban azon állam, mely zászlójára írta: „szabad egyház a szabad államban!“ Garibaldi és Mazzini, Victor Emánuel és a hadparancsnokok, a nemzetgyűlés, és a minisztérium egymás kegyelméből élnek, s ha ma Garibaldi Dél-Itáliába megy, s magát egy nápolyi köztársaság elnökévé teszi, Victor Emánuel, jogosan mire támaszkodik? A népszavazatra? Óh, Nápoly népe, kész ezzel Garibaldinak is szolgálni, és ha Victor Emánuel ennek jogosságát kétségbe vonni akarná, akkor II. Ferenc is hivatkozhatnék az első népszavazat gyarlóságára.

Itália szabadon kormányozott tartomány. Mi ugyan nem állítjuk, de mások igen. És lehet-e állítani, hogy az

egyes olasz polgárnak, szabadsága csak egy órára is biztosítva van, midőn egy gyöngé, de független állam léte, a kamara-pártok erőszakos csinyeitől nem vala biztos? Ha a ministerium, mely ezen állam békés létét szerződésileg, szava- és becsületével biztosította, ezen párt ellenében, még tulajdon állását sém biztosithatta, szavának és becsületének épségben tartása mellett: miképen biztosithatja egy olasz polgár jogát és szabadságát, ha ugyanezen pártnak tetszenék, egy ily egyén joga s szabadsága fölött napirendre térni?

És ilyen ministerium, ilyen párt, ilyen állam oltalmára bizzák a katolikusok egyházuk szabadságát? Eszeveszettek tehát, vagy minket tartanak eszeveszetteknek, hogy ilyesmit rólunk feltételezzenek. Lemondhatunk-e mi, 200 millio katolikus főnökünk függetlenségének biztosításáról, s ennek szabadságát, rábizhatnók-e oly államra, melynek összes belső tevékenysége, egyházunk iránti ellenséges cselekményében nyilvánul?

Ha a legbuzgóbb katolikus, az egyház legengedelmesebb fia követelné azt tőlünk: egyhangulag visszautasítsunk. Mennyivel kevésbé egyezhetünk meg azokkal, kik a zárdákat eltörölték, az istentiszteletre szánt épületeket megszenteltségteleníték, az egyházvagyont elkobozták, a házasság szentségét megtámadták, és végre a sz. atyát egyenesen azért foszták meg, eddigi függetlenségétől, hogy olyat biztosítsanak neki, mely végtére is az ő tetszésöktől függ.

Igaz, hogy olasz zászlók lengnek az örök városban; Róma téglafalain lőhetnek rést, de azzal jogunkat nem dönték halomra. Oh a jognak szívós természete van, különösen a nyílt erőszakkal szemben. Százszor eltiporva újból fölemelkedik mindig nagyobb erővel, és a ki el-

hiszi, hogy egy római plebiscit által életerei leköthetők, az csalódik. Róma nem a rómaiaké, de még a pápáé sem, hanem a katolika egyházé, és itt nincs népszavazat, ez nem mond le fejének fenhatóságáról, szabadságáról. Soha! soha! és bizzatok, hogy ezen sohanak semmiféle Sedán, véget nem vetend.

Eddig a szabad államot szemléltük, mely magát mint a szabad egyház örét s védőjét mutatja be; helyén lesz immár a „szabad egyházat“ közelebről megvizsgálni.

A szabad állam előtt minden vallási meggyőződés szent, következésképpen a katolikusok vallási meggyőződése is. Természetesen csak azt köti ki magának, hogy a zárdák fön nem állhatnak. De hát miért nem? Mert ha mindenkinek szabad egyletbe állani; ha közös háztartásra, közös házi rend alatt, mindenkinek szabad egyesülni, miért nem épen a katolikusoknak? Nehéz erre nézve csak egyetlen okot is hozni fel, mely legalább a cáfolat helyét pótolná; a mit a szabadelvűség mond, mind hangzatos szólam, melyek gözzé párolognak, mihelyt csak közelökre jövünk. A zárdák élesztik a rajongást. Hogyan? Izgató beszédek által. Egészen új előttünk, hogy a zárdák tanítanak. Ha egy zárdapap, más vallásu társulatok ellen, izgató beszédet mond, felelős érte ő, de nem a zárda. Ha a rend szabályai ily dolgokat nem irnak elő, hogyan üldöztethetik akkor a rend, egyetlen tagjainak kihágásai miatt? De ha e szemrehányás gyakorlati jelentőségre törekszik, az efféle izgatások, fanatizálások közül legalább néhány esetet kellett volna előterjeszteni. S mit hoz elő a liberalismus? nagyhangú ujságcikkeket, melyeket maga gyártott, és ha valahol egy törvényhatóság, azon határozottság által, melylyel

ily hírek fölmerülnek, félrevezettetik, és vizsgálatot rendez: az egész felhozott vád, 10 eset között 9-szer mint valóságos koholmány, és egyszer mint félreértés, vagy óriási túlzás bizonyul be. És seholsem fordult elő, hogy vakbuzgó katolikusok a protestans papokat megtámadták, vagy papnőket bántottak, lakásuk szentélyét megsértették volna. Hanem mi katolikusok nem feleedtük, hogy Mannheimban ünnepélyesen hirdették a nyilvános lapok a fekete vadak kiirtását, és hogy békés katolikus papokat kövekkel dobáltak s vérig vertek. Míg a „Rauhe Haus“ nevű épületet egy ember sem nyugtalanította, eltekintve attól, mit napjainkban Olaszthonban látunk, a berlini köznép a moabitizi zárdát földig rontá. Ha tehát a zárdákat a vakbuzgalommal összeköttetésbe hozzák, úgy csak azon vakbuzgalmat érthetjük, mely a szabadelvű pártot a zárdák ellen lángra lobbantja. Ezért pedig ismét nem a zárdák, hanem a szabadelvű párt felelős.

Azt szokták mondani, hogy előmozdítják a restséget. Alig hihető, hogy azon embereknek, kik így beszélnek, csak sejtelmük is volna a zárdai életrendről. Amit a világ a zárdák működéséből lát, megőrzi őket e vád ellenében. Egyébiránt ha az oly alapos volna is, mint a mily alaptalan, hát az állam parancsolja-e más embernek, hogy szorgalmasak vagy restek legyenek? Ki akadályozza azon egyleteket, melyek kizárólag mulattatásra alakultak? És ha a zárdák is csak vig mulatóhelyek volnának, kinek mi köze ehhez? Épen azok! mondják némelyek. Ki tudja, mi történik a zárda falai mögött? S ezt a szabadkőmivesek kérdik? Ők, kik mindig három ajtót zárnak magokra, s őriztetik azokat, nehogy egy hivatlan napsugár hatoljon be működésök

titkába; ők bátorkodnak valakit kérdeni, miért veszi igénybe az saját háza számára azon jogokat, melyekkel minden ház bir? És a zárdák tulajdonképen ezeket nem is veszik igénybe. Van nekik fölebbvalójuk, ki előtt minden ajtót megnyitnak, ki őket megvizsgálja, s a visszaéléseket és illetéktelenségeket megszünteti; továbbá valamely egyházmegyében laknak, melynek püspöke, fölöttük ugyanazon joggal bir, s gyakorolja is azt; végre hol feszélyezi magát a rendőrség, ha gyanút táplál, hogy valamely zárdában büntény követtetett el — oda bemenni, s egészen ama jogokat és kötelmeket gyakorolni, melyeket minden magánlakásra nézve gyakorol?

Ám ha mindezt mellőzzük is, de a zárdák mindenesetre korlátozói a személyes szabadságnak.

Talán megfordítva kedves barátom! Ha én szabadon elhatározhatom: zárdába menjek-e, vagy nem? akkor szabadságomnak birtokában vagyok; ha azonban ezen választás megtagadtatik tőlem, szabadságom korlátozva van; ha az állam a zárdákat betiltja, ugy minden katolikusra épen oly erőszakot gyakorol, mintha minden katolikusnak zárdaszabályt akarna előírni. Mondják ugyan, hogy a ballépésnek önkénytinek kell lenni, de az örökös fogadalmak mégis csak korlátozzák a szabadságot! Azért kell mindenkinek megfontolnia, — mondják a katolikusok, — mielőtt ily lépést tesz. De még ezen figyelmeztetéssel sem elégszenek meg. A zárdába lépőknek egy ujonc-évet kell kitölteniök, hogy teljesen tisztába legyenek magok kal: éreznek-e hivatást és erőt a zárdai élethez; továbbá azért vannak az egyházban oly rendek, melyek örökös fogadalmat nem ismernek, hanem csak bizonyos időre teszik le azt. To-

vábbá a pápa is bir teljhatalommal a fogadalomtól fölmenteni, s végtére a fogadalom-tevő azon kérdés fölöl csak lelkiismeretével vet számot, megakarja-e fogadalmát tartani; s ha azt minden áron megakarja szegni, az egyház nincs azon helyzetben, hogy eléje külső akadályokat gördítsen. Ő nem rendelkezik rendőrséggel, melynek segélyével ily ellenszegülő szerzetest zárdában tarthatna. Természetesen lelkiismeretében le van kötve, s ő lássa hogyan fog ezzel és Istennel számolni; de ez nemesak az ilyféle fogadalmakra s szerzetesekre áll; kiterjed ez sokkal messzebbre, például: minden katolikus, lelkiismeretes kötelessége az egyház parancsait megtartani. Ezt is mint nyilvános kényszert lehetne fölmutatni, melyet az egyház a hívőkre ró. Nem kérdezi, akarják-e a hívők azt megtartani, vagy nem; ő egyszerűen parancsol. Ha az állam azt mondaná az egyháznak: te böjti rendeletet nem bocsáthatsz ki, híveidnek nem parancsolhatod meg a husvétii áldozást; ez teljesen káros túlkapás volna; és mégis inkább tekinthetnők a személynyes szabadság védszabályának, mint a zárdá-filalmat, mivel ezen egyházi rendeleteknek mindenki köteles magát alávetni, míg a szerzetes fogadalom letétele tökéletesen szabad belátására hagyatik mindenkinek. Egyébiránt mindezek nem tulajdonképeni okai a szabadelvűek ellenszenvének a zárdák iránt. A sajátképeni ok inkább abban keresendő, hogy a zárdák a katolikus élet tenyészhelyei. De a zárdák ez okból megátadása, nem igen egyez meg az egyház szabadságával, melyet a szabad államban védeni s ápolni akarnak, így tehát oly ürügyekkel segítenek magukon, melyek még azon tintára is érdemetlenek, mely azok megcáfolásánál felhasználatik.

Továbbá, — mondja a szabad állam, — az egyháznak le kell mondania mérvadó befolyásáról az iskolákra. A polgárok nevelése az állam tiszte. Teljesen igaz! állítjuk mi is. A polgárok nevelése az állam tiszte. A polgárok gyámolai, vagy ha úgy tetszik, össz foglalata az államnak, s az államnak teljes joga van gondoskodni arról, hogy a jövő polgárok jó, hű és szabad polgárok legyenek; hogy köteleiket és jogaikat ismerjék, az előbbit betöltsék, az utóbbit ne engedjék magoktól elvételni, hogy a polgári társaságnak becsületére, diszére szolgáljanak stb. Ez tökéletesen igaz és helyes. Hanem én nemcsak állampolgár, de, bocsánat, ember is vagyok, s hogy rendszerető ember legyek; hogy én, mint férfi, családot alapítsak s tápláljak, róla gondoskodjam, egyáltalán, hogy jó családapa legyek, hogy az asszony a háztartásra ügyeljen, hű feleség és gyöngéden szerető anya legyen, erről gondoskodni mégis a házi nevelés tiszte; ez nem az állam, hanem inkább a szülők föladata. De azonkívül nemcsak ember, hanem keresztény is vagyok. Nekem nemcsak polgártársaimmal, családommal, hanem Istennel is van viszonyom. Ő nekem életet és ezzel rendeltetést is adott, mely ezen földi életen messze túlterjed. Hogy pedig ezen rendeltetést elérni alkalmas legyek, arra előbb neveltetnem is kell. S ezt legjobban eszközli azon intézet, melyet Isten egyenesen evégre rendelt — az egyház. De az ember, polgár és katolikus hármas sajátsága nem választható el egymástól; kölcsönösen keresztül hatják és kiegészítik egymást, miből következik, hogy a három nevelési tényező: állam, egyház és család sem választhatók egymástól el, ha üdvös eredményt akarnak létre hozni. Nekik kezet fogva kell haladniok,

tekintélyöket kölesönösen támogatniok s növelniök; a kíséret, egyik fél tekintélyét a másik rovására csökkenteni, mindhármuk, de leginkább a nevelendő ifjuság kárával lehet csak összekötve.

De legkevésbé mondhat le az egyház mérvadó befolyásáról az iskolákra. Mert először küldetéssel bír Istentől az embereknek az evangeliumot hirdetni, s velök mindazt megtartatni, a mit isteni alapítója parancsolt. Ha most az egyház kizárólag a vallásitanításra szorítkoznék, ez küldetésének elárulása lenne. Mert neki nemcsak arra kell tanítani az embereket, mit Krisztus mondott, hanem arra is, hogy tartoznak azt megtartani, mit ő mondott; azaz neki az embereket igazi és valódi keresztényekké kell nevelnie, kik ne csak tudják, mit szent vallásunk alapítója mondott, hanem cselekedjék is.

De másodszor, annál kevésbé mondott le ezen nevelői tevékenységéről, mivel nem bír külső hatalommal, hogy kicérőszakolja az isteni tanok követését. Ő, miként az állam, nem vetheti börtönbe a vétkeket; nincs feljogosítva szülői fenytékre, melylyel akarhatja teljesítését keresztül vihetné. És ha volnának is ily kényszer eszközei, nem alhalmazhatná azokat, mert a külső kényszer a cselekedetek erkölcsi értékét megsemmisitené. Ő azt tanítja, hogy a roszat nem a fogháztóli vagy bottóli félelemből, hanem Isten iránti szeretetből kell kerülni. Neki azért minden figyelmét arra kell fordítania, hogy ezen Isten iránti szeretet elég mélyen, már a gyermekek szívébe ültetessék, mert eme szeretet az egyetlen alap, melyen munkásságának lehetősége nyugszik; az egyetlen emeltyü, melyre számíthat, midön az emberi nemet örök rendeltetése felé vezeti. Ezen erkölcsi, már

magában döntő okfőn kívül az egyház még más prózaibb okot is hoz föl. Ő birja e befolyást emlékezet óta, miért ide vonatkozó igényei legkevésbé nevezhetők új és hallatlanoknak; hanem igenis új és hallatlan a szabadelvűség követelése, mely szerint az egyháznak ama befolyásról le kellene mondania. Miért kellene neki lemondania? Mily joga van a szabadelvűségnek tőle ily lemondást várni? A befolyás neki nem tetszik, károsnak véli azt. De a szabadelvűség tetszése, vagy nem tetszése nem ok, s legkevésbé sem olyan ok, melyről a katholika egyháznak tudomást kellene vennie. Ha a liberalismus jó példával megy előre, s mindarról lemond, mi a katholika egyháznak nem tetszik és károsnak tűnik föl: komolyan megfontolnók mi is, mit tehetnénk ezen ügyben, de addig várhatunk! Az egyház igen sok iskolát alapított, évszázadokon át a szükséges pénz- s taneszközökkel ellátta, s valóban igen nehéz volna sajtórá nem irni, ha halljuk, mily tökéssel fedezí a szabadelvűség az iskolák szükségleteit, melyeket kizárólagosan saját mérvadó befolyása alá akar helyezni. Ott van például, hogy ne menjünk messzire, nálunk Mainzban egy volt jezsuita-alapítvány, egy olasz apáca-alapítvány stb. De sem a jezsuiták, sem az olasz apácák hozzá sem szólhatnak ez iskolaalapítványhoz. A legkevesebb, mit az egyház jogosan mondhatna, ez: ha az állam saját mérvadó befolyása alatt akar birni iskolákat, ugy alapítson olyanokat azok költségén, kik kívánják és látogatják. Ez azonban a szabadelvűségnek igen kellemtelen s igen bajos. Ő elveszi az egyháztól az iskolákat s őt kidobja. Egyszerűen alkot egy törvényt, mely azt elrendeli; ezen törvényre alapítja eljárásának jogát, és védelmére kel e jognak a szabadelvű állam ügyüi s

szuronyainak egész tömegével, rendőreivel s fogházaival, Ilyen a szabadelvű elmélet és gyakorlat.

Ez még nem elég, a szabad állam kívánja továbbá, hogy az egyház, ha nem mondja le az egyházi házasságról, annak megkötését mégis előlegesen polgári szerződéstől tegye függővé. A szabadelvűség ezzel a katolikusokra igazi s valóságos lelkiismereti kényszert erőszakol. Tökéletesen félreismerik a keresztény házasság lényegét, s azért oly törvényeket hoztak, melyek egészen hamis föltevésen alapulnak. Így ismételve tiltják a lelkésznek a törvények, hogy az egyházi összeadást a polgári előtt végezze, és ugyan nevezetes pénzbírság mellett; a jó törvényhozók nem tudták, hogy nálunk a lelkész ép úgy nem köti meg a házasságot, mint a jegyző a szerződést. Mi nem is kételkedünk, hogy ez a szabadelvűség előtt tökéletesen új, de olvashatja minden katolikus egyházjogtanban. A házasság nálunk a lelkész előtt köttetik, de nem a lelkész által. Ennyit előlegesen, melyre még vizsgatérendünk.

A házasság nem állami intézmény, mert már az állam előtt létezett. Hogy az államot érdeklí, való; de az állam nincs feljogosítva, mindent kezéhez ragadni, a mi őt érdeklí. Az államot az is érdeklí, hogy vagyonát mindenki jól kezelje, de azért nem rendelkezhetik, miként kezelje s kell azt kezelnie mindenkinek. Érdeklí őt polgárainak egészsége is, de nem boesáthat ki törvényt, mely büntetés mellett parancsolná, hogy senki magát meghülésnek ki ne tegye. Így tehát az állam érdeke a házasságra nézve még nem elégséges ok arra, hogy a házasságot kizárólagosan saját törvényei által szabályozza. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy talán

nem volna egészen kívánatos, miszerint az állam a megkötött házasságokat épen úgy beiktatná, mint a történt születéseket és haláleseteket; ez ellen senkinek sem lesz kifogása: mert valóban igen sok világi érdekekkel van összekötve, hogy a házasság kötése kimutatható legyen, és ha e felől törvényes alakkal bíró jegyzőkönyvet venne fel, akkor a katolikusok is, mint mindenki, örömmel üdvözölnék ezen gondoskodást. Az állam ezt valóban meg is cselekszi: helyesen-e? A születési, házassági és halálozási lajstromokat a városi acták közös neve alá foglalja, mintha azok közt elvi különbség nem is léteznék. Pedig létezik, és pedig igen jelentékeny. Az ifjú polgár nem a törvény nevében születik, s az öreg polgár nem a törvény nevében hal meg. Itt az állam, a tény kimutatására szorítkozik. A házasságnál azonban másképen van. Ez t. i. az állam által nem csupán mint tény egyszerűen megállapíttatik, hanem először az ő törvénye nevében megkötöttetik, s hogy ez megtörtént, kimutatattik. Ha ma közvetlenül a polgári házasság megkötése után az egyik fél kijelenti a másiknak: én az egyházi áldást fölöslegesnek tartom, és a templom helyett haza megy, úgy az állam kényszeríti a másik félt ezen, lelkiismerete szerint vétkes viszonyt folytatni. Kényszeríti őt nyilvános hatalom alkalmazása mellett. Kérdjük, nem elviselhetlen lelkiismereti kényszer ez? Mondják, hogy ilyesmi nem történik. De történhetik s maga a törvény az, mely ezen eset előfordulását lehetőségessé teszi, s ha még eddig nem történt, csak azt mutatja, hogy a polgárok még nem emelkedtek azon álláspontra, melyen a polgári házasság törvényhozói állanak. Ha a polgári házasság kimutatása

csak a születési és halálozási kimutatás hasonmása, akkor csakis hasonló kötelezettséget róhatnak fel, vagyis a házaspárok vagy más valaki kötelezettek, körülbelül 24 óra alatt a házasság kötése után a községi hatóság előtt megjelenni, s ezen kötést tudomásul vétetni, épen úgy, mint ezt a születés- és halálesetekben követelik; ez ellen senki sem fog kifogást tenni.

De, — mondják, — miként kössék akkor más vallásuak házasságukat? Bizzatok ezt a más vallásuakra. Az államnak nem fekszenek érdekében a házasságkötés módozatai, hanem csak annak kimutatása, hogy a házasság megkötött. Elégedjék meg tehát a nyilatkozat követelése- s kimutatásával, s bizza mindenkinek lelkiismeretére, hogy miképen köt Isten és lelkiismerete előtt érvényes házasságot.

De valóban hajmeresztő, mi mindent nem beszélnek a katolikus házassági jogról; s nincs csak egyetlen állami törvényhozás is, mely képes volna az egyháznak csak némi segélyt is nyújtani, tekintettel a házasság méltósága- és szentségére, s az alacsony önző érdekekből létesülő kötésekre vonatkozólag. A katolika egyház semmitsem tud a balházasságokról, époly kevésbé ismeri a házasság felbontását állami okokból; itt nincs főúr, ki a katolika nőt, — mivel ő nem egyez bele, — tehetné ágyasává; nem kívántatik vagyonkimutatás, polgárosítás, egy harmadik személynek, sőt a szülőknek beleegyezése sem szükséges, s a világon egy lelkész sem vonhatja meg közreműködését, hiszen a katolikusnak nem is kel őt kérdenie. Ellenben minden kényszer érvénytelenné teszi a házasságot. Hol van törvényhozás, mely a házasságot egészen és kizárólagosan

a házasságralépők szabad és nem kényszerített akaratának erkölcsi alapjára építi? No szabadelvűek, melyik törvényhozás ily szabadelvű?!

Kezdetben az egyház még messzebb ment, mint ma. Semmit egyebet nem kívánt, mint hogy a házások egymásnak s Istennek megígérjék, hogy egymást igazi keresztény házásoknak fogják tartani, s örömtket fájdalomukat kölcsönösen megosztják. Ez elég volt a házasságra; és csak később, midőn több olyan eset merült fel, hogy az egyik fél tagadta, hogy ily ígéretet adott volna, rendelte az egyház, hogy csak azon meg egyezés tekintethessék komolynak s így érvényesnek, mely a lelkész és két tanú jelenlétében történik. Ha ez megtörtént, a házasság megvolt. Vegyük tekintetbe ezek után azon tilalom lehetetlenségét, mely szerint a lelkésznek nem szabad az esketést végrehajtani, míg a polgári szerződés meg nem történt. Hogyan viselje hát magát a lelkész, hogy megtartsa a törvényt? Mondhatná: nem megyek a templomba, nem harangoztatok, egyházi ruhát nem öltök, nem végzem a szokott imákat. De mindez nem akadályozza a házasság canoni érvényességét. Nálunk a szokások, melyekkel az egyház a házasságkötést kísérni szokta, bizonyára fölötte tiszteltreméltók; az áldás, melyet az egyház az új házaspárnak az útra ad, bizonyára igen szükséges. Ezen ünnepevényességtől, ezen áldástól foszthat meg bennünket a szabadelvűség, egyebet semmit sem tehet. Ha e törvényét valósítani akarná, meg kellene változtatni a házasság szentségi jellegét, s a kötést a házasságralépők akarata helyett, a pap akaratától függővé tenni. De ez nem megy. Mert a házasság jellegéből, az egyház nem vonhat le, nem is adhat ahhoz semmit. A

mily kevésbé parancsolhatja a szabadelvűség a lelkésznek, hogy bérváljon, oly kevésbé tilthatja meg neki, hogy összeadjon; mert mindkettő oly dolog, mely az ő akaratától teljesen független. A szabadelvűség azonban ezt megvárja, mi eléggé jellemzi őt.

Továbbá óhajtja a szabad állam az egyházi birtokot, s e helyett az istentiszteleti kiadásokat saját számlájára veszi át. Vagy legalább olyan gyámságot kíván, hogy az egyház az ő beleegyezése nélkül semmitsem szerezhessen, s birtokát ne nagyobbíthassa vagy terhelhesse. Az utóbbi pontra nézve azonban, igen szerényen tartja magát. A pénz dolgában tudvalevőleg minden kedélyesség megszűnik, s a felhívás, mely szerint ki kell adni azt, a mi Isten s igazság szerint sajátom, mindenkor és mindenütt igen kevés készsége talált. Jogilag talán lehetne ilyesmit tervezni, mi azután üzleti szempontból lenne megvitatandó. De ezen jogszerinti út, nem azon út, melyen a szabad állam halad, már csak azért sem, mivel ezen, előre láthatólag célját nem érné el. Az egyház ugyanis elégségesnek tartja magát, hogy birtokának önmaga viselje gondját, s még soha rosszul nem járt, míg az állam pénzügyi műveletei és próbálgatásaival nem ritkán meglehetősen kudarcot vallott.

Eddig állami pénzügyeinkben csak az adósságcsinálásbani ügyességet tapasztaltuk, a mi valóban nem ajánlás egy vagytonkezelés átvételére. Természetesen igen ügyesen tudták a „holt kezét“ visszataszító módon lefesteni; de vizsgáljuk meg a dolgot közelebbről, s látni fogjuk, hogy a „holt kézen“ gabona terem, nyájak tenyésznek, sőt emberek is laknak, s mindez igen alacsony áron. Ellenben a szabad állammal szemben hasz-

talán hivatkozni, jogos birtokra jó kezelésre ámbár ez tulajdonképen olyasmi, a mi hozzá teljességgel nem tartozik: ő pénzügyileg annyira megvan rongálva, hogy a jószágokra szüksége van, s a kamatok, melyeket ezért ad, neki csak papirba s nyomdafestékbe kerülnek. Jogi aggodalmakon könnyen túlteheti magát. Gépezete hoz egy idevágó törvényt, és ellátja őt azon joggal, melyre szüksége van. Olaszországban legújában tanui voltunk az utálatos látványnak, miként adja fel az állam jogvédelmi küldetését, s szavaztat meg oly törvényt, melynek alapján kezét idegen vagyon után nyújtja ki. Többet láttunk; tanui valánk annak, miként gyanusíták tolvajlásról a jogos tulajdonosokat, mivel oly lelkiismeretlenek voltak, hogy eltudták rejtteni saját javaikat az állam merész körmei előtt! Pompás morál ez, melyre már Schiller Fieskójában megtalálta a jogtudományi alakot: „kisebbedik a szégyen a növekvő bünnel“.

Továbbá követeli a szabad állam, hogy az egyázi hatóságok, rendeleteiket előleges helybenhagyás végett eléje terjeszszék, habár általánosságban, mindenkinek szabadságára van hagyva, előleges engedély nélkül, saját felelősege alatt mindent mondani s kinyomatni, a mi neki tetszik. Ha valamely szabadelvű parlamenti szónoktól azt kívánnók, hogy beszédeit először a miniszterium előtt olvassa fel, ugyan szépen megjárnók, de ha egy püspök pásztori levelet ad ki, ha a gondjai s őrizetere bizott nyájhoz néhány szót intéz, akkor már másnak tetszvényét kell megszereznie. Oly eljárás ez, melyet, a szabad állam csak a fegyenc irányában alkalmaz, ki a fogságból levelezni akar, melynek lealázó voltára elég csak reá mutatni, hogy elviselhet-

Lennek tünjék föl. Ez a censura idejéből származik, s habár semmi körülmények közt sem helyeselhetjük, akkor legalább nem volt olyan gyűlöletes jellege, mint mostanában; mivel akkor az állam azt mindenkitől követelte; ma, midőn általános rendszabály már megszűnt lenni, valósággal lázító azt egyedül a püspökök irányában érvényesíteni akarni. S még lázítóbb leendő, ha e rendszabály — mondjuk ki őszintén — azon örültségre vetemedik, hogy magokat a hitágazati rendelvevényeket is államilag megvizsgálni akarja. Mi is egy hitágazati rendelvevény? egy hit igazságnak kihirdetése. Magára a hitigazságra nézve egészen mindegy, tetszik-e az államnak vagy nem. De rám nézve nem lehet mindegy, vajjon tudatják-e velem vagy nem. Nekem jogom van a teljes igazságot hallani, Isten az ő evangeliumát minden emberhez intézte, és én teljesen megrövidítés nélkül akarom birni az örök élet egész forrását, úgy, amint az Isten ajkáról hangzott; az az enyém, Isten nekem ajándékozta, úgy, miként szemeim világát; s egy miniszterium Isten igéje helyett saját, gyakran igen szegény bölcsességének és politikájának szüredékét bátorodik nekem kínálgatni? A mit a miniszterium tesz, én is megtehetem. Megvizsgálhatom én is, vajjon bizonyos tan magán viseli-e a kinyilatkoztatott hitigazság jegyeit, mert ezen jegyek a katekizmusban foglaltatnak, és a kinek még valami kétsége van, az, legyen bár a legigénytelenebb koldus, saját lelkészét és püspökét, sőt magát a pápát is megkérdézheti, s ezek egyszersmind azon emberek, kiknél a császárok és királyok, miniszterek és az államtanács útbaigazítást kérni tartoznak a hit dolgaiban, nem pedig megfordítva. De, mondják, az állam sem vizsgálja, vajjon:

ez vagy az hitigazság-e, hanem vajjon államveszélyes-e? Gyönyörű naivság! Azért nem kell hinni az igazságot, mert állam-veszélyes?! És ha valamennyi állam romba dől, ha ég és föld sarkaiból kifordul, az igazság mégis megmarad, és a polgári társaság, mely az igazsággal nem férhet meg, az legjobban teszi, ha kibékül vele. Ezenkívül hiú fecsegés: az igazság nem államveszélyes, mert az állam isteni intézmény, miért is az isteni igazság azt nem ronthatja le, csakis támogathatja. Ne alacsonyítsátok le Istent szüntelen emberi kontárrá, ki lerontja egyik kezével mit a másikkal épített. De az államnak lehetnek intézményei, melyek az örök igazsággal ellentmondásban állanak. Ezekre nézve, lehet veszélyes valamely hitigazság, és ezen egyes vonatkozásokban előbb-utóbb alkalmazkodnia kell az államnak, miként általában az emberi, nem csupán keresztény nézetekhez. Látjuk, hogy az államformák változnak. Látjuk a korlátlan uralmat, az alkotmányos egyeduralmat, az arisztokraciai s népuralmi köztársaságot fels eltűnni; látjuk az uralkodó, a kormány, az alattvalók hatalmát egy percre elnyomva és ismét tekintélyes magasságba emelve; de mindezek dacára, az állam megmarad isteni küldetésében, hogy a jog védbástyája és a gyöngék védpaizsa legyen. Egyik alakban, a körülményekhez képest, jobban tölti be küldetését, a másikban rosszabbul; de küldetése mindig fönmarad, s ha feladja azt, önmagában omlik össze, történjék az, forradalom, avagy háború által. És azon nem fog változtatni semmi emberi bölcsesség. De ha valamely államban több vallásfelekezet van, melyek közül az egyik, valamely hitigazságot elismer, melyet a másik elvet, akkor az állam annál kevésbé elegyedjék bele, s minden tevékenységét

oda irányozza, hogy mindegyik vallásfelekezet, saját hite szerint háborítlanul éljen, hogy ne nyuljon a másik hatáskörébe, s a másik által megne sértessék; tehát, hogy a jog, mely mindegyikét megilleti, megőrizve maradjon; mert a jog védelmére rendeltetett az állam, nem pedig, hogy a hit tisztasága felett örködjék; arranincs hatalma, abban nem illetékes, s nem is ért hozzá. Az embernek kezei nem járásra, s lábai nem gondolkodásra valók, s mégis a kezeket úgy, mint a lábakat Isten adta neki, de csak az Istentől meghatározott célra. Ha azon túllépnek, nem érnek semmit. Épen így van ez az állammal is.

Mindezekről azonban a szabadelvűség mitsem akar tudni. Ő szabad államát megalkotta, s mi láttuk, hányadán van vele. Ezen államban, ő az egyházat is akarja védeni, és pedig egy olyan egyházat, melynek intézményeit, hatáskörét, és hittételeit, saját jóváhagyásától teszi függővé, s ezen szeretett gyermekét, méltóan az ő szabad államához, szabad egyháznak nevezte.

De a mily kevésbé felel meg az ő fogalma a szabad államról, a mi fogalmunknak: ép oly kevésbé felel meg a szabad egyházból fogalma annak, melyet mi arról magunknak alkotunk.

Mert mi is akarjuk a szabad egyházat. De szerintünk, szabad az egyház akkor, ha az, tekintet nélkül mindent taníthat, a mit neki Isten kinyilatkoztatott; ha úgy fejlődhetik, miként az, természet szerint, következik a kinyilatkoztatásból; ha szabályai és rendeletei a pápától, le egész az utolsó zárdácskáig, erőszak ellen védve vannak; ha hiveit, kegyzereivel vezetheti, és erősíti a bölesőtől a sirig; ha könyörgéseiket Isten trónja elé viheti. S mindezt más védelmet, más jogot nem kíván

az államtól, mint a mely küldetésének teljesítéséhez szükséges; oly jogokat, melyeket más vallásokkal megoszt, melyeket követői, minden más állampolgárral közösen bírnak. S ezért ő az államnak szabad és éretnyes férfiakat, nemes és erkölcsös nőket ajándékoz a rend és törvény öreit, kik hatalmasabbak a világ minden hadseregénél.

De, mondja a szabadelvűség, egy oly független egyház mellett, mely olyan hatalmat igényel a lelkek fölött, a szabad állam, fön nem állhat. Annál rosszabb akkor a ti szabad államotokra nézve. A mi szabad államunk jól érzi magát mellette. Harc fog tehát támadni a mi szabad egyházunk és a ti szabad államotok között, és a melyik a másikat túlélné, az, örökölni fog tőle. Mírészünkről nem keressük e háborút, de nem is futunk előle. Mielőtt azonban hasztalanul felhevülnétek, vizsgáljuk meg a történelmet a kereszténység alakulásáról. Nincs egy darabka föld egész Európában, melyen az egyház, államokat előállani s romba dűlni nem látott volna, s ő még mindig fenáll; a római világbirodalom elpusztult, Ázsia, Europa felé küldötte vadesordáit, a népvándorlás iszonyai az egész földrészt felzavarták, a félhold, Bécs előtt lobogtatta zászlait, s a tévtanítók újabb dűhvel támadták meg szüntelenül az egyházat. Nem egyszer nyomult a forradalom egész a pápai palota ablakáig, halál és számkivetés érte egész sorát azon legtisztéletreméltóbb férfiaknak, kik a kereszténység első székét elfoglalták, és mégis áll ma is az egyház, áll egész lényegében épen úgy, miként állott tizenhatszázad előtt.

És ha mindezeket jól visszaidéztétek emlékezetetekbe: olvassátok meg a szentírás ama helyét, hol mondatik: „és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.“

S ti gondoljátok, hogy megtehetitek azt, mit a pokol tizennyole század óta hasztalan kísérlett meg? Ti szólamaitok és papir-paragrafusaitokkal, pénzbírsággal, fogság és várfogsággal akarjátok megsemmisíteni azt, melyen a római császárok, teljesen korlátlan hatalomra fanatizált pogány csöcselékre, hóhérok és kinzók egész légióira támaszkodva megbénultak? Azt akarjátok? Menjete, ne tegyétek magatokat nevetségessé!

A CÉL SZENTESITI AZ ESZKÖZÖKET.

Kedvenc szólamai közé tartozik a szabadelvűségnek, a jezsuitáknak szemükre vetni, hogy ők állíták fel az elvet: a cél szentesíti az eszközöket, mi annyit jelentene, — mondják, — hogy megvan engedve, jó cél elérésére gyalázatos eszközöket is használni. A szabadelvű kedély elborzad az illetén elvek okozta rouhlástól, ha azokat a jezsuiták a nép közt elterjesztenék; elborzad következményeitől ezen elterjesztésnek, mely iszonyú módon rontaná meg az erkölcsöket s döntené romba az erkölcsi alapokat. Hiszen valamely cél jósága fölött — mondják a szabadelvűek, — csak a lelkiismeret ítélhet, s minden gyalázatos tettnek lehet végre, ha még oly igénytelen is, jó célt találni.

Ha egy jezsuitához fordulunk és őt kérdezzük e pont felől, azt mondja: először, mi ezt nem tanítjuk; másodsor nem is igaz, hogy valamely elismert jó cél elérésére gyalázatos tettet szabad volna véghez vinni.

Sőt be sem várják, hogy valaki hozzájok jöjjön és kérdezősködjék: magok lépnek ki, és hirdetik azt kérdezés nélkül; teszik azt nyilvánosan és magánalkalommal; iszonyodnak ez utálatos elmélettől a szószéken, tanácskozásaik- és irataikban; az egész katolikus sajtó kikel az ellen. — De ez mind mítsem használ; ha ezen ellen-

vetéssel fordulunk egy szabadelvűhöz, ez új érvet farag belőle s mondja: nagyon természetes, hogy ily dolgokat meg nem engednek, de ez csak egy újabb gyalázatosság.

Különös nép azok a szabadelvűek! Először mint gyalázatossgot vetik a jezsuiták szemére, hogy hirdetik és védik azon tant, ha pedig elvetik és küzdenek ellene, akkor ismét ez a gyalázatosság. Azon kérdést koczkatatnók tehát a szabadelvű értelmiséghez, mikép kell egy jezsuitának viselnie magát, hogy a gyalázatosság e két nemét kikerülje? A mi ultramontán eszünknek nagyon fellengős e dolog.

És mit szól a mi értelmes szabadelvűnk? Egy fél-tucat jezsuita írók hoz fel a tizenhatodik vagy tizenhetedik századból, kik közül mindegyik tekintélyes számú ivrét kötetet irt össze latin nyelven, azon biztosítással, hogy köztudomás szerint azon elv itt található fel, s a buta ultramontánra bizza utána nézni, valjon úgy van-e?

Valóban gonosz tréfa, midőn a vádló panaszát oly köztudomással akarja bizonyítani, melyet ő maga gyártott és oly anyagalmaz mögé búvik, melynek átvizsgálása egy emberéletet igényel.

Tegyünk fel egy pillanatra, mit azonban meg nem engedünk, hogy egy jezsuita kétszáz év előtt ilyen vagy hasonló elvet állított fel, mi következnek ebből? Az, hogy azon jezsuita egykor oly elvet állított fel, mely homlok-egyenest ellenkezik az erkölestörvénynyel, és az egyháznak kezdetétől egész napjainkig fenálló gyakorlatával. Egyéb semmi.

Ha én valamely tényem által éltem fentartását célozom, bizonyára senki sem fogja tőlem eltagadni azt, hogy ezzel jó és dicséretes cél után törekszem. Mert az élet

Isten ajándoka, melyet csakis ő vesz el ismét, midőn erre az időt elérkezettnek találja. Az egyház azért parancsolja, hogy kötelesség az életet fentartani, s hogy vétek azt könnyelműen kockáztatni, vagy mi több, olyasmit elkövetni, minek, előreláthatólag, halál a következménye. Ezen fölül pedig az élet föntartása oly befolyást gyakorol akaratumk irányára, hogy minden művelt állam törvénye azt rendeli, miszerint az embernek semminemű tette sem tudassék be büntényül, ha azzal különben kikerülhetlen haláltól menekül meg. S mit szól az egyház? inkább meghalni, mint vétkezni!

S így, igen komoly alakot ölt a dolog. — Nem oly üres szólam ez, minő „életünket vértünket“, melyet a szabadelvűek oly bőségesen hangoztatnak. Millió vértanú ontotta ezért véré. „Áldozatok fel a néhány szem tömjént Jupiternek,“ kiálták a római praetorok, s ők életüket veték oda inkább, mintsem, hogy a gyalázatot elkövették volna. Gyakran ifjuságuk virágában áldozák fel életüket; minden földi kincset és tisztességet, melyekkel kecségetve valának, megvetettek; de nem használták fel a hittagadás utálatos eszközét. ¹⁾ S maig tiltakozik minden csepp vér, mely vadállatok által szétmarcongolt testökből folyt, azon szemrehányás ellen, mintha, szerintök, a cél jósága szentesítette volna a gyalázatos eszközöket! S e pillanatig tiszteli az egyház, — ide értve a Jézus társaságát is, — ezen vértanúk emlékét. S minden ünnep, melyet tisztele-

¹⁾ Sőt az egyház különösen rajta volt, hogy a keresztények úgy cselekedjenek, s azok, kiket emberi gyöngeségök rávitt, hogy áldozzanak, kizárattak az egyház közösségéből, s a legsúlyosabb egyházi fenytéket kellett elviselniök, ha a kizáratás visszavonását akarták kieszközölni.

tökre rendel, minden ima, melyet a keresztény, közbenjárásokért hozzájok intéz, napjainkig megújuló tiltakozás ama vád ellen, és ezen tiltakozás ismétlődni fog mindig, míg csak a vértanuk emléke tiszteltetik. És dacára az egyház vértanui hosszú sorozatának; dacára az elismerésnek, melyet az egyház ama vértanuk iránt tanusít: az emberek azt vetik szemére, hogy tanítja, miszerint szabad, jó célra utálatos eszközökkel törekedni, még pedig oly emberek, kik nem áttallanának zsákszámra áldozni tömjént az egész egybegyült Olympnak, csak azért, hogy egy rendjelecskét nyerjenek!

Hogy a katholika egyház vallja-e amaz elvet, — mondják a szabadelvűek, — nem kutatjuk, nem is mondtuk, hanem csak azt mondjuk, hogy a jezsuiták állíták fel és hirdetik azt. Ez azonban nem más hüfüllentésnél, mely a legföülületesebb vizsgálatot sem állja ki. A jezsuitarend kath. rend, és csak egy katolikus hittan, csak egy erkölestörvény létezik; midőn tehát a jezsuiták, katolikusoknak vallják magokat, a katolikus hit- és erkölestant kell elfogadniok. Ám a katholika egyház azt tanítja, hogy nem szabad gyalázatos dolgot cselekedni még akkor sem, ha azzal, jó cél éretnék el; a jezsuiták sem taníthatják tehát ennek épen ellenkezőjét, — ez már teljesen eszeveszett vád volna!

Mindez azonban még nem zárná ki azt, hogy egy jezsuita, valamikor felállíthatta ez elvet, vagy olyasmit mondhatott, mit talán az összefüggésből kiszakítás miatt — így lehetne felfogni, vagy ami ilyeneket engedne, következtetni. S ekkor egy eset volna előttünk, mely igen sajnálatra méltó, de ilyenek már máskor is merültek fel. Valaki pl. tévest állított valamely hittani művében, mi megtörténhetik, mert hiszen tudvalevőleg, nem a

jezsuiták azok, kiket a tévmentesség jelzője illet. S ezen ama körülmény sem változtathatna, hogy az ily mű felső jóváhagyást nyert. Mert az, ki a munkát megvizsgálta, könnyen elnézhette azon helyet; ugy lehet az odavetve, hogy az elnézés könnyen megfejtethető; az összefüggés, lát-szólag, más értelmet adhatott, s az, kire a vizsgálat bízott, igen tudós hittanár lehetett, de végre ő sem tévmentes. Egyébiránt van nekünk tévmentes tanszékünk, s ennek kö-telessége lett volna az ilyes tant, ha hirdettetett, megjavítani; a vádból tehát, hogy amaz elvet felállították, még csak azon szemrehányás hiányoznék, hogy az egyház azt el nem vetette.

Majdnem nevetséges kérdeni, vajjon teszik-e a szabadelvűek ezen szemrehányást. De különben miért ne tennék, hiszen a szabadelvű értelmiség azon váddal lép tel, hogy a jezsuiták e tant vallják ugyan, csakhogy eltagadják. Azért ezen vádra is akarunk felelni. Nincs püspök, a pápát, mint a püspökök fejét sem véve ki, ki ezen tant el nem vetette volna, nincs hátsó-Indiától Californiáig az egész földgömbön elterjedt római egyházban szószék, melyen ezen tant nem ostromolták volna; az egész jezsuita-rend, mint egy ember kel ki ezen vád ellen, minden katolikus gyűlés ez ellen emelte szavát, az összes katolikus irodalom kárhoztatja, minden országban a katolikus időszaki sajtó, kezdve a legnagyobb napilaptól egész az utolsó napilapig, szakadatlanul küzd ellene, s bármely gyűlésben emelje fel szavát egy katolikus képviselő, e tan visszautasítása, beszédében a caeterum censeo. Ha ez még mind nem volna elegendő annak bebizonyítására, hogy e tételt kárhoztatjuk, úgy nem marad egyéb tennivalónk, mint azon kérelemmel fordulni ismét a szabadelvű értelmiséghez, hogy jelöljön ki nekünk észszertü eszközt, melynek

segélyével meggyőzhetjük, miszerint ezen erkölestannal semmi közünk. Ultramontán elménk az eszközök találgatásában ismét teljesen kimerült. Ah, mondják a szabadelvűek, ha nem is tanítják a jezsuiták e tételt, de mégis, — s ez elvitázhatlan és még annál roszabb, — követik a cselekvésben. És hogy bebizonyítsák ezen állításukat, az örökségvadászatot tartalmazó történetek egész sorát, de Buck, Langrand-Dumonceau esetét, a rend eltörlésének történetét, sőt még célzatos regényeket s történeti drámákat is szoktak elősorolni. Megfogják nekünk engedni, de itt egész más térre léptek. Először is azt mondták, hogy a jezsuiták ezen tételt hirdetik, s ezáltal a nép erköleseit megrontják, most pedig azt állítják, hogy azok sokkal okosabbak, mintsem azt hirdetnék, hanem amint érdekeik kívánják, kizsákmányolják.

Ez már ide nem tartozik. E tárgy elég fontos, hogy külön tárgyalassék, s ezen feladatnak a „szabadelvű jezsuitismus” című szakaszban fogunk megfelelni. Most csak folytassuk ezen tételt: „a cél szentesíti az eszközöket” tárgyalását.

Okoskodásainkban mindeddig föltettük, hogy e tételt valahol csakugyan állították. Nem bizonyíthatjuk be, hogy ezen eset nem fordult elő, mert oly ténynek, mely magában véve nem lehetetlen, nem létezését bizonyítani egyáltalában nem lehet, de nincs is mit bizonyítanunk. A bebizonyításra ugyanis az köteleztetik, ki azt megtörténtnek állítja. De mindazon szabadelvűek közül, kik százezerszer is állítják e tényt, még egyetlenegy sem találkozott, ki azt megcáfolatlanul bizonyította volna. Olvastunk már kérkedő hirdetések, hogy a tényálladék „legközelebb” bebizonyíttatik, de még

most is várjuk ezen „legközelebb“ érkezését. Hasztalanu tűzött ki Roh atya, egyike a legkitünőbb német jezsuitáknak, jelentékeny jutalmat annak, ki e tény valóságát bebizonyítja; a szabadelvűek, kiknek pedig bármit lehet szemükre vetni, mintsem hogy pénz dolgában lusták lennének, e jutalmat még nem tudták elnyerni.

Igen egyszerű kérdés, melyet most teszünk, bár mindjárt kezdetben lett volna helyén, vajjon azon tételből, „a cél szentesíti az eszközöket“ csakugyan az következik-e, hogy minden gyalázatos eszközt szabad felhasználnunk a jó cél elérésére? A szabadelvűek azt felelik, igen, de ez még nem érv. Azért ezen kérdést is, bármily egyszerűnek látszassék, kissé közelebbről kell megvizsgálnunk.

Azon mondatban említés sem tétetik jó célról és gyalázatos eszközről. Hogy azonban a cél szentesítsen, úgy bizonyára jó cél és nem szent eszköz értendő; mert rossz cél nem szentesíthet és szent eszköz már újlag nem szentesíthető. De hát gyalázatos minden, mi nem szent? Ugyan hol marad az erkölcsileg közönyös dolgok roppant hosszú sorozata? Ha szobámat kék vagy zöldre festetem, vajjon gaztett-e ez, azért mert nem szent? Hogyan tetszik ily logika, avagy a szabadelvű erkölcstan oly szigorú?

Igen, de a gyalázatos eszközök nincsenek kizárva, s így azok is érthetők. Erre egyszerűen azt mondhatnók, hogy azok nincsenek megnevezve, s így nem is értendők, mivel a rossz soha nem elég gyanítani, hanem be is kell bizonyítani. „In dubio pro reo,“ s ez oly mondat, mely egykorú az emberben lakó igazságérzettel.

De csakugyan nem volnának az erkölestelen eszközök kizárva? Az egyház általában s feltétlenül tilt minden erkölestelen cselekedetet. Sehol sem tétetik különbség, vajjon az erkölestelen cselekedet cél-e vagy eszköz? Ha tehát általában a cél által szentesítendő eszközről van szó, úgy ez csak oly eszköz lehet, mely magában véve nem szent, mert különben nem volna szentesítendő, de azért nem erkölestelen, mert az erkölestelen cselekedet egyáltalában tiltva van. Minthogy azonban a logika épen nem képezi szabadelvü elleneink erős oldalát, s ezen okoskodást érthetlenné találhatnák, visszatérünk fentebbi példánkra, hogy így érthetőbbé tegyük nekik a dolgot. Ha szobámat befestetem, úgy az, erkölcsileg teljesen közönyös cselekedet, melyet el is mulaszthatok a nélkül, hogy ezáltal jobb vagy rosszabb lennék. De ha kizárólagosan azon célból festetem szobámat, hogy ezáltal a munkátlan időben egy szegény, szorgalmas embernek némi keresetet adjak, úgy ezen egyébként egészen közönyös cselekedetet a cél szentesíti s Isten előtt kedvessé teszi. Érti-e most a szabadelvü értelmiség fentebbi okoskodásunkat? Persze, ha megértené, kárba veszne „a cél által szentesített eszközök“ szépséges themája. Mert ezen értelmezés ellen még a legszabadelvűbb bölcsészet sem fog tán felszólalni. Ezt jelenthetné s csakis ennyit jelenthetne ezen mondat, ha valahol csakugyan állíttatnék.

De záradékol tekintsük most a szabadelvűség ezen tétellel szemben elfoglalt álláspontját.

Először azt veti szemére a jezsuitáknak, hogy oly tételt állítanak fel, melyet senki sem állít.

Azután oly gyalázatos értelmet talál benne, mely abban nincs.

Végre ezen általa kitalált értelmezést önmaga felhasználja, hogy gyűlölt elleneit a leggyalázatosabb elvekről vádolja, polgártársaik előtt meggyalázza, ténykedésükben akadályozza, a hatalmat fölhívja, hogy őket tüzhelyeikről elűzze, a fanatizmust felbizgassa, hogy őket a csöcselék üldözésének kitegye; mint száműzöttek s a társadalomból kizárt egyének, nyugalom és béke nélkül legyenek kénytelenek ide s tova vándorolni, a nélkül, hogy tüzhelyre találjanak, vagy kézre, mely segílyt nyujtana nekik. És nem épen egyesek azok, kiknek elméjét a rajongás elhomályosítja, nem, — az egész szabadelvű párt egyesül ezen törekvésben, minden nyilvános közlönye ezen irányban halad, minden szónok erre lelkesíti hallgatóit. Csak a legújabb időkben éltük meg ezen rajongás egy siralmas tényét, melyre más mentséget nem tudunk alkalmazni, mint a felbőszült elmék korlátoltságát.

A darmstadti protestans gyűlésen egy titkos tanácsos nem szégyenlé a jezsuiták kiűzetésére a rendőrség segítségét is kilátásba helyezni, s ehhez függetlenül az „Allgemeine Zeitung“ méltó kötelességének ismerte a jezsuiták Németországban lévő rendházainak elsorolását. Mindazonáltal a darmstadti protestans gyűlés ezen türelmi határozatát, még a hitetlen democratia is hahotával, s őt még a protestansok is sok tekintetben nem tetszéssel fogadták.

Bizony, ha valaki, úgy a jezsuiták panaszkozhatnának ily tényállás mellett ezen mondat alkalmá-

zása miatt, s ha valakinek, úgy a szabadelvűségnek lehet szemére vetni, hogy a gyanúsítás, rágalmazás sőt erőszak gyalázatos eszközeit akarja a cél által szentesíteni, s itt még amaz épen meg nem érdemlett tiszteletben részesítjük, hogy feltételezzük róla, miszerint céljait jó célnak tekinti.

A SZABADELVŰ JEZSUITIZMUS.

Említettük „a czél szentesíti az eszközöket“ elvröli értekezéstünkben, a szabadelvűek részéről tett azon szemrehányást is: hogy a jezsuiták sokkal okosabbak, mintsem ily elvet hirdetnének, de annál ügyesebbek annak alkalmazásában. Itt mindenekelőtt azon kérdés támad, mi a jezsuiták célja.

Erre kétségkívül magok a jezsuiták taníthatnának meg legjobban, hogy mit akarnak, s valóban nem is titkolják a végcél, melyre törekednek. Mint minden szerzetesrend, úgy ők is céljokul tekintik a magasabb keresztény tökély utáni törekvést, ezenkívül a katolika egyház terjesztését, a róluk elterjedt s még támadó előítéletek megcáfolását, s a katolika egyház ellen intézett támadások visszaszorítását. A szabadelvűek ellenben azt vitatják, hogy ez mind csak ürügy, hogy tulajdonképi törekvésök a világalalom felé irányul. E célból iparkodtak volna gazdagságra még beestelen uton is szert tenni, mint ezt az örökséglesésről szóló pörök egész sora bizonyítja, e célból igyekeztek egyrészt a tekintélyesek kegyét magok részére nyerni, midőn fellelte meglazult erköleselveiknek kedveztek, s azt mentgették, míg másrészt azon fáradoztak, hogy a népet elbutítsák, mit hogy annál könnyebben eszközölhessenek,

az ifjak nevelését ragadák magukhoz. Beavatkoztak azonkívül a kormányok minden világi ügyeibe is, de a hol az alsó néposztály rajongását kellett felébresztteni, ott nem áttalották a királygyilkosságot hirdetni, és mindezeket a történelemnek a jezsuiták kiűzetéséről szóló része okodatulva bizonyítja be. Ezek mind irtózatos s a képzeletet élénken megragadó dolgok, s azért igen természetes, hogy végre a szépirodalom is megragadá ezen tárgyat s az irányregények s iránydrámák egész sorában élénken festi a nép előtt a jezsuiták gaztetteit. Csakhogy kissé merésznek találjuk mindazt, mit egy leleményes költő csendes magányában összeirt, készpénz gyanánt fogadni el, s aztán a szeretetet és gyűlöletet ezek szerint irányozni.

A jezsuiták, önvallomásaik szerint, katolikus célokra törekszenek, a szabadelvűek szerint azonban e célok szabadelvűek volnának. És ez által részünkről eldöntöttnek tekinthetnők a dolgot. Mert egyáltalán képzelenség, hogy egy katolikus rend a katolikus célok palástját használja arra, hogy azalatt a szabadelvű iránynak hódolhasson. Hisz világalom a szabadelvűségnek célja s ebben állja utját hatalmasan a jezsuitarend, s ez az ő büne!

De nem a magunk, hanem mások számára irunk, tekintsük meg tehát közelebbről a tett szemrehányásokat.

A mi legelőször a felhalmozott kincseket illeti, nem tudjuk, mily gazdag a rend, ¹⁾ egyébiránt is ehhez

---

¹⁾ Mellesleg legyen mondva, hogy a jezsuita rend, mint ilyen, semmi vagyonnal nem bír, hanem ez az általa vezetett intézetek-, nevelőintézetek-, gymnasiumok-, hittérítő társaságoké, s a rend, mint ilyen, a felett csak az illető intézet érdekében, — a kié a vagyon, — rendelkezik.

senkinek semmi köze, ez a rend sajátja, s valamint szabadelvű testületek nem türik meg, hogy bárki is vagyoni állapotukba avatkozzék, és azon körülményből, hogy gazdagok, céljokkal ellenkező törekvésekről gyanúsítsa: ép oly kevéssé engedhető ez meg a jezsuitarendre nézve. Annyit azonban tudunk a jezsuitákról, — bár a szabadelvűekről ezt sem tudjuk, — hogy nálok az egyes jezsuita, a rend vagyonából, legyen az nagy vagy csekély, — semmiféle hasznot nem huz. A jezsuita igényei, melyeket a ruházat, lakás, eledel s felüdülés tekintetében táplál, nem nagyobbodnak a rend vagyoni állapotának emelkedésével, és nem kisebbednek annak megfogyatkozásával, mert igényei a legszerényebbek. Teljesen valószínűtlen tehát, hogy a jezsuita, becstelen uton-módon törekednék vagyont gyűjteni, midőn abból semmi haszna sincs. Az önzetlenség és gazság ily nemű vegyüléke lélektani talány lenne, melyet egyik vagy másik egyénnél meglehetne ugyan fejteni, hisz sokféle ember van e világon; de azt oly rendről, mely századokon át ezer és ezer tagot számlált és most is számlál, mint határozott elvet feltételezni, olyas valami, mely komoly cáfolatra nem is érdemes. De eltekintve a becstelen szerzés lélektani valószínűségétől, az úgynevezett örökséglesésekre vonatkozólag még egyéb körülmények is tűnnek föl, melyek az efféle szemrehányást teljesen gyanússá teszik. Ha valamely rendnek, vagy bárki másnak végrendeletileg hagyományoztatik valami, úgy az, a kié különben az örökség lett volna, mindig hajlandó lesz örökséglesésről panaszkodni. Így van ez nemcsak a jezsuitáknál, hanem máshol is, csakhogy más esetekben nem tűnek vele oly nagy lármát. Itt azonban az állítólagosan ká-

rosított tudja, hogy az egész szabadelvű sajtó rendelkezésére áll, hogy könnyű leendő a közvéleményt a maga részére terelni, s innét igen természetes, hogy minden ily végrendelkezésnél az egész művelt sajtó örökségségről lármázik. A ki ily esetben itélni akarna, annak az okmányokat kellene tanulmányoznia, nem pedig holmi hirlapi tudósítások után indulnia; ezt azonban nem teszik, hanem ismét elfogadják a „Calumniare audacter-t.“ Ám, ha találkozónék valaki, a ki ily eset okmányait áttanulmányozta, úgy ezen egyes eset tanulmányozására és megvitatására én is vállalkozom. Mindaddig azonban, minden efféle célzatos röpiratot és cikket hitre nem méltó bizonyítéknak tartok, és pedig annál inkább, mert a jezsuitáknak nemesak a becstelen szerzést, de a tisztességes keresetet is szemökre vetik. Igen, alig lehetséges, és mégis úgy van, hogy azon indokok között, melyek a jezsuitáknak a múlt század második felében történt kiűzetésére nézve felhozatnak, az is fölemlítették, hogy kereskedést űznek! Ime, egy új neme a bűntényeknek, — a kereskedés büne! A jezsuiták ugyanis akkor, külföldi hittérítői állomásaikon, nagy kiterjedési vad területeket műveltek s a vad benszülöttek között, több iparágat is meghonosítottak. Így névszerint Martinique-Mauritius Délamerikában stb. Az ily módon előállott termelést felemészteni vagy megsemmisíteni nem lehetett, tehát hajókra rakva az európai piacokra szállították, s ezt bűnül rótták fel nekik!

Mindazonáltal ez is csak egyes eset volt. — De ismeretes nemesak az, hogy az egyes jezsuita a rend meggazdagodásából hasznot nem huz, hanem tudjuk azt is, mire fordítja a rend mindazt, a mi valahonnét örökségtől rámarad. Missókat alapít és tart fen, egyeteme-

ket, gymnásiumokat, s más iskolákat állít, épít és szépít templomokat, a lelkipásztorkodásban mindenféle segédkezet nyújt, s ellátja, némelykor nagy számmal lévő tagjait. Azonkívül, habár a betegápolás egyenesen nem tartozik a rend kitzűött céljai közé, e téren is segédkezet nyújt, és ismerünk szabadelvű orvosokat, kik nem tudták eléggé magasztalni a jezsuita betegápolását az utolsó háboru alkalmával. Ezen dolgokra fordítja a rend jövedelmeit, s tagadni nem lehet, hogy az, ekként nagy részben, a nép javára fordittatik, legalább a katolikus nép javára, mely vagyon, kizárólagosan az ő filléreiből gyűlt össze. S egy nagy rész épen közvetlenül reá hárul vissza; mert hiszen ő használja az iskolákat, látogatja a templomokat s részesül a lelkipásztorkodás jótéteményeiben. Minden időben esodálta ama kész engedelmességet, melylyel a jezsuita, előljárója parancsára, Hátsó-India, — Uj-Seelandba, vagy bárhova is indul, hol valószínűbb reá nézve a vértanúi halál, mint valamely főpolgármesteri, vagy bankigazgatói állomás. Örült az eredményeknek, miket kivívtak, s a szerénységnek, melylyel mindent Isten dicsőségének tulajdonítottak. Ha tehát a katolikus nép, sokat áldozott a jezsuitákra, hogy a megkezdett munkát minél sikeresebben folytathassák, ugy ezen csak örülhetünk, mert a katolikus nép ezáltal megmutatta, hogy az áldozatkészséget nem csak ajkán, de szívében is hordozza; továbbá hogy minden ultramontán elbutítás dacára is, eléggé okos, hogy jóakaróit a szükséges pénzerővel ellássa. Azt vélnök, hogy a szabadelvűek sokkal okosabban tennének, ha kissé szerényebbek lennének a gazdagság összehalmozására vonatkozó szemrehányásaikkal.

Alapittassék ugyanis bárhol intézet, melynek pénzszerzés a célja, s ott találjuk a szabadelvűeket csoportosan. És a gazdagságot, melyet ekként szereztek, nem a közjóra, hanem önjavukra fordítják, melyért egyébiránt szemrehányást nem teszünk, de vajon nem képtelenség-e, hogy saját elveiket másoknál büntül róják fel? Azon farizeus, ki így kiáltozék: „Uram! hálát adok neked, hogy nem vagyok olyan mint amaz ott“ a mostani szabadelvűekkel egybehasonlítva, bizonyára még igen tisztességesen cselekedett, mert nincs okunk feltenni róla, hogy elbizakodottságában hazudott, azonban a szabadelvűség nemesak, hogy felfuvalkodik, hanem hazugságaival még be is mocskol másokat. Ennyit a gazdagság felhalmozására vonatkozólag. Nézzük most a viláгурalmat. Itt mindenkéltől két dolgot kell megkülönböztetni. Ha a viláгурalom utáni törekvés alatt azon törekvést értik, melynek célja a rend által bevallott s védett katolikus elveknek általános elismerést és érvényt szerezni, úgy, hogy azok a nyilvános, valamint a magánéletben zsinórmértékül szolgáljanak, s ez értelemben a világot uralják: akkor a jezsuitarend ezen törekvése, közös mindenkivel, kinek egyáltalában meggyőződése van, legyen az, tárgyilag véve helyes, vagy helytelen. Minden politikai pártnak, minden társadalmi elméletnek, minden vallási társulatnak arra kell törekedni, hogy nézeteit érvényre emelje, és csak az, kinek elve nincs, lehet egykedvű az iránt, vajjon mily elvek uralják a világot. Az ily értelemben vett viláгурalom utáni törekvés tehát nem lenne szemrehányás, hanem elismerése annak, hogy a jezsuita rendet valóban

---

¹⁾ A pénztőzsdék p. o. tudvalevőleg nincsenek jezsuitakézen.

elvek s nem személyes érdekek vezetik; erről tehát többet nem szólunk. Lehet azonban ama szemrehányásnak még egy más, és pedig teljesen elvetendő értelme is. Jelentheti, hogy a jezsuitákat a világalalom utáni törekvésben nem elvi, hanem személyes érdek vezeti, hogy önszemélyeik iránti tekintetből akarják az államokat vezetni és kormányozni, hogy azokat önző érdekeik szerint kizsákmányolják, máshitűeket erőhatalommal elnyomjanak stb. Erre céloznak a jezsuiták szemére hányt eszközök: elbutítás lefelé; laza erkölcsi elv felfelé; mert csak e két oszlopra építhető, habár rövid időre is a világalalom, melynek célja a kizsákmányolás, vége pedig egy második vizözön lenne. Jeligéjük: *Aprés nous le déluge!* ¹⁾ S valóban ez azon szemrehányás, melylyel a jezsuitákat illetik; nézzünk tehát a szeme közé. Valamint fentebb azon szemrehányás ellen, hogy gazdagság után törekedtek, a szegénység fogadalmát hozzuk fel: úgy most a világalalom utáni törekvés vádjá ellenében felemlítjük az engedelmisség fogadalmát. Igen nehezen gondolható, hogy az, ki mások felett uralkodni akar, önkormányzatóról is lemondjon, hogy az, ki önakaratát másokra akarja tukmálni, azzal kezdje, hogy feladja saját akaratát. Mi ösztönözte volna a jézustársaság alapítása óta a rendtagok ezreit a világalalom utáni törekvésre, holott minden egyes jól tudja, hogy neki a cél elérése után sem leszen mifelett uralkodnia, hanem mindig csak engedelmeskednie kell? Itt ismét oly lélektani talánynyal találkozánk, melynek megfejtése miatt a szabadelvűeknek aligha kellene falba ütni fejüket. Avagy csakugyan oly tompa gondolkozásuak-e, hogy még észre sem veszik ez általuk

---

¹⁾ Utánunk a vizözön!

fölállított talányt? Ha már most áttérünk az egyes szemrehányásokra, a legbámulatosabb lesz bizony ára az, hogy a jezsuiták világi ügyekbe avatkoztak. S ezen szemrehányást a szabadelvűek teszik. Avagy csak Hölder és Benigsen, Bluntschli és Bamberger et comp urak vannak kizárólagosan feljogosítva ily dolgokkal foglalkozni? Őket tán jobban érdekli: miként intéztetnek el a világi ügyek? Vagy tán semlegesebbek a jezsuiták a háborúban, s a gránátok tán kitérnek, midőn valamely ostromlott városban jezsuitákra találnak?

Miért ne vethetnék épen ők befolyásukat s okaikat mérlegbe, hogy az ügyeket elveiknek megfelelő irányba tereljék, midőn a szabadelvűek s egyáltalában minden ember ezt tenni nemcsak jogosnak, hanem kötelességének is tartja? S mindez csak azon esetre szólna, ha a szemrehányás alaposnak bizonyúlna be, ha ők csakugyan, — amint a szabadelvűek állítják — világi ügyekbe avatkoztak volna, s most is avatkoznának. Ha a rendfőnök azon utasítást adná, hogy a világi ügyek elintézésében hagyjanak fel minden befolyással, és kizárólag a lelkek üdvének előmozdítására szenteljék magokat, úgy azt helyes vagy helytelennek lehetne itélni, de az ő álláspontjáról tekintve ily utasítás ép oly jogos lenne, mint annak ellenkezője. De ha a szabadelvűek azért, hogy az utasítás ily ellenkező értelemben történt, szemrehányást tesznek, ez oly arcátlanság, mely cáfolatra nem méltó, melyet csak visszautasítani lehet. A jezsuiták nem páriák, hanem egyenjogú állampolgárok, s vajjon jogaik gyakorlatáról lemondanak-e vagy nem, ahhoz senkinek semmi köze s ezért senki sines felhatalmazva, nekik szemrehányást tenni. Egyébiránt mennyiben avatkoztak volt a jezsui-

ták a világi ügyekbe, s vajjon ezen állítólagos beavatkozás áldásos vagy káros volt-e, mind oly kérdés, mely élesebb történelmi tanulmányt igényel, mint a milyen az irányregények s az iránydrámáknak szokott alapul szolgálni. Az ily munkák olyannyira felületesen vannak kidolgozva, hogy szerzőiknek gyalázatára válnak, s az azokat megtapsoló közönség tudatlanságát oly magas fokban tünteti fel, melyről annak boldog együgyűségében még csak sejtelve sincs. Így irt p. o. bizonyos Müller Arthur, egy különben szépészeti szempontból is csak kontár művet „Gute Nacht Hänschen“ cím alatt oly célból, hogy a jezsuiták káros üzelmait yázolja Mária Terézia udvarában. Ezen darabban a császárné gyóntatójának természetesen egy jezsuitának azon színészre nézve igen háladatos feladata volt, hogy a megtestesült eselszövényt ábrázolja. S minthogy a szerző, gyártmányát történelmi vigjátéknak nevezte el, Bécsben nyomozták történelmi alapját, s a gondos kutatás eredménye az volt, hogy a kérdéses gyóntató sohasem létezett, következésképp a világdolgokba történt minden beavatkozása csakis Müller Arthur úr agyában születhetett meg. Más példa: e napokban a „Kemptener Zeitung“ egy „a jezsuita“ című cikket közölt, mely hajmeresztőleg festi a jezsuitarend ténykedését; nincs bűn, nincs gonoszság szerinte, mit el nem követett volna. Midőn e cikket az „Augsburger Postzeitung“-ban olvastuk, mely azt, mint a szabadelvű hirlapirály jellemzőjét hozta fel, az egész, ismeretesnek tünt fel előttünk, és rövid gondolkodás után eszünkbe jutott, hogy ez Maltiz A. G. „Walpurgis éjszakája“ című költeménye, melyet a szerző maga is „éjjeli gondolat-töredéknek merő fantáziaképnek“ nevez. E költeményben az ördög a legna-

gyobb gazembert megjutalmazni akarja. Versenyeztek a jutalomért, a háború, kéj, és a — jezsuitarend. Ez utóbbi a kérdéses képzelemszülte darabban mindazon gazságokkal dicsekszik, melyeket a „Kemptener Zeitung“ a költői alakból kivetköztetve, szóról-szóra leírva, mint a jezsuitarend történelme felett tett tanulmányainak eredményét tárja olvasói elé. Egy példa világosan ki fogja ezt mutatni. A „Kemptener Zeitung“-ban ez áll: „Gyermekek szülőikkel, ifjak és aggastyánok, szüzek és matrónák, gyakran százankint egy csoportban estek áldozatul a máglya véres lángjainak; Maltiz G. A. költeményében, mint már mondtuk, a képzelme szülte jezsuitákkal ezeket mondatja:

„Gyermekeknek, kik alig születtek,
Máglyatüze kelle menniök
És ott égtek százankint velök
Élemedett szülök és szüzek
Egy csoportban — — —“

Ily hang vonul keresztül az egész cikkben és az egész költeményen. S a képzelem ilyes szüleményeinek és az olvasó közönség tudatlanságára épített ily arcátlan hírlapi cikkeknek tapsol a tisztelt szabadelvű közönség, — ezekből meríti ismereteit a jezsuiták gonoszságáról. Különben magában a szemrehányásban némi tréfás színezet is rejlik, mely akkor fog kiderülni, midőn a jezsuiták kiütetését fogjuk tárgyalni. Áttérünk most a laza erkölcesstanra, mely hasonló tüzetes vizsgálat után még humorosabbnak tűnik fel. Minthogy azonban itt is féltucat jezsuitairóra hivatkoznak, azért legelőször is a szemrehányás ezen tudományos részét vesszük bonekés alá.

A kérdéses munkák, mind esetfejtő (casuisticus) természetűek, s nem a világiak, hanem egyenesen gyóntató atyák számára írvák. Nem mintha oly dolgok foglaltatnának bennök, melyeket világiaknak olvasni nem szabadna, hanem oly dolgok, melyek épen természetük-nél fogva a világit nem érdeklik. Így például Justinian Corpus juris-a a jogásznak elkerülhetlen szükséges, míg a keztyüs előtt igen közönyös dolog; és a kemence legjobb szerkezetéről szóló munka bizonyára inkább a sütő és kőmives, mint p. o. a tűzérekl részére fog szolgálni, bár ez utóbbiak is olvashatják. Így szolgálnak vezetöül ezen esetfejtő iratok a gyóntató atyáknak. Ez utóbbiaknak ugyanis, ha valami különös eset említettik, tudniok kell, vajjon bün-e az, vagy sem? A legtöbb esetben már a józan ész mondja ezt. Ha valaki azt gyónja: szomszédomhoz éj idején belopóztam, s ruhanemütöt elvittem, úgy mindenki, az esetfejtők tanulmányozása nélkül is tudni fogja, hogy ez lopás s ezért bün. De akad egész sora az eseteknek, hol ez, igenis kétes. Például valaki a következő esetet említené: „Én szomszédomat megbíztam, hogy tegyen el számomra valamit. Midön a rábizott jószágomat visszakértem, ő azt azon nyilatkozattal, hogy én azt neki ajándékoztam, megtagadta. Törvény elé vittük a dolgot, s a törvény neki adott igazat s neki ítélte oda jószágomat. Ekkor titkon vittem el tulajdonomat. Itt igen kétes, vajjon a lelkiismeretben lopás-e ez, vagy sem. S a gyóntató atyának mégis ítélnie kell, s az illetőnek határozottan megmondani, vajjon lelkiismeretében köteleztetik-e a visszatérítésre, vagy sem, s ha igen, úgy a feloldozást a visszatérítésig felfüggeszteni. Nagyfontosságú ezután ilyenkor, ha a gyóntató, hasonló esetekben bizalmat ger-

jesztő férfiak meggondolt nézeteit ismeri. S e feladatot tüzték ki magoknak az esetfejtők. Összegyűjtötték az ilyenmü kétes eseteket (casus), s jól megfontolt nézeteik eredményét hozzásatolták. Mindezen esetek, az erkölcsileg megengedett s erkölcsileg tiltott dolgok közvetlen határán mozognak. Mert oly esetet, mely kétségtelenül az egyik vagy másik határán belől esik, a gyóntató józan észszel is elfogja dönteni, ahhoz nem kell neki esetfejtő. Minthogy tehát mindezen esetek kétes természetűek, ily mű figyelmes olvasója igen gyakran más nézetben lesz, mint az esetfejtő, hiszen ez utóbbiak igen sok kérdésben magok sem értenek együtt. A ki tehát azon körülményből, hogy az esetfejtők ily egyes, fölötte nehéz esetben minden pontban egymással, vagy egyik-másik olvasó nézetével meg nem egyeznek, azt következtetné, hogy azok laza erkölcsi elveknek hódoltak, az helytelenül itélné. S ime így következtetnek a szabadelvűek, és ezen visszás következtetésükben még gyönyörködnek is. Mint a szigorúbb erkölcsstan képviselői lépnek fel. S ha ezen erkölcsi felindulást összehasonlítjuk egyik-másik szabadelvű vezér (faisieur) erkölcsi életével, gyorsan ide a keresztény szeretet köpenyével, nehogy felhasználjuk a nagyon is kecsesítő alkalmat, oly dolgokról lebbenteni fel a fátyolt, melyekről, hogy erkölcsileg itéljünk, esetfejtőre épen nem lesz szükségünk.

E fejezetbe való a királygyilkosság tana is. A jezsuiták, a királygyilkosságot hirdették — punktum, vége! A szabadelvű filiszter erre azt gondolja, hogy a jezsuiták egykor bizonyára a szószeokről azt hangoztatták: „Gyilkoljátok meg a királyt, ez Isten előtt kedves lesz.“ Eddig még ugyan senki sem hallotta, minthogy azonban mondják, mégis csak kell valaminek lenni a dologban.

Igen, van a dologban valami, de hogy tulajdonképen mi, azt a szabadelvü filiszter ismét nem gyanítja. Egy Mariána nevü spanyol jezsuita 1599-ben „de rege et regis institutione“ cím alatt egy államjogi értekezést írt, még pedig latin nyelven, melyben a többi között azon kérdést is tárgyalja, szabad-e a zsarnokot megölni, vagy sem? Itt királygyilkosságról beszélni s a fejedelmekét mind, ezen fogalomban „zsarnok“ egybefoglalni, nem a legszebb bök a fejedelmekre nézve. Mariána igenlőleg felelt, mindazonáltal oly feltételek alatt, melyek a fejedelmek életét minden körülmény közt jobban oltalmaznák, miut a szabadelvűek legloyalisabb biztatásai. És eddig felelt meg a dolognak a valóság. Most azonban megváltozik a történelem. A jezsuita rend, Mariána ezen nézete ellen tiltakozott. A rendfőnök, miután tudomásra jutott a fentebbi értekezés, abból a kérdéses helyet kitorölteté, s az egész rendben senki sem találkozott, ki Mariána amaz állítását a legnagyobb fokban nem roszalta volna. De minderről mélyen hallgatnak szabadelvü barátaink. És miért? Óh ez igen egyszerű: ők mostani uralkodóinkról oly kicsinlőleg vélekednek, hogy azt hiszik, miszerint efféle mumussal lehet őket a jezsuiták ellen ingerleni, s hogy ezt annál könnyebben elérjék, azon gyalázatosságra vetemedtek, hogy Mariána művét, az eredeti s a rend által elvetett nézettel ujlag kinyomatták s elterjesztették. Az igazság az, hogy a jezsuitarend a zsarnokgyilkosságot elvetette, s az ellen a legnagyobb erélylyel küzdött.

Minthogy már a királygyilkosoknál vagyunk, — igenis hirdették a királygyilkosságot, de nem a jezsuiták. Oly egyént akarunk itt felhozni, kit a szabadelvűek táborában nehezen fognak meghazudtolni, mert a

német nemzet kedvence költője. Büszkék vagyunk reá, az ifjuság költeményeit könyv nélkül tudja, s még nem mult el egy évtized, hogy az egész német nemzet, élén természetesen a szabadelvűekkel, emlékéit úgy ülte meg, mint azelőtt egyetlen költőjét sem. Schiller Frigyeset értjük.

„Fiesco“ című darabjában, Verrinát mint oly jellemet állítá szemeink elé, kit mindenki csak tisztelhet, habár merev köztársasági felfogását nem is osztja. Mindenki kénytelen bevallani, hogy ez jellemes ember. S ime ezen jellemzilárd férfi, Schillernél némesak védelemez, hanem véghez is viszi a zsarnokgyilkosságot. Mintán már a második felvonásnak 15-ik jelenésében el lön határozva a zsarnokok legyilkolása, — megjegyezvén, hogy Doria András a „zsarnok“ személyében nem gonosz istentelen, hanem tetőtől-talpig becsületes embert állit a költő szemeink elé, a harmadik felvonás első jelenésében Bourgnoninak tudtára adja, hogy Fiesconak meg kell halnia. S ezen határozat felől, így szól: „Ha büszke volnék, azt mondhatnám, fájdalmat okoz keblemnek, hogy én vagyok egyedül oly nagy férfiú, azaz egyedüli, ki ily magasztos elhatározásra képes, mint ezen gyilkosságok, s azután: „Vannak tettek, melyek az ember ítélete tárgyát nem képezhetik, melyekről illetékesen — csak az ég mondhat ítéletet. És ez azok egyike“ — t. i. a zsarnokgyilkosság. A negyedik felvonásnak ötödik jelenésében, Verrina egész szárazon azt mondja, hogy az első (a Doriakon elkövetett) gyilkosságot nem igazolhatja, ha a másodikat (Fiescon) el nem követi. Azt mondhatnók ugyan, és pedig az igazság némi látszatával, hogy ezek nem Schiller, hanem Verrina nézetei. A költő nézete a dráma irányából.

nem pedig az ott vázolt egyes jellemekből, derül ki. A „Fiesco“, című dráma célja pedig éppen nem dicsőítése a zsarnokgyilkosságnak. Ez utóbbi helyes, az előbbi azonban legalább oly tág értelemben nem engedhető meg. Az egyes jellemeknek is megvan a maga jelentősége. Amint a rosszaknak visszariasztani a gonosztól, úgy kell a jóknak a jó követésére sarkalni; már pedig Verrinát erkölcsiszta magasztos jellem gyanánt állítja szemünk elé a költő. Mindezek dacára nem hivatkozánk Schillerre; ha egyedül Verrina jellemében magasztalná a zsarnok gyilkosságot, de ő egész drámát irt, oly célból, hogy a zsarnok gyilkosságot dicsőítse. És ez „Tell Vilmos“.

Itt nem egy személy hanem a darab egész menete, Tell cselekményét, mint erkölcsileg megengedett állítja szemünk elé. Indokolását e tettnek azon irtózatos követelésben találjuk, melyet Gessler Tellnek tett. Ő maga tettét óvszernek nevezi, melylyel családjától a veszélyt elhárítja :

„Ártatlan kisdéd gyermekim'
S a hű nőt meg kell mentenem
Dühödtől . . .“

Mi több, úgy érzi, hogy Isten eszköze: A császár nem küldött téged ide:

„Szörnyű tetteid', hogy büntetlenül tehesd, —
Az Isten él, ki büntet s boszuló!“

De még hazájának is a legnagyobb szolgálatot, s oly tettet gondol véghez vinni, mely neki nagy elismerést, a legszebb díjat fogja meghozni:

„Mester! — lövést

Fogok ma tenni, s a mi legbecsesebb
E hegyvidéken, — elnyerendem.“

S ezen három okra támaszkodva, lesben áll egy bodzabokor mögött, és orozva lövi le a császár helytartóját. S mi történik mindezek után? A mint a gyilkosság híre elterjedt, ujong az egész nép, s még az asszonyok is megtagadják a segílyt a haldoklótól; egyike egy gyermeket emel fel s azt kiáltja:

„Gyermek! tekintsd, a zsarnok hogy miként hal.“

Miután az ötödik felvonásban a tisztartók már elfűzettek, a függetlenség legkiválóbb harcosa, Stauffacher e szavakkal fordul a néphez:

„Tell merre van? Csak ő hiányzik-e?
Szabadságunk megalkotója, ki
Megtette azt, mi legnagyobb, s ki
Azt szenvedé el, a mi legkeményebb.
Gyerünk házához mind, kik itt vagyunk,
Üdvöt rebegjen néki ajakunk!“

És ujongva vonulnak háza elé. Ott, aközben egy más gyilkos is megjelent, Parricida János, kinek ez egész történettel semmi köze, kit valósággal hajánál fogva vonszol elő a költő, csak egyedül azon célból, hogy hogy Tell gyilkossága dicsőíttessék.

„Szerencsétlen“ — így szólítja meg Tell a császár gyilkosát:

„Hiszed, hogy egy a véres bűn dicse,
S jogos védelme egy atyának? . . .
Az égre tartom szennytelen kezem,

Átkom reád s a tényre mit tevé.
Megboszulám a szent természetet
És azt te rútul meggyaláztad. —
Nem foghatunk kezét: — te gyilkolál,
S én védtem azt, mi legbecsesbb nekem.“

Az utolsó jelenetben azután Tellt a nép örömszajjal fogadja, s mindnyájan kivétel nélkül e szavakkal üdvözlik:

„Éljen Tell! — ótalmunk, a lövés z.“

Mindezek után bajosan lesz elvitázható, hogy itt a zsarnokgyilkosság nem dicsőítetik, mindazonáltal még nem akadtunk szabadelvűre, ki a svájciaknak azt vetette volna szemükre, hogy ünnepelt nemzeti hősük, előlegesen beszítt jezsuitaelvek által megrontott egyéniség volt, és ép oly kevéssé olvastuk még eddig valamely szabadelvűnél, hogy Schiller a királygyilkosságot hirdeté. Pedig Schiller munkái minden könyvtárban találhatók, nincs német, ki a nagyszerű költő műveit nagyra nem becsülné; minden színház, a kegyeletnél fogva kötelességének tartja különös gondot fordítani a német nemzet ezen kedvenc költője műveinek előadására. A Schiller-szédelgés alkalmával, körülbelül egy évtized előtt, kifogyhatlanok voltak beszédköszöntők- s a kiadott röpiratokban, de hogy halhatatlan színműveiben a királygyilkosságot dicsőítné, arról senki sem szólt. Ám ha az itt oly jelentéktelen, miért indulnak fel annyira Mariána jezsuita ellen? s ha oly irtózatós, miként ünnepelhatték ezen loyális erkölestanitők azt, ki a zsarnokgyilkost dicsőíté?! S mi több, Schiller az egész nemzet számára, a jezsuita pedig igen szűk olvasókörnek irt, melynek kebelében királygyilkosok

aligha találkoznak. Felhasználták ugyan a IV. Henrik francia, és I. József portugál király ellen elkövetett merényleteket arra, hogy a jezsuitákat gyanúsítsák, de a történeti bizonyítékokkal egész a mai napig adósak, és nevezetesen az I. József ellen elkövetett merénylet, ezen bizonyítékok nélkül is, jó alkalmul szolgált Pom-bálnak, a szabadelvű miniszternek arra, hogy őket jószágaiktól megfoszsza. Ellenben kétségtelen történelmi tény, hogy a szerencsétlen Károlyt fanatizált protestansok fejezték le, valamint az, hogy azon esküdtszék, mely Capet Lajost lefejezteté, igen szabadelvű elemekből állott. Elvitázhatlan továbbá, hogy a királygyilkosság Olaszország titkos társulatai s különösen a carbonarik által ápoltatott, s Mazzini, ki épen nem volt a jezsuiták embere, orgyilkost orgyilkos után menesztett a koronás fők ellen. — Végre elvitázhatlan tény, hogy szabadelvű lapok napjainkban is tömjéneznak még az orgyilkosságnak, sőt megnevezhetnénk egy igen elterjedt szabadelvű lapot, mely egész elismeréssel nyilatkozott az I. Napoleon ellen elkövetett merényletekről. S midőn a legújabb időben Ecuador-köztársaság elnöke, tiltakozott Róma népjogellenes elfoglalása ellen, — orgyilkosok keze által vérzett el: bizonyára nem a jezsuiták voltak, kik a gyilkosokat felbérelték. Valóban föltöbb roszul hangzik a szabadelvűek szájából a jezsuiták ellen azon szemrehányás, hogy ők a királygyilkosságot ápolták.

Attérünk most a népbutítás közkedvességű vádpontjára, mely azáltal valószínűsítették, hogy a jezsuiták, a népnevelést hatalmukba kerítették. Ezeket hallva, tréfálni volna kedvem, pedig a dolog igen komoly, mert sokan hitelt adnak neki, jóllehet magában e szemrehá-

nyás igen nevetséges. Hatalmába keríté a rend a nép-
oktatást! Mily gondolatok támadnak ezek hallattára a
tisztelt közönségben? Talán, hogy a népiskolákba men-
tek, s onnan a roppant felvilágosodott szabadelvű tani-
tókat rendőrök segélyével kidobták, beültek a tanszéke-
s butítottak?! Korántsem, nem így történt az; az ilye-
tén eljárást, a szabadelvűek alkalmazzák napjainkban.
Midőn a jezsuiták a tanügyet „hatalmukba kerítették,
még ily kényelmes módhoz nem folyamodhattak. Népis-
kolák t. i. még akkoriban sokkal ritkábbak voltak,
mint napjainkban. És a hol a jezsuiták a tanügyet ke-
zükre kerítették, ott először összegyűjtötték a szüksé-
ges pénzt, és alapítottak iskolákat. És a ki a né-
pet butítani akarja, az tudvalevőleg minden követ
megmozdít, hogy iskolákat állithasson, s ha ezen tanin-
tézetekben a tanoncok száma mindig növekedett, úgy
ez minden esetre azon körülménynek volt köszönhető,
hogy a fiatalok sokkal butábbak voltak, mikor az inté-
zetből kikerültek, mint midőn abba beléptek. S kér-
djük: nem furesa-e, hogy ily badarsággal állanak elő, s
nem fölöttébb szomorú-e, hogy azokat el is hiszik? E
tárggyal még tovább is foglalkozni, fölösleges tinta-
vesztegetés. Ily szemrehányás nemcsak önmagát itéli
el, de azonfelül igen hizelgő világot vet még azon kö-
rülményre: mit mindent lehet a szabadelvű közönség
értelmiségének föltálatni kinevetetés nélkül!

Egyébiránt, mit a jezsuitákról eddig mondottunk,
a legjobb világításba helyezi a mult század második
felében majd minden európai állambóli kiüzetésük tör-
ténete. XIV. Lajos kényuri mondata: „l' Etat c'
est moi“ minden európai udvarnál készséges fülekre
talált, s az egyszemélyü kormánynak, a bálványo-

zással határos tisztelettel hódoltak. Hogy az uralkodón kívül állam, vagyis ország és lakosok is, még pedig teljes jogosultsággal léteznek: azzal senki sem törődött. Maga az uralkodó volt az állam. Az hozott önkényesen törvényt és pedig a nélkül, hogy megróható lett volna; peres ügyekben döntött, a mint jónak látta; bezáratta az embereket, a mikor akarta, röviden azt tette, vagy nem tette, a mit akart. Ez időben, mikor az uralkodó által sokszor csak a nevében gyakorlott önkény volt a legfőbb törvény: a cselszövények, mätressek ezen korszakában történt a jezsuiták kiűzetése. Ez időszak nem volt a jezsuitáknak kedvező. Butították volna csak a népet; hizelegtek — hirdettek volna csak tág erkölcsi elveket, oh akkor bizonyára kedvelték volna őket! De az isteni törvény igazságát oly udvarnál hirdetni, mely csak mulatni akar s a fölség személyeit törvény gyanánt tiszteli, hogy — a bölcс Náthánnal szóljunk — oly üzlet, mely nem fizeti ki magát; ily helyen igen alkalmatlan az erköcstanító; s miután Franciaország példát adott s útnak indította őket, a többi sem késett elfogadni indokait azon országnak, melynek erkölceit már elfogadta volt. Hogy azonban a jezsuiták kiűzetésének következményeül a lazúlt erkölcsiség szigorúbbá, a nép okosabbá lett volna, erről hallgat a történelem. Söt ellenkezöleg azt tanítja, hogy az alkalmatlan erkölestanitók elűzetése után negyven évre oly büntetőtörvénytörvényesség következett, mely néhány százezer fejbe és hús év háborúba került.

Ennyit az időről, melyben a kiűzetés történt. Most térjünk át azon személyekre, kik azt eszközölték. Ez sem csekély fontosságú a viszonyok megítélésére nézve. Ha helyes ezen mondat: „Szólj, kivel társalogsz,

és megmondom ki vagy“ úgy helyes e másik is: „Szólj ki üldöz, és megmondom ki vagy.“ XV. Lajos, francia király volt az első, ki államából a jezsuitákat kiüzte. Azon XV. Lajos . . . . . bocsánatot kérünk olvasóinktól, hogy mi, kik velök az erköles disztermében szoktunk mozogni, most kénytelenek vagyunk öket erkölesi fertöbe vezetni. De semmiféle bün sem tartson vissza, az erkölesi elvetemültség ez örvényébe leszállani, ha onnan csak egy szemernyi igazságot hozhatunk is napvilágra. Azon XV. Lajos volt az, ki a „Parc des cerfes“ nevü hires intézetet alapítá, melybe Franciaország legszebb leányait, különösen a vidékröl, részint esalfa ígéretekkel s ámitással, részint rendöri erőszak alkalmazása által szállították, hogy ott a király kéjelésének áldozatai legyenek. És a jezsuiták ellen intézett eselszövények élén, az udvarnál mindenható Pompadour marquisnö, a király általánoson ismert főágyasa állott és ennek kedvence, Choiseul hereceg. S ezek voltak azon emberek, kik a jezsuita „elmebeli tartakozás“ (reservatio mentalis), s laza erkölseik miatt ellentük felháborodtak; ezek voltak azon első harcosok, kiknek nyomdokait követik a mostani szabadelvüek. Ezen egyének rendeleteit tekintik az igazság forrásaul, a mostani szabadelvüek. Ismétlik, a mit ezek mondanak, ám elhallgatják, a nagyérdemü publikum előtt, mily forrásból meritették bölesességöket. Furcsa is lenne ily személyiségekre hivatkozni, s azt akarni bebizonyítani, mennyire volt XV. Lajos a jezsuitahizelgések, — s Pompadour, azok laza erkölesi elvei ellen felháborodva. De elöttünk épen ezen személyiségek teszik érthetövé a dolgot. Hogy Pampadour marquisnö a jezsuiták erköles-tanán nem igen épült a királyhozi gyengéd viszonyá-

ból igen könnyen megfejthető, és hogy oly király, ki minden nem kedves egyént a lettres de cachet-féle gyönyörűséges intézkedés folytán a Bastillebe küldött, azon rendről mitsem akart tudni, mely, a mint vele elhitették, — a zsarnokgyilkosságot megengedettnek tartá: ismét igen könnyen érthető; valamint az sem lephet meg senkit, hogy egy Pompadour teremtménye rossz szemmel nézte, ha nagyrésztben, fölöttébb kétes értelmű dolgait őrszemmel kísérték, s ha végre azt is meggondoljuk, hogy a rend intézetei némi pénzzel rendelkeztek, az udvar pedig aprólékos, de igen költséges kedvteléseire sok kiadást igényelt: nagyon természetes lesz mindenki előtt, hogy a jezsuitákat egy szép reggelen a kiutasítási rendelettel tisztelték meg. De ezen kiutasítási rendeletről, a rendre árnyat vető következtetést vonni, tisztelet-becsület a szabadelvű értelmiségnek, — de nagy együgyűség.

S ezen együgyűség még jobban kidomborúl, ha tekintetbe vesszük a legújabb idők bizonyításait és látjuk, mily cynismussal hazudnak a jezsuitákról. Így például, nem régiben szülővárosunkban, Mainzban, következő eset fordult elő. Egy szabadelvű lap, az akkori hesszeni hivatalos közlöny írja, hogy valami mainzi jezsuita, bizonyos iparos nejtől ajtatos célokra kéregetett, az asszony azonban azt mondá neki, hogy férje ezt rossz néven venné; mire a jezsuita rá akarta volna beszélni, hogy férje tudta nélkül vegye el a pénzt, s adja át neki, hiszen az egész rendén lenne. Azonfelül még közelebbi tudósításokat is ígértek, ha valaki az esetet kétségbe vonná. És csakugyan kétségbe vonatott. A mainzi püspök igen komolyan vette a dolgot, s ünkezüleg irt néhány sort a hivatalos közlöny szerkesztőségéhez, melyekben felhívta

hogy szolgáltatná kezeibe a szükséges adatokat, hogy az esetet vizsgálat alá vehesse. Ha csakugyan igaznak bizonyulna be, akkor a jezsuitákat meggyéjéből kiutasítaná. És a hivatalos lap? Kezdetben hallgatott. Később azt mondá, hogy a neveket négyszem közt sem nevezhetné meg, mivelhogy az, a családot, melynek kebelében történt, kellemetlenül érintené, és itt megállapodott, jöllehet saját pártjabeli vezérek is e hallgatást siralmas visszavonulásnak (jämmerliche Retirade) nevezték. De az egész ügy, mely oly komolyan kezdődött, annál nevetségesebbé lett utójátéka által. Egy kotnyeleskedő harmadik egyén közbeveté magát azon nyilatkozattal, hogy ha valósággal nem történt is meg az eset, legalább megtörténhetett volna. Mert ez és ez a jezsuita, — következik a 17. századból vett idézet, — azt mondá, hogy az asszony, férje tudta — s akarata nélkül is adhat állapotához mért alamizsnát. Emellett azonban elfelejté felhozni, hogy a kérdéses esetben arról volt szó, vajjon tartozik-e az asszony, ha valami koldús jó, minden harapás kenyér- és hatosért hitestársa magas beegyezését kikérni; s az idézett jezsuita úgy vélekedett, hogy anélkül is megteheti, mert ő az úrnő a házban; ellenben a szolgáló, ha urasága kenyeréből vagy pénzéből ilyen alamizsnát adna, vétkeznék, mivel oly tárgyakkal, melyek nem sajátunk, nem rendelkezhetünk. Ezzel válaszoltak akkor is azon úrnak, mire elhallgatott, mert a jezsuita fentebbi nézetei ellen harcolni, és pedig nyíltan, a szabadelvűek nejeire nézve nagyon is udvariatlan és lealázó lett volna. Ilyes történeteket csinálnak és állítanak nyilvánosan napjainkban és pedig a tény állítólagos színterén, s az épen előadott eset teljes hitelre talál, ha hogy mélyen tisztelt főpásztorunk a rágalmozottak ügyét sajátos erélyével fel nem karolja.

Mit tartsunk már most az oly történetekről, melyek tőlünk távol eső időkben s országokból, s oly egyének által meséltetnek, kiknek közvetlen személyes érdekük kívánja a jezsuiták sötét színű felfogását? De föltéve, hogy a jezsuitáknak tett szemrehányások alaposak; hogy Mariána, a királygyilkosságot tanította; hogy az azon időbeli esetfejtők igen kétértelmű s a közerkölcsiségre nézve káros befolyású elveket vallottak; hogy mindezt okiratok- és hozott ítéletekből lehetne bebizonyítani, mi következne innét? Azon két tucat név, melyet felhoznak, képviselné mind a jezsuitákat? S az akkori jezsuiták azonosak voltak a mostaniakkal? Miféle mérték ez? Alkalmazzuk csak a szabadelvűekre, s lássuk az eredményt! Mert egy szabadelvű bankház szédelgést üz s hamisan csődöt mond, következne, hogy minden szabadelvű szédelgő; mert a szabadelvűek közül egynémely testileg vétkezett, az egész szabadelvű párt, laza erkölcsi elveket vall? Ime, ezen mérték oly szabadelvűséget állít szemünk elé, mely tökéletesen hasonlít az annyiszor megtámadott jezsuitizmushoz.

S e mellett még igen szerény határok között mozgunk: csak a jelent és Németországot tartottuk szem előtt, míg a szabadelvűség, érveit két századból s idegen országokból meríti. Ha mi is ily módon érvelnénk, akkor jutnánk csak furesza eredményekre! Minthogy Mustapha vezérlete alatt a török hadsereg Bécs vidékét kirabolta, tehát egész hadseregünk rablóból áll. Bocsanatot kérünk olvasóinktól ezen képtelenségért. Nem mi vonunk ily következtetéseket, hanem a szabadelvű értelmiség, csak hogy azokat a jezsuiták ellen irányozza, és így a képtelenség kevésbé feltűnő, mert hiszen ő k most a napi jelszó.

A szabadelvűség egyébiránt ily ellene irányzott érvelés miatt föltöbb sértve érezné magát, és méltán; de épen azért óvakodnia kellene neki is hasonló érveléstől ellenfelei irányában. Azt követeli, hogy hivatalos programjai, azon törvények szerint, melyeket alkot vagy támogat, saját kormányzati módja, röviden: szavai és tettei után mondjuk ki föltte ítéletünket, nem pedig egyes tagjainak szavai s ténykedése szerint. De ugyanezt követelheti a jezsuitarend is, melynek programja a következő:

1) A keresztény tökéletesség magasabb fokára jutni; s látjuk, mint teszik le a rend tagjai a fogadalmakat, és mint mondanak le gyakran fényes életpályáról, hogy ezen fogadalmakhoz alkalmazhassák magukat.

2) A katholika hitet terjeszteni; s látjuk, mint küldi a rend hitküldereit a világ minden részeibe, hogy az evangeliumot hirdessék.

3) A katholika egyház ellen felmerülő előítéleteket megcáfolni, s ime rendkívüli tevékenységet találunk szóban és írásban, mely ezen feladat betöltését célozza.

Miután ekként a rend tényei, programjának szavaival teljesen egybehangzanak, senki sines feljogosítva e programot egészen más célok ürügyeül nyilvánítani. Nem lehet szemére vetni oly rendnek, melynek tagjai jobbra szegényesen élnek, hogy gazdagságot akar gyűjteni; hogy az uralomvágynak hódol, midőn tagjai a legörömostebben engedelmeskednek; hogy elbutít, midőn iskolákat és könyvtárakat állít s a tudomány- és művészetben kitént tagjainak végtelen sorozatát tudja felmutatni; hogy végül az erkölcsöket megrontani akarja, midőn tagjai a legszigorúbb erkölestisztaságra törekszenek,

és másokat is oktatnak. — S mindezt azon okból, mert ama százezernyi jezsuita között, mennyit a rend alapítása óta számlál, volt talán ötven, kik nem váltak a rendnek becsületére.

S mégis megtették. Ily ritka kivételek alapján, melyeket, — sajnos de meg kell mondanunk, — tudós jezsuiták munkái egyes helyeinek akaratos félreértése által szaporítani igyekeztek, a jezsuitizmus egész rendszerét dolgozták ki a szabadelvűek táborában, és a képzelem ezen nyomorult szüleményét, a sajtó segélyével, mint az egyházban nagytekintélyű jezsuitarend sajátját adták ki.

Mi ezen szabadelvű jezsuitizmust határozottan visszautasítjuk. Kizárólag a ti művetek ez, melyet ránk akarnátok tukmálni. Menjetek hát ti, zászlóvivői a szabadelvűségnek, a Pompadourok és Dubarry-khoz; menjetek a Lajosok és Choiseulökhöz, s a múlt század minden zsarnok és ledér udvaraihoz; — ott találalándjátok bajtársaitokat, nem különben azon, Schiller drámáinak egyikében szereplő, borjúhoz hasonlatos . . . udvarnagyokat is, kik nem fognak késni, nektek a megérdemlett helyeslést megadni!

A NEMZETISÉG ÉS BENEMAVATKOZÁS ELVE.

Egyszerre két szabadelvü tan fekszik itt előttünk. Igen természetes, hogy a szabadelvűek elv alatt nem azt értik, a mit mi. Nálunk az elv a cselekvés zsinórmértéke. A szabadelvűeknél ez teljesen másként van. Szerintök valamely elv, csak alkalmas ürügy a cselekvésre, és pedig annál alkalmasabb, mert ez esetben nekünk, a következménnyel szemben legalább, nincs ellenvetésünk, s ők, az elvek helyessége fölött nagylelküleg kerülnek minden vitatkozást. Ezek fölött soha sem egyezünk meg, mondják.

De ha mégis megegyeznénk, ha elfogadnánk a szabadelvűség elveit következtetéseink alapjául, még akkor is megfoghatlan maradna előttünk eljárása, mert minden neki nem tetsző következtetést úgy tekint, mint az elveken elkövetett erőszakot. Így szokott ő elvekre támaszkodni, ha azokat előnyösöknek itéli, s pöffeszkedve mosolyog ugyanazok fölött, ha károsak rá nézve. Egyedül a haszon, a pillanat haszna képezi az ő alapelvét, miért is folyton tétlenül hever, s csak arra van gondja, hogy az erősnek, előtte levén, lábnyomait csókolhassa, s hogy a gyöngét, mögötte állván, lábbal tiporhassa, de ha az erős gyöngévé, a gyenge pedig e rössé válik, akkor úgy forog, mint a körző, míg fismét oly helyzetbe

nem jön, hogy kényelmesen esókolhasson lábnyomokat, s oszthasson oldaldőféseket. Ez a szabadelvűség tulajdonképi elve. Így látjuk őt elbánni a nemzetiség és benemavatkozás elveivel is. Mindkét elvet egyszerre fogjuk tárgyalni, jóllehet külsőleg semmi azonossággal nem bírnak. Mindazáltal a szabadelvűek kezében egyik a másikat egészíti ki, oly értelmet tulajdonítván azoknak, minővel egyáltalában nem bírnak. Előttük t. i. sem többet, sem kevesebbet nem jelentenek, mint hogy Olaszország államalkotó törekvései jogosultak, s ha a végből Lombardiát, Velencét, az olasz hercegségeket, Nápolyt s Rómát, Viktor Manó birodalmához csatoltatja, úgy mindez igen rendén van (nemzetiségi elv), s ezzel senki se törődjék, (benemavatkozás elve). Ez az, s különösen Róma elfoglalása, mit elv szerint igazolni akar a szabadelvűség.

Vegyünk csak mindkét elvet közelebből szemügyre.

Mi a nemzetiség? Sokat beszélnek erről; emlegetnek német, angol, francia, spanyol, olasz nemzetet. De mi annak lényege? Egyenlő erkölcsi szokások, egyenlő nyelv, közös eredet, szokták a nemzetiséget meghatározni, de ezek, az említett nemzetek egyikében sem találhatók fel. Mindnyájan közös eredettel bírnak ha visszatérünk az első emberpárhoz, de a szabadelvűek nem ezt értik. Egyébiránt, egész Európában csak népvegyületekre akadunk. A keltákat és germánokat, szlávokat és mórokat annyira összezavarta a történelem, hogy előfordul ugyan túlnyomólag egy néptörzs, de törzs-azonosság sehol sem található többé. S eltekintve a közmondássá vált polyglott Ausztriától, nem található egyetlen nemzet sem, hol általánosan egy nyelven beszélnének, sőt az egyes nyelvekből annyi nyelvjárás képződött idővel, hogy egyik,

a másikat épen oly kevéssé érti, mint hogyha egészen idegen nyelvet beszélne. S amily különböző a nyelv, épen olyan az életmód, a viselet, az erkölcsök és szokások. Miként lehetne tehát nemzetiségek szerint szervezni államokat? Mindez azonban nem zárja ki azt, hogy valamely állam, melynek lakói évszázadok óta ugyanazon törvények alatt élnek, egyenlő oltalomban részesülnek s egyenlő terheket viselnek, polgárai közt végre az egytívé tartozás érzetét fel ne ébreszsze, melynek következtében az ellentétek összesimulnak, s általában az érdekek, szükségletek és nézetek oly közössége jö létre, mely az előbbi törzsközösség érzetét pótolja; de csakis ily értelemben beszélhetünk, főleg a nagyobb államokat illetőleg, a nemzetiségi érzetről. S így épen a történelmileg megérlelt állam hivei képezik a nemzetet; viszont nem alkothatunk államokat, nemzetek szerint. Ha ezen elvet vennők zsinórmértékül, úgy Europa egész államalkotmánya romba dőlne. S ha ennek keresztülvitele lehetségessé válnék, legelső s legközelebbi következménye az lenne, hogy az egyes nemzetek különválnának, visszatérne azon ős pogány alapelv, mely szerint más állam hivei, jogfosztottaknak nyilvánítatnának és ugyanazon egy szó fejezné ki az „ellenség“ és „idegen“ fogalmát. Mert minél egyöntetűbb valamely társulat, annál zártabb körű s annál nehezebben türi az idegen elemeket. Ez oly természeti törvény, mely kérlelhetlenül teljesül mind a phisicai, mind pedig az erkölcsi világban.

S épen azért rendelte Isten, hogy az államok más s necsak a nemzetiség alapján fejlődjenek történelmileg. Miután Isten magát az emberiségnek mint a egtisztább szeretet kijelentette, nekik is úgy kell egy-

mást mint egy nagy család tagjait tekinteni, s miként felhöi és viharai egyenlön vonulnak el a határcörök fölött, s napját és esőjét úgy árasztja egyikre, mint a másakra: akként az embereknek is mindenütt egyenlörnek kell lenniörk; meg kell szünni a hasonnyelvü, hasonló erkölcsi s rokonszármazásu szomszéd népek között a bizalmatlanságnak; egyik államnak, a másikhöz közeledni kell, s ki Isten eme szembetünör rendelését lábával tiporja, oly dolgot követ el, mely a legsúlyosabb következményeket vonandja maga után, sötétitse bár el pillanatig tartó dicsősége magát a napot! Egyébiránt, a mily hangosan kiáltják ki ez elvet, ép oly kevésé veszik azt komolyan. Róma annexiójának igazolására igen célszerü, azért hirdetik mai nap harsonákkal a nemzetiségi elvet. De jusson eszükbe a lengyeleknek a kaszákat egyenesre kovácsoltatni s a vészharangokat megkondítani, akkor ugyanazon tárogatók és harsonák még sokkal hangosabban fognak az államtörvénszék és ostromállapotokról harsogni. Ha mi egyszer zászlóinkra írjuk a nemzetiség elvét, akkor igen természetes, hogy nem lesz kifogásunk Róma annexiója ellen; de akkor Lengyelország elszakítása érdekében is föl kellene lépünk s inkább eltörnünk, hogy mint felségsértörkel bánjanak velünk, mintsem hogy a már egyszer igaznak ismert elvtör elpártoljunk. — Mi a benemavatkozás elvét illeti, ezzel is épen úgy van a dolog, mint a nemzetiség elvével. Ezt is előveszik ha szükség van reá s félredobják, ha valamely kedvenc tervnek útjában áll. Így például, ezen elv meg nem törri, hogy valaki Olaszország belviszonyaiba avatkozzék; egészen mindegy, bármily jogok sértessenek is meg ezáltal; de más oldalról meg ünnepeylesen hirdetik, hogy az egyesült Német-

ország egész hatalma készen áll minden német polgár megsértett jogainak védelmére. Itt is kétféle a mérték, az elv itt is nagyon gyarló ürügygé van aljasítva. Megfontolásra méltó még egy más körülmény, mely az egész benemavatkozási elvet igen gyanus színben tünteti fel. Mi részünkről nem nyilatkoznánk könnyelműleg a beavatkozás vagy benemavatkozás elve mellett. Mi tulajdonkép nem is tartjuk ezt elvi kérdésnek; nekünk úgy látszik, hogy az inkább a becsület, jog, humanitás, s ha úgy tetszik, magasabb érdekek kérdése; de semmi esetre sem oly természetű, melyet elvszerűen, igen vagy nem által lehetne megoldani. A becsület kérdése: ha egy német követ megsértetik s az elégtétel megtagadtatnék, a birodalom bizonyára vádat fog emelni, avagy fegyveres kézzel keresnök az elégtételt? Valjon előre határozzuk el, hogy ezt tesszük vagy nem tesszük, vagy pedig hogy egyes esetek fölmerültekor határozzunk, mint kelljen cselekednünk? Jogi kérdés az: ha államszerződésre ¹⁾ léptünk, s a másik rész meg nem tartja azt, ítélő székeihez fogunk-e fordulni s bepanaszoljuk-e az államot, vagy nem tartjuk-e fön annak szabad megfontolását: kijelentsük-e, hogy mi sem érezzük magunkat többé lekötve, vagy kényszerítsük-e az ellent szava beváltására? A humanitás kérdése ez: mikor a franciák Damaskusban a keresztények gyilkoltatásának véget vetnek, mikor a tengeri hatalmak a rabszolgákat szállító hajókat elfogják, ki akarná mondani, hogy ez ne történjék? Magasabb érdekek kérdése ez:

---

¹⁾ Itt, valószínűleg, oly szerződésről van szó, mely két állam között, de egy harmadik javára kötöttik. —

ha valamely állam hadi készüléket tesz, melyek nyilván arra mutatnak, hogy egyik szomszédállam ellen hadat akar indítani, s ha sereget, élelmi szert, egyéb anyagot s betegápolókat halmoz össze a határokon, miért ne tehetne ez ellen óvást a szomszéd állam, miért költson ő is milliókat, vagy miért kellene türelmesen bevárnia, míg a jól felkészült ellen, országába tör? — Ugy látszik, hogy ezen beavatkozási kérdésben, egy másik kérdés is foglaltatik, az t. i. vajjon létezik-e magasabb jogfogalom annál, mely az egyes népek törvényeikében foglaltatik, vajjon létezik-e oly népjog, melynek az egyes államok, erkölesileg ép úgy vannak alávetve, mint jogszerűleg az egyes személyek, saját államuk törvényeinek.

Ha létezik ily magasabb jogfogalom, ily népjog, úgy ebből természetesen foly, hogy reá minden állam hivatkozhatik, követelheti annak tiszteletét, s közbefelhetheti magát védelmére, mivel az államon kívül nincs nagyobb hatalom, melyet védelmére felszólíthatna, őt illeti annak megfontolása, vajjon a jogsértést eltűrje-e, vagy pedig akár szava, akár kardja nyomatékával keljen-e védelmére? „Ki ezen jogot, ezen kötelmet tagadja, az tagadja azon elvet is, mely ezek alapját képezi, tagadja a népjog létezését. S az ilyennek azután nem is szabad azzal törődnie, mi határain kívül történik, s rá nézve Páris égése mindaddig nem lesz tény, míg csak saját fővárosában nem lobban fel a petróleum, az olyan küldhet követeket, de nem kívánhatja, hogy azok különösen tiszteltessenek. Köthet szerződéseket, de nem kell azokat megtartania; az nem nemzetközi igazságszolgáltatást, hanem tengeri rablást követ el, ha egy rabszolgá hajót elfog; az a kisebb és gyengébb államok

létalapját dönti meg, s a világot kizárólag annak jármába hajtja, kinek a legtöbb s leggyakorlottabb katonaság áll rendelkezésére. Ma látjuk s érezzük már, hova visznek bennünket ezen elvek, sőt azt is, hová vezettek már. Mikor nagymesterök, III. Napoleon, a nemzetiség elvét a világ szemébe hazudta, Belgium felé kaecsingatott a nélkül, hogy eszébe jutott volna, Elzászt és Lotharingiát kezéből kibocsátani, sőt, ezen elv sérelme nélkül, még Savóját és Nizzát is lefoglalta, és a corzikaiak és kabylok, nemzetiségökre nézve szintén nem franciák. S midön a világ előtt a benemavatkozás elvét hangoztatá, ő maga 200 ezer emberrel készült az osztrák-szardiniai ügybe avatkozni. S ezalatt, Európa katonai- s adóterhe rettentő mérvet öltött. A német szövetség 300 ezer főből álló hadat állított ki, és 100 ágyúból álló ostromtelepet tartottak csak elégségesnek. Ma Németország, Ausztrián kívül, 12 százezer embert állit ki, s Europa minden államai követik ezen rettentő adóztatást és ujonc-zsarolást, mert a jog véderejét, mindenki enyészni látja, s így nem marad egyéb hátra, mint az erőszak áramlatának, melyet előbb-utóbb bekövetkezendőnek lát, lehetőleg felkészülten ellentállani.

Alkalmazzuk csak a nemzetiség és benemavatkozás mértékét az olasz viszonyokra. A szabadelvűség főleg a viszonyok tekintetéből használja amaz elveket; lássuk: csakugyan alkalmazhatók-e azok ide vonatkozólag, legalább szabadelvű értelemben? Még így sem! Megvan ugyan az olasz nyelv, de ha Olaszországnak a nyelvi kiterjedés szerint kellene alakulnia, akkor minden szomszéd nép fenyegetve lenne. „Franciaország, Schweic, Ausztria, sőt még Görögország, maga Levante is kényszerülve volna hozzájárulni az új középtengeri

hatalom alakításához. Ezt azonban nem is állítja, — nem is akarja senki. Beszélnek egy olasz nemzetről, mely azon országot lakja, melyet ma „Olaszország“ névvel jelölünk. Ez, lehet ugyan földrajzi elnevezés, de olasz nemzet sohasem létezett. Nem létezik ország, melyet kevertebb nép lakna, mint épen Itália: hetruskok és latinok, pelazgok és sennoni gallok, góthok és longobárdok, görögök, spanyolok és mórok: ezek azon népek, melyek, egymással összevegyülve, még ma is lakják Olaszországot, oly népségek tehát, melyek eredet- és erkölcsökre nézve egymástól különböznek, melyek a pogány Róma vasjarmának összetörése óta, sohasem alkottak államot, de nem is akartak alkotni.

A mit ma az egyesült Olaszországról beszélnek, nem egyéb mint hiú szédelgés; a piemonti még ma is bár a nápolyi szemében, s Itália egysége oly eszme, mely kizárólag a karbonarizmusnak, de nem az olasz népnek sajátja. Van Szardíniának egy királya, ki az olasz ajkuak által lakott részeket, melyek a térképen, mint Olaszország vannak megjelölve, oly eszközökkel csatolta királyságához, melyeket itt megbírálni nem akarunk, ki felvette az olasz király címét, s most a legkülönbélebb, sőt a legidegenszerűbb elemekből álló népkeverék fölött uralkodik, mely ugyan olasznak nevezi magát, mely azonban sohasem tekinthető olasz nemzetnek. Már ha olasz nemzet nem létezik, úgy nem létezik olasz nemzeti állam sem. S ennél fogva, ha magát az olasz királyságot, mint az Róma eltulajdonítása előtt létezett, tényleg és jogilag elismernők is, sőt ha magát a nemzetiség elvét is helyesnek tartanók: Róma elidegenítése, még ezáltal sem vált volna Itália benső nemzetiségi ügyévé, mert nem létezik olasz nemzet, s az olasz királyság átlépte kor-

látaít, mikor az eltulajdonítást erőszakkal hajtotta végre. E föltevések mellett is, melyeket egyébiránt korántsem engedünk meg, mindig csak nemzetközi kérdés marad az, nem pedig Olaszország benső ügye. S a nemzetközi kérdésekre vonatkozólag magok a szabadelvűek sem tagadják meg legalább napjainkban a beavatkozás jogosultságát. Mi tehát egész egyszerűen azon kérdés mellett vagyunk: vajjon a becsület, jog, humanitas, vagy a német érdekek követelik, vagy legalább megengedik-e a beavatkozást? Mi, ezen kérdésre mind a négy irányzatában feltétlenül igenlő választ adunk. A német birodalom beavatkozása, mely az egyházállam helyreállítását célozná, a becsület, jog, humanitas s a magasabb érdekek kötelme lenne. A becsület kötelme: mert mely becsületbeli kötelem érdekli közelebről az erőt, szenteli meg jobban az erő bőségét, melyet Istentől nyert, mint a gyengének védelme? Mert hiszen a gyengének úgy sincs egyéb oltalma, ha jogaiban megsértetik, mint az erős becsületérzetéhez való föllebbezés! A jog kötelme ez: mert a német katolikusoknak minden alkotmány által biztosított joguk van ahhoz, hogy vallásuk védelmeztessék. És feltétlenül ide tartozik lelki fejedelmök szabadsága is. A ki ezt sérti, sérti a német katolikusok jogát, a német katolikusok joga pedig német jog általában; miként a német kereskedő, ki valamely idegen államtól nagy rövidséget szenvedett jogaiában, ezen jog védelmére fölhívhatja az ország közbenjárását: épen úgy, sőt még inkább, tehetik ezt a német katolikusok; meg nem engedve, hogy az állami oltalom e tekintetben gyengüljön, annyival inkább, mert az ő joguk sokkal magasabb érdekeket érint, mint az adás-vevés. A humanitas kötelme ez, mig az olasz kor-

mány arra szoritkozik, hogy idegen javakat sajátítsa el, békés papokat üzzön el tűzhelyeikről, s bálákat rendezzen a Quirinálban, addig a söpredék vadabbul garázdálkodik. Megittlegeli, megsebzí és megöli azokat, kik vele nem tartanak, ablakokat s ajtókat zúz be, s a petróleumot kezdi előszedni. „Ezen anarchicus állapotnak véget vetni, s az örökváros nyugalma s békéjét helyreállítani, valóban a humanitas kötelme lenne.“ Magasabb érdekek által ránk rótt kötelme ez: veszélyes dolog, Franciaországnak praecedentst szolgáltatni francia-Schweic s Belgium bekebelezésére.“ De még sokkal veszélyesebb lenne azon alapvetet elfogadni, hogy a jog örök alapja, az adott és írásba foglalt szó szentsége, helyet engedjen a pillanatnyi napi áramlatoknak, melyek ma ide, holnap amoda vezetnek, s melyek ma vidáman és kedvvel hordják hátukon az állam hajóját, holnap pedig hullámaik erőszakos rohamával ostromolják. Fölöttébb veszélyes, a haladásban annyira menni, hogy a népjog határai is messze maradjanak mögöttünk, a hol nem látunk azután egyebet, mint a szuronyok és ágyuk beláthatlan tömegét, s az emberiség egy lépést sem tehet előre, jobbra vagy balra a nélkül, hogy bokáig vérben ne járjon.

De ha a beavatkozás elvének jogosultságát, sőt kötelezettségét feltétlenül elfogadjuk, egészen más kérdésnek tartjuk azt: megengedhető-e a fegyveres beavatkozás? s ezt kénytelenek vagyunk épen oly feltétlenül tagadni. Németország nincs azon helyzetben, hogy Olaszországgal háborút viseljen, már csak azon oknál fogva is, mert határai sehol sem érintik Olaszországot, s mivel ekként egyedül tengeren küldhetne sereget, anyagot és élelmi szereket, ehhez pedig hiányzik a

szükséges tengeri haderő. Katholikus részről már csak e fenforgó ok miatt sem kérhetnék fel az országot soha fegyveres beavatkozásra, s ha ennek dacára, az utolsó parlamenti választás alkalmával azt hiesztelték a szabadelvűek, hogy a katolikusok Róma javára, a német birodalmat háborúba akarják keverni Olaszországgal, úgy ez, egyike azon alaptalan hazugságoknak, mely hozzá még oly együgyü is, hogy csakis egy szabadelvü ámitó használható a szabadelvü közönség gyálázatos félrevezetésére. Egészen más az: nem fegyveresen beavatkozni s egyáltalában be nem avatkozni. Mi nem kívántunk egyebet, mint nyílt és határozott tiltakozást az erőszak ellen, azt kívántuk, hogy a német császár emelje fel szavát a jog érdekében. S ez óhajunk, a birodalmi kormány által, politikai céljainak megfelelőleg intéztetett el. Még szerényebben lépett fel a centrum katolikus töredéke a nemzetgyűlésben. Ezek egyáltalában semmi pozitívumot sem kívántak. Egyedül azt kívánták, hogy hagyassék ki egy tétel a trónbeszédre adott válaszfeliratból, melyet a szabadelvűek szűrtak be; mert úgy volt értelmezhető, mintha ők Róma elfoglalásának jogos voltát, hallgatagon elismerték volna. „S még ezen minden mértéket meghaladó szerény kívánságukat is leszavazták a szabadelvűek.“ Eddigi tapasztalatunk után, úgy látszik, hogy a kath. egyház zivataros jövőnek néz elé. Nemcsak hogy jogainak védelmére közbe nem járnak, s hogy azt igazolhassák, egy önmagok által alkotott benemavatkozási elv szentségével veszik magokat körül, hanem, dacára ezen elvnek, egész nyugodtan beavatkoznak az egyház belügyeibe, és ugyan leginkább akkor, midőn e beavatkozás alkalmasnak látszik arra, hogy a katolikusok

között zavarokat idézzon elő. Midőn bebatolnak a reli-
gió szentélyébe a hit kérdéseihez, ugyanakkor hangoz-
tatják a benemavatkozás elvét! Látni fogjuk, hová veze-
tend mindez. Annyi világos, hogy Schiller szavai :

„az Isten megsegít
Önnön karunkkal!“

az által, hogy a törvényes uton megmaradunk, nem
ugyan forradalmi — mert a forradalomtól minden körül-
mények között visszaborzadunk, — de mély értelmet
nyernek. Midőn jogainkat védtelenül hagyják, kényszer-
ritnek, hogy zászlóinkra e jelszót írjuk :

„Isten és a katolikus nép!“

s hogy háttérbe szoritva minden egyéb tekintetet, annak ér-
vényt szerezzünk. Hogy a győzelem végre is a miénk lesz,
azon legkevésbé sem kételkedünk. Erőnk abban rej-
lik, hogy oly alapelveink vannak, melyeket sohasem
tagadunk meg ; a liberalismusnak nincsenek ilyen elvei.
— S a világ az erők birtoka!

O ES UJKATHOLICISMUS.

Valamint a politikai téren legújabb szülötte a szabadelvűségnek a szabad egyház a szabad államban: úgy a vallás terén legújabb csemetéje az ókatholicismus. És ennek érdekében oly hévvel lép sorompóba, hogy már eleve gyanakszunk az ókatholicismus katholikussága felől. Mi a szabadelvűségnek eddig sokkal több szavát ismerjük meg arra nézve, hogy tudhassuk, miszerint a szó, szájában csak üres hang, hogy nem a szót, melyet általa jelez, kell közelebről megvizsgálnunk.

De vajjon mit akar jelezni e szóval „ókatholicismus?“ Azt állítja, hogy ezzel a tiszta kath. hitet jelzi, mint az, a tévmentességi tan általi elferdítése előtt létezett; míg ellenkezőleg azokat, kik az új tant elfogadták, s így az ó hitet meghamisították, új katolikusoknak nevezi. Én e harcban, mint világi veszek részt. A theologia, mint tudomány, előttem ismeretlen, s vallásomat illetőleg, nem rendelkezem szélesebb ismeretekkel, mint melyeket velem a kátéban közöltek. Egyszer csak igen tudós hittanárok állanak elő s igen sok állító és tagadó érvet hoznak egymással szembe . . . ekkor én, mint egyszerű világi lépek a harcolók közé; nem is vagyok más fegyverzettel ellátva, mint józan emberi eszemmél, melylyel azonban, a szabadelvűséggel, azután pedig a tudós hitta-

nárokkal is sikra szállandók. Talán nemis lesz érdektelen hallani egyszer azt, mit a józan emberi ész, távol minden tudományosságtól, a kérdéses szellemi harcban mond.

Ókatholicismus = tiszta vallás; újkatholicismus = hamis vallás; a kettő között mint cherub, lángpallossal áll a pápa tévmentessége. Mégis csak csodálatos dolog ez! Ha a tévmentesség a botránykö, úgy a szabadelvűség támadásai is csak akkor kezdődhettek meg, midőn a tévmentességről szóvita kezdetét vevé. Mert a szabadelvűség csak nem engedi magára száradni azon szemrehányást, hogy ő az igazi vallást támadta volna meg. De ennek nem felelnek meg a tények. Mert a mainál nem csekélyebb határozottsággal küzdött a szabadelvűség a katolika vallás ellen, mielőtt a tévmentesség, biteikkelylyé emeltetett. Ő tehát ugyanazt, mit ma tiszta vallásnak nevez, élet-halálra üldözte. Ugyanazon papokat, kiket ma tiszteletre méltóknak, felvilágosultaknak nyilvánít, és mint a tudomány oszlopait ünnepli, azelőtt megvetendőknek, elbutultaknak és az ultramonismus oszlopainak nevezte. És e mellett mégis azt állítja, hogy ezen papok ugyanazok maradtak, mint voltak azelőtt; hogy ők az igaz religiót hamisítlanul tartották fen, míg ellenben az utóbbiak, kiket most is, mint azelőtt, elbutult rajongóknak nevez, a vallást megváltoztatták, illetőleg meghamisították. Így azt állítja a szabadelvűség azokról, kik felől nézete megváltozott, hogy ugyanazok maradtak, s azokról, kik felől régi nézeténél maradt, hogy megváltoztak. És ez az első, mi a józan ész előtt feltűnik.

A második, ezzel szoros kapcsolatban van. Ha ugyanis a szabadelvűség követői azon véleményben vannak, hogy a katolika vallás, a tévmentességi tan általi meghamisítása előtt tiszta és igaz volt, úgy következik,

hogy ezen vallás buzgó követőinek kellett lenniök. Hanem a tények itt is ellentmondanak. Ugyanis mintegy 90% az ugynevezett ókatholikusoknak, amennyiben más vallásfelekezethez nem tartoznak, oly katolikusokból áll, kik sohasem törődtek vallásuk rendeleteivel; kik a sz. gyónáshoz és áldozáshoz nem járultak; kik sem a bűjtöt meg nem tartották, sem a vasárnapot meg nem szentelték, szóval kikben már régen öröme telt a szabadelvűségnek. Legfeljebb mintegy tíz százalék — s ezzel igen sokat mondunk, — van olyan katolikus, kik a tévmentességi tan által, kivált pedig annak szabadelvű elferdítése által lettek hitőkben megingatva, kiknek azonban nagyobb része, megismerve tévedését, az egyházhoz visszatérend, mint azt már közölük többen meg is tették. Ez a második, mi feltűnő a józan ész előtt.

Ha a szabadelvűség, a tévmentességi tant, mint a katolika egyház egyik újabb tévedését, újabb balgatoságát megtámadja, — azt értem, ha a katolikusok azon 10%-a, kik ezen tan következtében hitükben kételkedők lettek, egyesül a végből, hogy ezen tant megtámadja s a szabadelvűség őket, e tan érdekében folytatott küzdelmükben gyámolítja, azt is értem; de midőn a szabadelvűség az egész katolika vallást, az új dogma kivételével dicséri védi s oltalmazza; midőn a katolikusok azon 10%-a oly frigyárssal lép szövetségbe, ki még tegnap mindent gyalázott, megtámadott, mi előttük drága és szent vala: ezt a józan ész föl nem foghatja, vagy csak azon föltevés mellett: hogy a harc, melyet a szabadelvűség vezet, nem becsületes, úgyszintén a szövetség sem, melyet felajánl.

Elöttem legalább a dolog világos. A tévmentességet támadja meg a szabadelvűség, de támadása tulajdonképen

a katholicismus ellen irányul. Űtéseinek súlyát azáltal törekszik fokozni, hogy úgy tünteti fel magát, mint a ki nem a katholicismust, hanem a tévmentességi tant támadja meg; e végből burkolózik az önmaga szabta „ókatholicismus“ köpenyébe. Hogy mainap épen a tévmentesség ellen harcol, az pusztán esetleges; ép oly hévvel küzdene bármely más hitcikk ellen, mihelyt az neki alkalmas eszközüil szolgál a harchoz; jelenleg épen a tévmentességi tan képezi legalkalmasabb tárgyát a harcnak. Azt véli, hogy egy új hitcikk, könnyebben támadható meg, mint bármely régiebb; iszonyú következményeket von le abból az államra vonatkozólag, és azt hiszi, hogy akként az államhatalom segélyét biztosíthatja magának e harcban. Forrongást vesz észre magok a katholicusok között is, melyet kizsákmányol és a maga részére értékesít. Innét a tévmentesség feletti lárna. Egyébiránt előtte minden hitcikk egyenértékű, mert igen jól tudja, hogy ha egyetlen, bármely hitcikket kiszakíthat a kath. hittan egészéből, a többi önmagától követni fogja azt. Mert valamennyi hitcikk a kinyilatkoztatáson alapszik, ha tehát csak egy is hamis, úgy a kinyilatkoztatás haszontalan gőzként fog feltűnni s akként a többi is, nem isteni, hanem pusztán emberi alapokon nyugszik, és mint minden emberi dolog, úgy ezek is, a nézetek változékonyságának levén alávetve: a tudomány és az emberi észnek van föntartva itélni felettök. Ezt mondja egyszerűen a józan ész, mely idáig nem feszegette: vajjon alapos-e a tévmentesség tana, vagy nem.

Azonban a józan ész még többet is mond. E harci szózat: Ókatholicismus! újkatholicismus! merő hazugság, mivel tulajdonképen nem jelenthet két különböző pártot. Mert az újkatholicismus vagy birtokában

van az igazságnak, vagy nincs. Ha igen, úgy épen ő az ókatholicismus, mert épen ő tanítja az ő kath. tant. Ha nincs, — úgy az ókatholicismus sohasem mondhatja meg, mi légyen ó-kath. igazság. Mert ha a katholicismus, e legújabb esetben tévedett, úgy a régiebb hitcikkelyekkel szemben is tévedhetett, s ekkor az újkatholika hittel, az ókatholika hit egész épülete is romba dől.

Mind eme dolgokat a józan ész tárja elénk. Nem szükséges, hogy hittudósok, vagy katolikusok legyünk; csak figyelmesen és elfogulatlanul kell szemügyre vennünk a szabadelvűség harcát, melyet ezen hitcikk ellenében visel. Azon kérdést, vajjon a tévmentességi tan igaz-e vagy hamis, emberi elme nem döntheti el, magok a zsinati atyák sem expressis verbis határoztak a fölött, hanem azt mondták, hogy ez Isten által nyilvánlatkoztatott tan; ha tehát oly emberek, kik különben mint mély tudományú hittudósok európai híreik, e tant államveszélyességről vádolják, úgy emberi félszegségükben annyira mennek, miszerint unszolják a rendőrséget, hogy elfogatósi parancsot bocsásson ki a jó Isten ellen, mivel a katolikus népet a legfensőbb hatóság ellen felzúdította, tehát oly büntényt követett el, mely a büntető törvénykönyv ezen és ezen cikkelyében, így és így fenyítettik. És e nagyfontosságú állampörben, tanúkül a zsinati atyák fognak előhivatni. Ha valakit e profanatio által megbotránykoztattam volna, bocsánatot kérek. Ha azonban a szabadelvűség által követett irány egész félszegségét akarom vázolni, úgy a megszenteltelenítő következmények vázolásától sem tartózkodhatom.

Egyébiránt mindig igen csodálkoztam, hogy mi-

ként lehet a mai időben ezen tan igazságának megtámadására vagy védelmére még könyveket is összeírni. Értem, sőt helyén is találok, ha a hiteikk megalkotása előtt tételnek ily vizsgálódások, most azonban, jóllehet egyszerű világi vagyok, a dolog előttem igen világos. Hogy a tanító egyház a hitkérdések meghatározásában csalatkozhatlan, a fölött nem kételkedtek soha a katolikusok. Mit kell tehát még bebizonyítani, miről lehet még vitázni, midőn egy ily határozat van előttünk? A hitbeli határozat tartalma felett nem, mert az csalhatatlanul van eldöntve. A harc, józanul még csak a körül foroghat: vajjon csalhatatlanul van-e a tan eldöntve, s csakis akkor, ha e kérdésre, tagadólag lehetne válaszolni, volna szabad a vizsgálatot újból megkezdeni. A szabadelvűek részén is érzik ezt; s míg a nagy tömegre számító napi sajtó, a pápa-isten, bálvány, egy Rómában levő gyermekes öreg istenkáromló örülltsége, a vatikán színházias villámai s a jezsuiták csalhatatlan hadi cselei ellen nem szűnik meg izgatni: addig a művelt közönségnek azon kérdésre igyekeznek feleletet adni, vajjon törvényszerű volt-e tulajdonképen a zsinat? E kérdésre tagadólag válaszolnak, legalább a tévmentességet illetőleg, és pedig azon okból, mert a zsinat nem volt szabad. Szabad pedig azért nem volt, mivel nem valamennyi szónok jutott szóhoz és a szavazás, rábeszélések s a római curia részéről fenyegetések által befolyásoltatott, mely az egész kérdésben nem volt más, mint a jezsuiták szája. Ezek ismét tényleges kérdések, melyekre vonatkozólag, újból a besületes józan ész tanácsához folyamodom. Előre is megengedem, hogy a zsinati határozatnak semmi értéke sem volna, ha az nem lett volna szabad. Ezt azonban nem állításokkal,

hanem bizonyítékokkal kell megmutatni. Ha a zsinat törvényszerűen hivatott és gyült egybe, úgy az mindig, míg egy lényeges hiba fel nem mutattatik, törvényes, s a pápa által megerősített határozatai ugyanazon kötelező erővel és esalhatatlansággal bírnak, melyet az egyház nekik minden időben tulajdonított. Azon okból, hogy a zsinat bizonyos véleményt, mely meggyőződésem volt, elvet: nem szabad következtetnem, hogy az nem volt szabad; ellenkezőleg: csak ha annak korlátoltságát bebizonyítottam, következtethetem, hogy talán tulajdon véleményem az igaz. Ennyit általában.

Különösen pedig a szólásszabadság korlátoltságára szoktak hivatkozni. De a szóvita szabadságának lényege nem abban áll, hogy bárki a szószékre léphet azon reményben, miszerint szónoki tehetségének kifejtése által, ellenét nézeteinek megnyerendi, vagy lekötelezendi; a lényeg az, hogy a gyülekezet előtt semmi sem titkoltassék el, mi az igazság vizsgálatára s felderítésére szolgál; s ezt illetőleg a szóvita alkalmával valóssággal teljes szabadság uralkodott.

Kezdetben ugyanis minden egyes szólónak megengedték, hogy felhossa érveit; hetekig elhallgatták ugyanazt, jöllehet oly tárgyról volt szó, melyre mindenki eleve el volt készülvé, melynek egész irodalma létezett, melyet mindenki éretten megfontolt, mielőtt még az első szónok szószékre lépett volna. Midőn azonban mindig újabb és újabb szónokok jelentkeztek; midőn a vita végtelen hosszától lehetett tartani a nélkül, hogy a tárgy új szempontból lett volna feltüntetve, akkor nem mondatott, mint ez más gyűléseken és pedig a szólásszabadság megszorítása nélkül szokott történni: már eléggé tájékoztuk magunkat, szavazni aka-

runk ; nem, hanem a szólásra följegyzett atyákat fölhívták, hogy beszédeiket egy bizottmánynak terjeszszék be, melynek feladata leendett, az anyagot egybe foglalni, a gyűléssel közleni, s megengedte az egyes szólóknak, hogy megtehessék megjegyzéseiket, ha eme kivonatban nem találják eléggé kifejezve gondolataikat. Ez is azonban csak az általános vita alkalmával történt ; a részletes tárgyalásnál mindenki, kivétel nélkül, szabadságot nyert szólani, ha magát jelentette.

Most már azt kérdem, ki az az értelmes ember, ki ebben a szólásszabadság korlátozását látná ?

Ezen állításnak ha nincs is alapja, van mégis legalább látszólagos oka. Azonban ez is hiányzik a második állításra nézve, mely szerint a szavazás, fenyegetések és rábeszélések folytán történt. Erre nézve nemesak bizonyítékot, de egyetlen támpont árnyékát sem lehet felhozni. Hogy a jezsuiták a határozást sürgették, légből kapott állítás. De föltéve, mi rosztat követtek volna el ? Hol van a világon eltiltva, hogy bizonyos vélemény határozathozatal végett a zsinat elé terjesztessék ?

Ha ők a tévmentességet védték, vajjon többet, vagy másként cselekedtek, mint azok, kik azt megtámadták ? Hogy a római kuria fenyegetések- és rábeszélésekkel akart volna a püspökökre hatni, új légből kapott állítás. Mivel fenyegetett, avagy mit ígért ? Kit fenyegetett és kinek ígért ? Csak egy példát, egyetlen nevet azon ötszáz közül, kik a tévmentességre szavaztak. Adósaknak kell maradniok a felelettel. De ha nem maradnának adósak ; ha eseteket sorolhatnának elő, s azt napkeltezet és aláírással elláthatnák, még akkor sem volna bebizonyítva az, ami bebizonyítandó. Mert

nem elég, hogy a püspököket megkísértették, hanem szükséges, hogy a kísértet meggyőzte legyen őket. Azt kellene kimutatni, hogy a püspökök megijesztetni, vagy félrevezettetni engedték magokat; mert csak ekkor lett volna a szavazás szolgálai. Azonban, még azon állítást sem lehet bebizonyítani, hogy kísérlet tétetett; mellőzve tehát azt, célhoz vezetett-e vagy keresztül vitetett-e ezen kísérlet, mily nyomorúságos állítások mindezek!

Azonban a józan ész tovább megy, s azt kérdi: vajjon mit ígérhet a római curia? S mivel fenyegethet? Ígérhet: pénzt! hatalmat! méltóságot! Jól van!

Pénzt! A püspökök hoznak a curiának pénzt, s nem megfordítva. A curiának nem leendő semmije, mihelyt a péterfillérek megszűnnek.

Hatalmat! De hiszen a tévmentesség elleni iratokban, kivétel nélkül, azt olvassuk, hogy a püspökök, ezáltal a pápai kormány gépeivé alacsonyíttatnak le, hogy tehát hatalmokat veszítik el.

Méltóságokat! A püspöki méltóság a legnagyobb. Lehet, hogy egy, vagy másik, bibornokká fog kineveztetni, azonban ez eset sem állhat a bibornokoknál, kik a tévmentesség mellett szavaztak. És mivel fenyegetheti a curia a püspököket? A curiának éppen nem áll hatalmában, hogy a püspököknek roszt okozzon. Nem is teheti le, nem is teheti át őket; a püspök élethossziglan püspök marad, Rómától legkevesebbet remélhet, vagy félhet, s a hit és szeretet köteleikein kívül, semmi egyéb nem fűzi Rómához.

Ha tehát a zsinat szabályszerűen hivatott egybe, mit nem is vonnak kétségbe, ha abban a szavazás sza-

bad volt, mit megcáfolni hasztalanul törekednek; ha annak határozatai a pápa által megerősítettek: úgy a katholika egyháznak senki által meg nem támadott hite szerint, ezen a pápával egyesült zsinat határozatában, a Szentlélek nyilatkozatát kell tisztelnünk, itt az ész nem vizsgál, nem taglal többé, hanem magát a hitnek aláveti.

És ez olyasmi, mit a szabadelvűség nem tud felfogni. Ő a parlamentről vett mértéket alkalmazza a zsinatra. Az előbbiben a kisebbség mindenesetre lezavaztatik, de nézetei nem javíthatnak meg. A kisebbség jóllehet alkalmazkodik, de föntartja magának, nézeteit legközelebbi alkalommal, s akkor talán sikeresebben érvényesíteni. S valóban jellemtelenség volna, ha valaki, nézeteit nem az érvek súlyától, melyek őt meggyőzték, hanem egy esetleges többségtől tenné függővé. És most nem kis csodálkozásokra azt tapasztalják a szabadelvűek, hogy az ellenzéki püspökök alávetik magokat. Természetesen az ellenzékeskedés kezdetől fogva nem volt oly éles; a püspökök, nevezetesen a németek legnagyobb része megtámadták az oportunitást, vagyis nem tartották kívánatosnak, hogy a jelen körülmények közt határozottassék el hittani kérdés, s így a kérdés velejét teljesen érintetlenül hagyták. A szabadelvűség, mely hozzá van szokva mást, önmaga után itélni, váltig állította, hogy az egész csak köpeny, melylyel annak nyilvános kijelentését, hogy ők a tévmentesség tanának ellenesei, eltakarták. Miért is remélte, hogy ha a dolog mégis határozás alá kerül, a püspökök kénytelenek lesznek az álcát levetni, s az eredmény, a Rómától nagyszerű elszakadás leend. E reményben egyideig egyengette is a német püspökök

előtt az utat. Így csodálkozva olvassuk a szabadelvű lapokban, hogy egyszerre mily felvilágosult, tanult, szabadelvű, jámbor, s határozott lett a német püspöki kar; míg ellenkezőleg a román népek csak aljas, tudatlan és szolgálai embereket látnak a püspöki székeken.

Végre csakugyan kiderült, hogy a püspökök az opportunitási kérdést komolyan vették, hogy utoljára is, egyik a másik után, még azok is, kik a szavazásnál nem voltak jelen, alávetették magokat; és ő ezt, parlamentáris nézetei szerint, jellemtelenségnek nevezi.

De vajjon jellemtelenség-e, ha én kedvenc nézeteimet elvetem, hogy meghajoljak az isteni kijelentés előtt? Jellemtelenség-e, ha én nyíltan kiállok és mondom: „én azt véltem, hogy ez így van; de Isten megtanított arra, hogy másképen van, — higyetek Istennek!“ Vagy talán az a jellemtelenség, ha önszeretetemet feláldozom az igazságnak? Ha igen: mi akkor a jellem?

Szabadelvű nézet szerint, az ellenvéleményű püspökök jellemet mutattak volna akkor, ha nézeteiknél maradtak, ha inkább szakítottak volna Rómával, mint azzal, mit a szabadelvűség, az ő meggyőződésüknek nevez. Azonban ezt nem lehet kivánni senkitől, ha feltételezzük róla, hogy hiszi, miszerint a zsinatban nem egyedül Róma, hanem az Istennek nyilatkozatáról van szó; minthogy pedig a szabadelvűség ama követeléssel lép föl, következőleg nem teszi föl a püspökökről, hogy hiszik, miszerint Isten az, ki a zsinat által szól, vagyis ha a szabadelvűség a püspököknek jellemet tulajdonít, úgy nekik egész életökön át a legravaszabb képmutatónak kellett lenniök; csak a kifejezett vagy hallgatag képmutatás föltevése mellett engedi meg a liberalismus a püspökök jellemzsilárdságát! Egész életökön át tanítják, hogy

Isten az, ki a zsinaton nyilatkozik, s ők magok azzal a meggyőződéssel jelentek meg, hogy itt pusztán az emberi elme nyilatkozik! És a mit a zsinat határoz, csak kifolyása az emberi elmének, s nem Isten közvetlen befolyása által jött létre, hanem az egyházban épen oly esetleg uralkodó párt érdeke szerint, mint a parlamentekben! Ez esetben a hindostáni és californiai püspökök valóban megkimélhették volna magokat a hosszú út fáradalmaitól. És tovább! Ha ezen tan szineskedés volt, úgy joggal kérdezzük mi katolikusok, mi volt tehát az igazság? Látjátok szabadelvű urak, a mi püspökeinknek le kell mondaniok a ti nagyrabecsülésekről és meg kell elégedniök a miénkkel mindaddig, míg ily tisztességes férfiú által el nem fogadható árt követeltek.

De — mondják a szabadelvűek — a tévmentességet illetőleg, osztják nézeteinket nagy tudományú férfiak, sőt hittudósok is, kik az egész világban elvitázhatlan tekintélynek örvendenek, vagy legalább örvendettek.

Fájdalom! de ezzel az érvek, melyeket itt egy egyszerű világi felhozni szereneséjének tart, legkevésbé sem fognak megcáfoltatni. Ezen nagytudományú férfiak kétségkívül felelni fognak azért, mit édes anyjoknak, a katholika egyháznak okoztak; de nem adom fel a reményt, hogy megérendem még azt, mikor vissza fogják utasítani azon megtiszteltetést, mely szerint támadásokat az ő nevökkel fődözitek. Ha ezen reményem nem valósul, úgy kimerem mondani már ma, hogy ezen férfiak, kik a jelen pillanatban csak a tévmentességet tagadják, állítván, hogy minden mást elhisznek: tagadásról tagadásra üzelve, végtére semmit sem fognak hinni; intő példái lesznek annak, hogy nem lehet egy követ sem kiszakítani a kath. hit épületéből a nélkül, hogy az

egészet össze ne döntsük; saját személyök fogja igazolni, hogy az ő és újkatholicizmusról való beszéd, üres szabadelvű szédelgés, hogy az, ki a tévmentességet hiszi, nem lesz új katolikus, hanem csak egyszerűen katolikus marad; hogy ellenkezőleg az, ki ezen tantagadja, nem marad ókatolikus, hanem egyáltalán megszűnik katolikus lenni.

Megirtuk ezt, mielőtt az ókatolikusok gyűlése, Münchenben e szavak igazságát bebizonyította volna. Láttuk itt, hogy az ókatholicismus valamennyi vezére, jóval túlhaladta a tévmentesség tanát. Végzéseikben az egyháznak Istentől nyert szerkezetét teljesen fejére állították, midőn az alattvalókat uralkodókká tevék, az egyház tanítóit oda utalván, hogy a hallgatóságtól kérjenek utasítást. Sőt még az Isten által rendelt szentségek körébe is berontottak, hogy ott is reformáljanak. Emberi intézkedéseket lehet ugyan megjavítani, mivel azok, mint minden emberi mű, tökéletlenek, de a természetökre nézve isteni intézkedéseket megjavítani akarni, legkevésbé sem katolikus eljárás.

Érzik ezt magok azon emberek is, mit azáltal adnak tudtúl, hogy az egyházvagyon felosztására igényt tartanak. Érzik ők, hogy nem tartoznak többé hozzánk és ezért követelik részöket a közös vagyonból. Itt ismét az az emberi dolog történik velök, hogy szem elől tévesztik egyikét a legegyszerűbb jogi elveknek, midőn képzelt igényeiket annyira előtérbe helyezik. Az egyházvagyon t. i. nem közös birtoka a katolikusoknak, hanem a katolika egyház birtoka, és a ki megszűnik katolikus lenni, nem követelheti részét, hanem igenis elesik mindazon jogoktól, melyek őt, mint katolikust, megillették, valamint megszűnik viselni mindazon

terheket is, melyeket mint katolikus viselni tartozott.

Ezen gyülekezetben Döllinger az egyedüli, kinek neve alá sereglettek mind a tagadó szellemek. Úgy látszik, ő valóban hitte, miszerint a lehetetlen lehetségessé válhatik, és hogy ő katolikus maradhat a nélkül, hogy hinné mindazt, mit a katolika egyház, hogy higyjük előnkbe ad. Ő maga is megkísérelte ezen véleményt nála következetesebb elmének elfogadhatóvá tenni. De egyedül maradt, egyedül kellett maradnia, mivel oly elvre kellett támaszkodnia, mely benső hamis voltában fölülmulja mindazokat, melyek e harcban idáig előhozattak. A hitbéli tévedés nem szünteti meg a pápa és püspökök jogszerűségét! Így szólott ő. Ha Isten egyháza eltéved a hittől, úgy megszűnik egyáltalában jogszerű egyház lenni, mert megszűnik Isten egyháza lenni; akkor már többé nem az igazság, hanem a csalás egyháza; nem világosság többé, hanem lidérc. De mivel az, semmi körülmények között sem történhetik, midőn Döllinger elismeri a püspökök és pápa jogszerűségét, ezáltal oly tételt bizonyít, melyet bizonyára nem akart bebizonyítani, vagyis, hogy az egyház akkor sem tévedett, midőn a pápa tévmentességét kimondá. Ma még kevésbé adjuk fel a reményt, mint a müncheni gyülekezet előtt, hogy azok, kik jó hiszemben tévedtek, ismét visszatérnek édes anyjokhoz, az egyházhoz.

Ezzel a jelen fejezet föladatát megoldottnak tekinthetnők, mert eléggé kimutattuk, mi a különbség ő és új katholicizmus között. Minthogy azonban az egész kérdés a pápai csalatkozhatlanság körül forog, azért ennek értelmezésére is szenteljünk néhány szót annál is inkább,

mert ez alkalmat nyújt, rámutatni a szabadelvű vitázás egy mesterfogására, mely nagy tökély — és nem csekélyebb eredménnyel szokott alkalmaztatni.

Ha a szabadelvűek valamit meg akarnak támadni, nem ritkán a következő támadó eljárást használják. Előveszik a megtámadott tárgy nevét s fölhasználák azt, mint céget, hogy alatta, saját művöket küldjék szét a világba; nem csoda, hogy ily eljárás következtében, a cég rövideget szenved, s ha egyszer hitét veszti, könnyű azután magát az ellenfél állását is megtámadni. Így van ez például a pápával. A szabadelvűség megtámadja a pápát, de e szóhoz nem azon fogalmat kapcsolja, melyet mi kötünk hozzá, hanem alkot magának egy lényt, kit azután a római pápa neve alatt mutat be; e lény telve van súlyos hiányokkal, melyek azonban általában távol vannak attól, kit mi pápának nevezünk.

Ugyanez az eset fordul elő, csak hogy sokkal magasabb fokban, a csalatkozhatlanságra vonatkozólag. Mi hívő lélekkel elfogadjuk a pápai csalatkozhatlanságot, de azt, mit a szabadelvűség a pápai csalatkozhatlanság cége alatt ostromol, mi is nem kevésbé megvetjük. Azt kellene vélni, hogy a szabadelvűség azon csalatkozhatlanság ellen küzd, melyet a zsinat tulajdonított a pápának; de ez nem áll. Hogy a katolicizmust megtámadhassa, a szabadelvűség egy semmiházit teremt magának, kit a pápai csalatkozhatlanság nevével ruház fel, hogy a becsületes, jóhiszemű halandókkal elbitesse, miszerint ő, a szabadelvűség, a hit és erény oldalán küzd a katolikus vallás ellen. E haremód valóban nem tisztességes; de hogy csakugyan úgy van, röviden bekarjuk bizonyítani.

A pápa vice-istenné, az istenség negyedik szemé-

Iyévé lön fölmagasztalva; a történelem megmutatta, hogy a pápai trónon bünös emberek ültek, a kik csak nem lehettek csalatkozhatlanok; sőt a hit dolgában magok a pápák is tévedtek. De ily csalatkozhatlan pápa nemcsak balgaság, hanem veszélyes is. Mostantól megparancsolhatja hinni és tenni mindazt, valamit csak akar, és mindenki tartozik engedelmeskedni; fejedelmeket tehet le, alkotmányokat érvényteleníthet, és megtehet minden egyéb hasonló dolgokat; de, mondja tovább a szabadelvűség, a zsinati atyák részéről is bün ilyesmit határozni; fölségárulás, hűtlenség az, mert elárulták Rómában tulajdon hazájokat, fejedelmöket, alkotmányukat, és pápájokat is az által, hogy mindenfölött korlátlan urrá tették. Mindezt természetesen, nagy hűhóval részletezik, és a szabad sajtó által olvasóiknak naponkint föltalalják. Persze eszébe sem jut a szabadelvűségnek oda csatolni, hogy az egész dologban azon csalatkozhatlanságról van szó, melynek az egyház, főnállása óta háborítlanul birtokában volt, mit magok az ókatholicismus fejei is ismernek, kiket pedig a szabadelvűség éégig magasztal. Az olvasók erről egy árva szót sem hallanak. És még inkább fölbevülnek a megejtésükre kivetett török láttára; bátran és vakon ragadnak fegyvert; nem gondolják meg, hogy szélmalom, ami ellen ök, mint új Don Quixote-ok, lándzsáikkal hadonáznak. Mert mindezek csak hangos allítások, melyeket a szabadelvűség bérencei koholnak; mindmegannyi vörös kendők, melyekkel a népet, hasonlóan a bikához felbősztik, hogy igazi ellenségét ne lássa, ne ismerje. És a bika csakugyan neki rohan!

De hadd világosítsalak föl benneteket! A pápa nem alisten, gyenge bünös ember ő, mint mi mindnyájan, ki legméltatlanabbul hivatott meg Isten földi helytartó-

jának; ember, ki Isten segélyére sokkal jobban rá van szorulva mint bárki más, ha csak az egész egyházat tönkre tenni nem akarja. Fájdalom! voltak bűnös pápák, hibáik s bűneik époly súlyosak, sőt, az adott botránynál fogva, még súlyosabbak, mint a közönséges halandói; lehetnek a pápák közt olyanok is, kik a hitdolgában hibáznak, sőt igazán tanult püspökök és hittudósok állítják, hogy voltak is ilyenek; hogy egy csalatkozhatlan pápa sokkal alkalmasabb lenne királyokat tenni s letenni, vagy alkotmányokat eltörölni, mint egy csalatkozható, ezt nem értjük; mi azt véljük, hogy erre mindenek előtt jól begyakorlott katonák, messzehordó ágyúk volnának alkalmasak, de legkevésbé egy csalatkozhatlan pápa. Láthatni, miszerint a szabadelvűség oly dolgokat ostromol, minőket mi nem állitunk, s azon dolgot, mit mi állitunk, nem, vagy nagyon kisszerűen támadja meg. Mi tudniillik azt állitjuk, hogy a pápa csak azon csalatkozhatlansággal van fölruházva, melynek az egyház háborítlanul birtokában volt és melyet soha sem szűnt meg gyakorolni.

Tehát csak valamely, a hit vagy erkölcs körébe vágó elv megállapítására vonatkozólag csalatkozhatlan a pápa; és ezen elv alkalmazása, a mindennapi életben kinek-kinek lelkiismeretére hagyatik. Azonban a pápa e tekintetben is tévedésnek van alávetve, ha csak egyenesen ki nem mondja, hogy hivatalánál fogva, mint a kereszténység tanítója s azon célból hirdet valamely tant, hogy elfogadása lelkiismeretileg kötelező legyen. És még akkor sem lenne önerejénél fogva csalatkozhatlan, ha nem birná a különös isteni segély ígéretét, mely őt a tévelytől megóvja. Mindezt azonban a szabadelvűség, vagy különösen az „ókatolicizmus“

nem ostromolja. Mert akkor mit vonna kétségbe? Első sorban az egyház esalatkozhatlanságát. Mert ha az egyház esalatkozhatlan, akkor, a vatikáni zsinat határozata folytán, a pápának is annak kell lennie, vagy ha e tétel fölállításában tévedett, akkor nem is esalatkozhatlan. Az ókatholicismus ezen „vagy-vagy“ által teljesen elhagyja akatholicismus talaját, és valóságban láthatjuk, hogy az a katholikusokkal, sőt a nyilvános istentagadókkal kezét fogva ostromolja a esalatkozhatlanságot, midőn azok az isteni hatalom működését vonják kétségbe, mely annak alapját képezi. Ugyanazon emberek, kik azt mondják, hogy hiszik, miszerint szavaikra Isten, mindenható akaratának ténye által, a kenyeret és bort Jézus Krisztus testévé és vérévé változtatja, kétségbe vonják Isten ama csodáját, mely föltétlenül szükséges arra, hogy egyháza mint az igazság öre főnállhasson. Mert ha az egyház és annak feje, mint a kereszténység tanítója hamis tant hirdethet, akkor az egyház többé nem az igazságnak, hanem, mint már említettük, a hazugságnak öre; többé nem Isten, hanem az ördög egyháza. És meddig tartják összeférhetőnek ugyanazon emberi kebelben a hitet a hitelenséggel, az igazságot a hamissággal, Istent az ördöggel?

De sokkal tovább megyek, mint eredetileg számdeköm volt; csupán azt akartam megmutatni, hogy a szabadelvűség egy önalkotta esalatkozhatlanságot ostromol, melyre vonatkozólag nincs egyéb mondani valónk, mint hogy az nem óriás, hanem szélmalom, melynek ostromlását bizvást átengedhetjük neki, csupán arra kérévén őt, hogy csinálmányának adjon valami más, — ne épen a pápai esalatkozhatlanság nevét, melytől teljesen különbözik.

Végül még van valami a szivemen. Igen szeretik állítani, hogy a pápai családokozhatlanság kimondása által, a pápa, korlátlan ura lön a lelkiismeretnek. Eről még néhány szót.

A hitetlenek lelkiismerete fölött, legyenek bár katolikus módon megkeresztelve, vagy tartozzanak születésre nézve más vallásfelekezethez, vagy végre ne higyenek semmit, a pápa semmi hatalmat, sem korlátlant, sem korlátoltat nem gyakorol, akár ment a tévelytől, akár nem. Az egyedüli, mit ezekre vonatkozólag tesz, az, hogy alkalmat, módot ad nekik a katolika vallást megismerni s kéri Istent, hogy világosítsa föl elméjüket s engedje, hogy a hit igazságait elfogadják.

De ennek dacára, talán célszerű lesz hangsúlyozni, hogy közelebbi vizsgálás után a hitetlennek is meg kell engednie, miszerint maga a pápai családokozhatlanság sem teszi a pápát korlátlaná. Említettük már, mily korlátokat emelnek a családokozhatlanság elé annak meghatározásában, de ezen korlátokon kívül, melyek a dolog lényegében fekszenek, vannak még más, az idő szerinti pápák személyén kívül eső korlátok is.

Itt van először is a szentírás. A pápa semmit sem határozhat, mi a szentírás tartalmával ellenkezik.

Itt vannak másodsor a pápák elődei, kik szintén családokozhatlanok voltak. Nem határozhat tehát a pápa semmit, mi ezek tanainak ellentmondana.

Hisszik harmadszor, hogy az isteni kijelentés be van fejezve. A pápa tehát semmitsem határozhat, mi abban egyenesen, vagy implicite nem foglaltatik.

Ha valamely pápa e határokon túl menne, úgy nem csupán a szentírás tévmentességét, elődei hibáz-

hatlanságát, a keresztény hagyományt, hanem, mint magától értetik, saját csalatkozhatlanságát is halomra döntené.

Legyen ennyi elég a másbittek megnyugtatóására.

De az igaz kereszténynek ezen hitágazat kimondása sokkal nagyobb megnyugtatóására szolgál. Ha talán eddig kétkedhetett, vajjon a pápa ünnepélyes határozata a hit és erkölcs dolgában, kezességet nyújt-e annak igazvoltáról, most ezen kétely teljesen elenyészett. A szabadelvűség a csalatkozhatlanságból azt következteti, hogy most minden képtelenséget el kell hinnünk, mit a pápa hinnünk parancsol, de azt nem veszi észre, hogy a csalatkozhatlanság első következménye éppen az, miszerint a pápa semmi képtelenséget nem terjeszthet hittárgyul elénk. Távoly legyen azért hogy a katolikus, a pápai csalatkozhatlanságban a korlátok lerontását átkozná, melyek lelkiismeretének ura elé állítvák; sőt áldja ezen csalatkozhatlanságban azon áthághatlan korlátot, melyet Isten fölállított, hogy őt a hazugságtól és tévelytől megóvja, s magasztalja az isteni bölcsességet, melynek e korlátot minden kétely ellenében azon időben tetszett fölállítani, midőn a hazugság és tévedés, több eszközzel rendelkeznek, mint valaha, s azokat ügyesebben használják, mint bármikor hogy a világ uralmát magukhoz ragadják.

ZÁRSZÓ.

És így végén volnánk, — nem a szabadelvűség szólamainak, mert ezek nagyobb számmal vannak, mint az Oceán vízceppei, — hanem a papirnak! és csak éppen annyi áll rendelkezésünkre, hogy még egy ellenvetést vitathassunk meg.

Ha valaki olvassa sorainkat, úgy azon gondolatra kell jönnie, mintha szabadelvűink, mindnyájan szörnyű gonosz emberek volnának, és mégis láttunk közöttök igen sokat, kiktől a tiszteletet megvonni nem lehet. Láttunk közöttök embereket, kik embertársaik jólétét tagadhatlanul komolyan szívökön viselik, kik legkevésbé sem üldözők, vagy birvagyók és rágalmazók. Eszerint tehát, — így következtetnek, leírásunk minden sora, a legborzasztóbb túlzásban szenved.

Valóban, mi magunk is sokkal fennebb és jobban gondolkozunk legszabadelvűbb polgártársainkról is, hogyszem mindazt, mit a szabadelvűségről állítottunk, nekik tulajdonítanak. Sőt azt hisszük, bátran mondhatjuk, hogy magok a szabadelvűek megvetéssel utasítják vissza a következtetéseket, melyeket lehoztunk. De ez nem bizonyítja, hogy a következtetések hamisak; ha pedig helyesek, akkor a szabadelvűség követői, akarva nem

akarva, azokhoz fognak jutni. Mikor a párisi commune megalakult, szintén eliszonyodva utasította vissza a lehetőséget, hogy majd gyújtogató szövetséget szervezend, mely Párist romba dönti. És lépésről-lépésre tovább üzetve, valóban odáig jutott!

Igy áll a dolog a szabadelvűsége nézve is. Nem az a kérdés, vajjon szabadelvűink megakarják-e fosztani a világot mindazon vivmányoktól, melyeket a kereszténység létesített; vajjon a kereszt helyébe a durva önzést, a jóságos Isten helyébe egy tűzkarú molochot akarnak-e állítani; az emberiségtől, magasztos rendeltetése öntudatát, haldokló testvéreitől az utolsó vigaszt akarják-e elrabolni? nem ez a kérdés; hanem azon mélyreható harc, melyet a szabadelvűség a kereszténység ellen vezet, győzelme esetében ezen szörnyű következményeket maga után vonja-e? Ha következtetéseink helyesek, — adná Isten, hogy hibásak volnának, akkor csak idő kérdése, hogy a szabadelvűek mindazt elfogadják. De e mellett is maradt egy vigaszunk. Isten az embert nem teremte rosznak. Ő, mint jó jött ki kezéből és tökély után törekszik. Ha azért napjainkban a szabadelvűség oly rendkívüli mérvben növekszik, úgy ennek oka nem a szabadelvűség természetében, hanem abban fekszik, hogy valódi természetét nem ismerik. De ez mindig világosabb leendő, minél inkább kifejlik következményeiben.

Ma még ott áll a szabadság esalékony fátylába takarva, jobbjobban a fölvilágosodás zászlaja, baljában a humanitás cimere. S már ma is százankint látjuk az elámitott munkásokat jöni s a váltót fölmutatni, melyet neki kiállított, és melyért ők Istenöket és hitöket adták cserébe. Még kérkedik emberiséget holdogító eszméivel, s máris a katolikusok és socialisták közti szövetségéről

szóló badar mesét kell állitania, hogy ugyanazon emberiség felindulása elől meneküljön, és ha a commune Párisban templomokat szentségtelenít, szent edényeket oroz, püspököket, papokat gyilkol, gunyt üz a legszenttebbel: úgy azt kell mondania, hogy mindezt nem a szabadelvű alaptételek érvényesítése, hanem a katholicizmus tanai okozták. Ezen események reánk nézve szörnyű tanulságot rejtenek. Midőn az első commune Isten trónját üresnek nyilvánítá, a világ kormányzását Samson mester, a hóhér vette át. Amint a második commune az istentagadásig ment, az ördög nyújtá neki öldöklő fátyliját. És ha az égő Páris nem világosítá föl a világot arról, hogy hová vezet az Isten elleni lázadás: úgy leend még több város, melyek hamu- és romokkal, vér- és könyekkel fogják hirdetni, hogy a világ előtt csak egy vagy-vagy állhat: vagy Istennel, vagy ördöggel. És az emberiség végre mégis Istenhez fog térni, kitől eredett, vagy szerető hívásának engedelmeskedve, vagy az inség és gyötrelem tengerében kiábrándulva.

Ezen iszonyatosságot, melynek előjátékát borzadva éltük át, elhárítani segíteni: mindenkinek kötelessége.

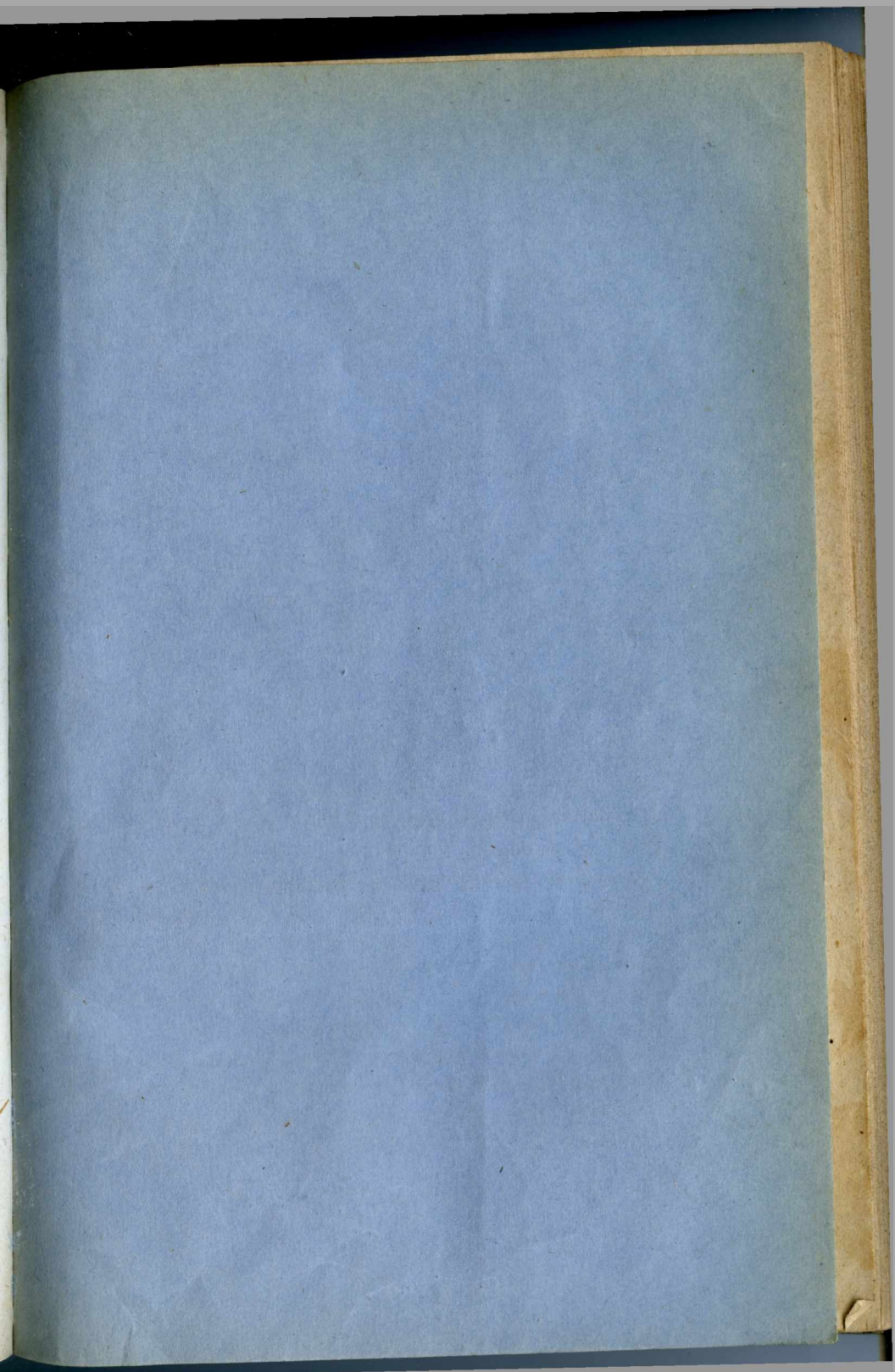
E törekvéshez csekély erőmtől kitelhetőleg járulni igyekeztem én is e könyvecskében. Azt mondám magamban: ha a szabadelvűség egyszer a maga lényegében fölismertetik; ha ismeretessé lesz, mint harcol az egyház ellen — s ez az egyedüli, miben önmagához következetes, — csupán a hazugság fegyverével: úgy az is nemsokára kiderül, hogy a hazugság atyja az ő pártolója.

Nem hiszelgek magamnak azzal hogy nagy eredmé-

nyeket fogok kivívni, hiszen én is csak egy egyes, igénytelen harcos vagyok azon csatában, melyet most vívnak. De ha olvasóim közül, egyiket vagy másikat gondolkozásra serkentettem, ha egyik vagy másik előtt feltüntetém a veszélyeket, melyeket a szabadelvűség magában rejt; ha ezáltal talán egy elvrokont a küzdésben megerősíték; egy becsületes ellenfél előtt a csalképet, melyért küzdött, lefödém: úgy én e csekély eredménynek is örülök és hálát adok Istennek, hogy tollamat áldásával kíséré.

DE BALLAGI GEZA

**Az egri növendékpapság
magyar egyházirodalmi iskolájánál**

a következő művek kaphatók:

	frt. kr.
<i>Wick</i> , Az igazság győzelme. Ford. az egri növendékpapság m. e. i. iskolája.	1 —
<i>Balcer</i> , A szervezetek kezdetei és az ember őstörténete. Ford. az egri növendékpapság m. e. i. iskolája.	— 80
<i>Hergenvöther</i> , Mária tisztelete. Ford. az egri növendékpapság m. e. i. iskolája	— 10
<i>Laicus</i> , Szabadelvű szölamok. Ford. az egri növendékpapság m. e. i. iskolája.	— 60

